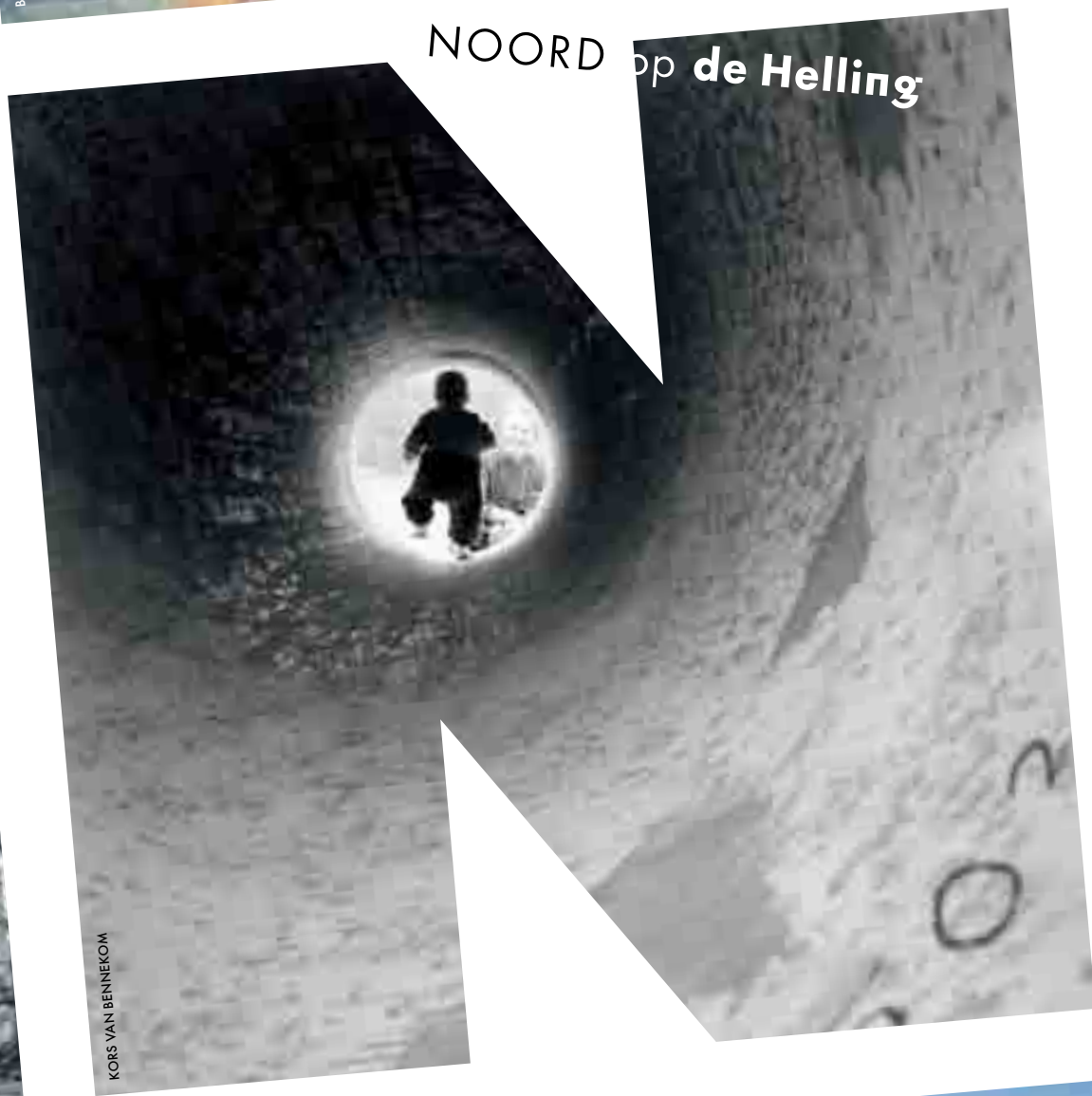

BERNICE SIEWE

Zomer 2009

NOORD op de Helling

KORS VAN BENNEKOM

PHILIPPE MCINTYRE

PHILIPPE MCINTYRE

de

NR 2 • ZOMER 2009

BERNICE SIEWE

KORS VAN BENNEKOM

Helling

€6,50 · kwartaalblad voor linkse politiek

THEMA: OPENBARE RUIMTE

Greep op de openbare ruimte ⁶

Rondetafelgespek: Leon Deben, Jeroen Saris en Floor van Dusseldorp – Sylvester Hoogmoed & Erica Meijers

Amsterdam Noord ¹²

Spiegel van ruimtelijk denken – Marius Ernsting

Het blauwe plein en daarachter ¹⁴

Denk groot en droom! — Jan Donkers

“Renaissance” ¹⁸

Marcel van Wees over burgerinitiatieven en bureaucratie — Sylvester Hoogmoed

Yuppen naast de Van der Pekbuurt ²²

Maakbaarheid van de stad — Floor Lysen en Joachim Sullivan

NDSM: van scheepswerf naar vrijplaats ²⁶

Een vrij voorstel — Klaar van der Lippe en Bart Stuart

De groene oever ²⁸

Plannen langs het IJ — Jeroen Kleijne

De Unie slaat terug ³²

Een reactie op het populisme — Joost Legendijk

De GGZ doorgelicht ³⁶

Analyse van een sector — Bert Vendrik

Voorbij de linkse biecht ⁴⁰

Bij een boek van Herman Meijer — Willem Schinkel

Amerikaanse kunst in crisis ⁴⁴

Gevolgen van de kredietcrisis — Nando Schellen

BEELDBIJDRAGEN

Kors van Bennekom: 50 jaar fotograferen in Amsterdam Noord ¹⁰

Jack van Mildert: Droombegeleider van de Groene Jonker ⁴⁶

RUBRIEKEN

Menno Hurenkamp vanuit Moskou ²¹

Verder lezen en kijken ³⁰

Marijntje Denters: MEDIACOMMENTAAR ³¹

WB-Berichten ³⁴

COLOFON
De Helling is een links tijdschrift
over politiek en cultuur.

Jaargang 22 · nr 2 · zomer 2009

Verschijnt viermaal per jaar.

Losse nummers: € 6,50

Jaarabonnement: € 24,50

Longerenabonnement (t/m 27): € 12,50

Gironummer: 6990899,

t.n.v. tijdschrift de Helling.

Niet voor 1 januari opgezegde
abonnementen worden automatisch
voor één jaar verlengd.

ISSN 0922-0119

HOOFDREDACTIE Erica Meijers

REDACTIE

Natasja van den Berg

Marijntje Denters

Marius Ernsting

Aysel Sabahoglu

Farid Tabarki

Noortje Thijssen

Olav Velthuis

stagiair: Martin Buunk

stagiare: Martin Buunk

CORRECTIE Tim Manders

ONTWERP & BEELDREDACTIE Mark Schalken

(mark@de-ruimte-ontwerpers.nl)

DRUK Drukkerij Roddracraier

PAPIER 100% recycled

uitgever Stichting Wetenschappelijk

Bureau Groenlinks

REDACTIEADRES

Postbus 8008

3503 RA Utrecht

tel 030 239 99 07

dehelling@gmail.com

www.dehelling.net

wikkel 'Helend Vlak' werd wederom
verzorgd door Jack van Mildert
namens Bureau Groei Door Stilstand
(sop@worldmail.nl)

INLEIDING: DE OPENBARE RUIMTE

De inrichting van de openbare ruimte is jarenlang geen issue geweest in politiek Den Haag. Na zeven jaar stilte heeft de VROM-raad bij wijze van wake-up call op 5 juni een rapport aangeboden aan Jacqueline Cramer, minister van VROM. De openbare ruimte moet weer een onderdeel worden van het beleid, zo hoopt de raad. Dat is geen overbodige luxe, want uit een onderzoek van de Volkskrant bleek al eerder dat de openbare ruimte op nummer 1 staat als het gaat om de grootste ergernissen in het land.

De Helling besteedt in dit zomernummer aandacht aan allerlei aspecten van de inrichting van de openbare ruimte. En omdat het een onderwerp is waarover je moeilijk in het algemeen kunt praten, hebben we een casus uitgekozen: Amsterdam Noord. Dit grootste, maar altijd stiefmoederlijk behandelde stadsdeel van de hoofdstad heeft in de loop van haar geschiedenis vele concepten van stedenbouw en ruimtelijke ordening over zich heen gekregen. Tegenwoordig is het een uiterst divers stadsdeel, met net zoveel inwoners als een grote provinciestad: 88.000. Sommige delen zijn tot Vogelaarwijken bestempeld, maar aan de randen van Noord wonen ook ministers in prachtige villa's. Het stadsdeel staat bekend om zijn groen en zijn ruimte en dat zou ook de reden zijn dat – hoewel niemand er wil wonen – wie er woont er nooit meer weg wil. En tegenwoordig schieten de trendy cafe's langs het IJ als paddestoelen uit de grond, is er een cultureel debatcentrum in oprichting en verwacht men de komst van het filmmuseum naar de Noordkant van het IJ. Kunstenaars, architecten en cultuurminnaars vestigen zich er omdat er van alles gebeurt en nog van alles ontwikkeld kan worden. Kortom: Noord is volop in beweging.

In deze Helling bekijken we van dichtbij hoe dit proces verloopt, waarbij thema's aan de orde komen als de verhouding tussen publieke en private ruimte, de betrokkenheid van bewoners bij de herinrichting van pleinen en straten en de rol van het (grote) geld en de politiek.

De wensen in de openbare ruimte zijn legio en staan vaak op gespannen voet met elkaar: aan de ene kant wil men meer overzicht en sturing, aan de andere kant zijn er dermate veel partijen betrokken bij de inrichting van straat en wijk dat de simpelste projecten nogal eens verzanden. Veiligheid en eenvoudig onderhoud staan hoog op de agenda van de gemeente, maar dat gaat nogal eens ten koste van de esthetiek en bewonersvriendelijkheid van een buurt. En hoe kan voorkomen worden dat de openbare ruimte steeds meer wordt bepaald door de partijen met geld, waardoor er diepe sociale tegenstellingen ontstaan tussen arme en lelijke buurten en rijke en geheel gestylde wijken?

Met deze Helling willen we de wake-up call van de VROM-raad van harte ondersteunen: er is alle reden de inrichting van de openbare ruimte hoog op de politieke agenda te plaatsen en het niet langer als een restpost te verwaarlozen.

Erica Meijers

Werk aan de Noordzuidlijn:
de halte Sixhaven, direct
aan het IJ in Noord
(inmiddels geschrapt).
Foto: Philippe McIntyre

greep op de o

Voor we inzoomen op Amsterdam-Noord moeten eerst een aantal algemene vragen over openbare ruimte worden beantwoord: waar hebben we het over en welke kwesties spelen er op dit moment? Een rondetafelgesprek over de stedelijke openbare ruimte met drie Amsterdamse ingewijden.

Op een zonnige lentemiddag schuiven vier heren en een dame aan voor een gesprek over openbare ruimte. Ze zijn te gast op het kantoor van de Stad bv, van waaruit Jeroen Saris adviseert op het gebied van stedelijke ontwikkeling. Van 1990 tot 1994 was hij wethouder ruimtelijke ordening voor GroenLinks in Amsterdam.

Stads socioloog Leon Deben was tot eind 2007 verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, maar ook nu nog volgt hij de ontwikkelingen in de openbare ruimte op de voet. Ook hij was politiek actief, namelijk als fractievoorzitter van de PvdA in het Amsterdamse stadsdeel Centrum. Hoewel het aan deze ronde tafel niet speciaal over Amsterdam-Noord gaat, zullen de twee deelnemers uit dat stadsdeel het gesprek toch alvast wat in die richting trekken. Floor van Dusseldorp is beeldend kunstenaar en houdt zich vooral bezig met kunst in de openbare ruimte. Gespreksleider Marius Ernsting woont al jaren naar tevredenheid in Noord en kent er Jan en alleman. Erica Meijers is er vooral voor de verslaglegging, maar kan het niet laten zich af en toe ook in het gesprek te mengen.

Ernsting steekt onmiddellijk van wal met de hamvraag: wat is openbare ruimte?

Deben: "Ik heb daar een heel pragmatische definitie voor: dat is die ruimte waar je kunt zitten, rondhangen, verblijven zo lang als je wilt. En je hoeft er niet voor te betalen. Het is een ruimte die geen particulier bezit is, waarop geen enkele groep het exclusieve recht heeft, of kan claimen. In de openbare ruimte kom je elkaar tegen, of je wilt of niet. Je hoeft aan niemand formeel toestemming te vragen om de ruimte te betreden, als doorgangsruijtte te gebruiken, als plek om te zitten, anderen te ontmoeten, zaken te doen of rond te kijken. Zo vaak je wilt, dag en nacht, zomer of winter, zwart of wit, man of vrouw, jong of oud. In de praktijk kunnen veel als openbaar aangeduide ruimtes beter semi-openbaar genoemd

worden. Zoals een winkelcentrum, een park of een straat waar auto's rijden. Zelfs de toegankelijkste ruimten zijn bijna altijd onderhevig aan beperkingen: doorgangen moeten vrijgelaten worden, straathandel is verboden, er mag niet rondgehangen worden, enzovoort."

Saris: "Zo helder als de definitie is, zo onhelder is het begrip in de praktijk. Dat komt door het Nieuwe Bouwen, waar we in Nederland langdurig mee te maken hebben gehad. Die architecten creëerden zoveel ruimte rondom de private ruimte, dat je niet wist waar de publieke ruimte nou precies uit bestond. Was dit nou de straat, of ook het plantsoen? Nu zie je veel privatisering daarvan, het wordt bijvoorbeeld parkeerruimte, of terras. Terwijl je het ook een prima publieke functie zou kunnen geven."

Deben: "Tussen de openbare en publieke ruimte heb je wat wij altijd 'het parochiale domein' noemen. Ik heb een paar jaar geleden met Lodewijk Brunt een artikel geschreven getiteld 'De ijle zone', dat is eigenlijk hetzelfde. Die zone is verdampt, inderdaad onder meer door het Nieuwe Bouwen, met al dat groen dat van niemand was, maar wel onderhoud vergde. Binnenplaatsen, collectieve tuinen, van wie zijn die? Je ziet dat daar conflicten ontstaan. Sommigen eigenen zich een stukje toe, zetten er een hek omheen. Als de grenzen tussen publiek en privé onduidelijk zijn, dan krijg je een soort grijs gebied daartussen. Dat moet je heel goed inrichten, onderhouden en beheren, anders wordt daarover strijd gevoerd. Kijk naar de begrenzing van terrassen. Het heeft jaren geduurd voordat ze aangaven: tot hier het terras en niet verder. Vandaag zag ik dat je nu eindelijk wat makkelijker langs de terrassen in de Damstraat kunt lopen. Blijkbaar wordt daar nu beter gehandhaafd. Dan wordt er gezegd dat we aan het vertrutten zijn, maar als we dat niet doen, kun je er niet goed meer langslopen of fietsen. Als je die trend van privatisering niet in de hand houdt, dan gaat het maar door – en dat

geldt niet alleen voor de openbare ruimte."

Beleid

Ernsting: "Jullie constateren dus een sluipende tendens tot privatisering. Als je kijkt naar het beleid met betrekking tot de openbare ruimte, wat is daarin veranderd?"

Deben: "Vroeger waren stedenbouw en architectuur geïntegreerd, zeker in Amsterdam. De architecten van de Amsterdamse School namen de openbare ruimte mee: bruggen, parken, alles. Dat is langzamerhand uit elkaar getrokken, vooral na de jaren zestig. Nu worden er landschapsarchitecten ingehuurd om de dozen die architecten neerzetten in de openbare ruimte te integreren. Openbare ruimte is toch een restpost. Men denkt opeens: o ja, we moeten ook nog wat aan die omgeving doen."

Van Dusseldorp: "Een goed ontwerp combineert architectuur en de inrichting van de openbare ruimte. Dat zit hem vaak in eenvoudige dingen, die samenhang geven, zoals kleuren. En één boom op de juiste plek kan wonderen doen."

Saris: "Maar hoe ver moet je gaan in het aanbrengen van die eenheid tussen stedenbouw en architectuur? De Amsterdamse binnenstad heeft wel structuur, maar het grachtenpatroon is in de loop van de tijd ingevuld door heel veel verschillende architecten."

Deben: "De meeste huizen zijn niet eens gebouwd door architecten, maar door timmerlieden."

Van Dusseldorp: "Dat waren wel vakmensen. Als je kijkt naar dat schilderij van Berckheyde met de Gouden Bocht, als je dan ziet hoe prachtig dat is, daar zit zo'n merkwaardig mooi ritme in."

Deben: "Inderdaad, ritme en rijm. Al die ramen met verschillende maten, die door hun verdeling toch een gevoel van eenheid geven."

Ernsting: "Zijn we dat nou kwijt: die manier van bouwen?"

Deben: "Nou nee... Maar als bijvoorbeeld in Almere vijfhonderd woningen worden ontwikkeld

openbare ruimte

door een projectontwikkelaar en er moet ook een kleuterschool komen, dan zitten er al snel mensen met een advocaat bij de wethouder, want zo'n kleuterschool trekt maar vreemde mensen aan. 'En een speeltuin willen we hier ook niet!' Vroeger had je een bijna stalinistische planning, alles werd tot de laatste boom geregeld. Nu is het naar de andere kant doorgeschoten en moet je het als overheid bijna bevechten om ergens collectieve voorzieningen te krijgen. Zo rond 2000 kwam er een tendens naar privatisering in de bouw."

Meijers: "Als je bijvoorbeeld kijkt hoe het met de ontwikkeling van het Westerpark is gegaan: dat begon met veel publieke ruimte, voor kunstenaars enzovoorts. Om dat te bekostigen rukte de gemeente allerlei commerciële bedrijven aan. Vervolgens dreigt de balans dan door te slaan naar het private. Dat is in Amsterdam-Noord nu ook aan de gang."

Saris: "Je vergist je wat betreft Noord, dat gebied bij de NDSM-werf. Want eigenlijk kun je zeggen dat die werf geprivatiseerd gebied was, dat juist in handen van de overheid is gekomen, waarna kunstenaars er hun gang mochten gaan."

Meijers: "Ja, maar nu is het voor een deel verkocht aan een woningbouwvereniging."

Saris: "Daar is niets op tegen. Maar er is wel een compleet gebrek aan duidelijkheid over wat nou van wie is. En wie gaat bepalen wat de aard van de openbare ruimte is? Ga je de sferen scheiden, zeg je: 'Hier is het commercieel gebied en daar voor de kunstenaars'? Wat voor identiteit geef je aan die openbare ruimte?"

Deben: "Voor zo'n gebied moet je een supervisor hebben, die vanaf dat kanaal daar tot aan het laatste grote gebouw een totaalbeeld maakt."

Van Dusseldorp: "In Barcelona waren na de dood van Franco enorme achterstanden in de stedenbouw. Daar had je toen de architect Oriol Bohigas, die stelde dat eerst de openbare ruimte verbeterd zou moeten worden.

Daardoor zouden buurten meer waarde krijgen en dan was er geld om de architectuur beter te maken. Dat heeft geholpen!" Deben: "Alle neuzen in dezelfde richting: politiek, architectuur et cetera. Zo'n elan bij alle partijen heb je alleen maar als er een momentum is. Dat zag je ook in Berlijn in de jaren negentig. Maar daarna zakt het weer in."

Deben: "De mooiste openbare ruimte bestaat op plaatsen waar een autoritair regime is. Kijk naar Parijs, Wenen, Londen. In zijn boek 'Cities as work of art' laat Donald Olsen zien hoe in de negentiende eeuw de Ringstrasse, Kingstreet, en enkele van de Parijse boulevards uitstraalden: ons gaat het goed, wij zijn machtig! Dan denk ik: wat zitten wij hier nou te prutsen? Bijvoorbeeld aan de Haarlemmerstraat, met die boogjes. Als je dat met elkaar vergelijkt..."

Ernsting: "Maar laat ik een heel ander voorbeeld noemen: naast de NDSM in Amsterdam-Noord heb je de Buiksloterham. Dat is een gebied waar nu bedrijven gevestigd zijn, waarvan sommige gaan stoppen. Voor dat gebied wordt bewust geen *grand design* gemaakt. Als een bedrijf stopt, dan wordt op dat moment bedacht welke bestemming dat stukje grond krijgt. Als dan een groep mensen klaarstaat om daar een woongroep van te maken, dan is dat in principe mogelijk. Volgens Leon kan dat dus helemaal niets worden, als ik hem zo beluister."

Meijers: "Onder een autoritair regime heb je niet van die rommelige ruimte, dat *terrain vague* waar creativiteit ontstaat."

Deben: "Dat hoort er ook bij. Maar mijn punt is dat de inrichting kant zo vaak wordt vermalen door de halfzachte compromissen die het resultaat zijn van alle inspraak."

Grondexploitatie

Meijers: "Welke rol speelt het geld? Dat oprukkende private, in hoeverre is dat het gevolg van de steeds duurdere grondexploitatie?"

Deben: "Openbare ruimte

brenkt niets op. Ja indirect, wanneer je toeristen kunt trekken. Al die Amerikanen en Japanners willen zich prettig voelen in de openbare stedelijke ruimte als ze daar lopen. Dus die moet goed ingericht zijn, een prettige verblijfsruimte, met kwalitatief goed materiaal."

Ernsting: "Is geld daarbij een probleem?"

Deben: "In Lelystad is het groen weer in erfpacht teruggegeven, omdat het niet meer te onderhouden is. Zo'n gigantisch probleem is het." Later in het gesprek komt hij hierop terug: "Een manco is, dat de openbare ruimte niet in het structuurplan is opgenomen. Misschien wanneer het gebied wordt ingericht, of in het bestemmingsplan, maar daarna? Voor het onderhoud, bijhouden en aanpassen zijn geen budgetten. De prijs voor een huis kun je berekenen, dat is heel simpel. Dat geldt niet voor de groenstrook."

Soms zijn investeerders bereid om geld te steken in de openbare ruimte, merkt Ernsting op. Hij noemt het voorbeeld van Overhoeks, een nieuw ontwikkeld gebied aan de IJ-oever in Amsterdam-Noord. Deben bevestigt dat dit gebeurt. En dan vooral als er water in de buurt is. "De Amerikaanse projectontwikkelaar Rouse heeft een keer geroepen: 'Als er geen water is, moet je graven tot je het hebt.' Er is een vereniging van *Waterfront Cities*. Amersfoort heeft ook een *waterfront*, aan de Eem. Zo hebben ze dat gepromoot. Dat is toch dé manier waarop de openbare ruimte geld oplevert."

Maar voor (oeverloze) buitenvijken ligt het financieel allemaal een stuk moeilijker. Saris: "Kijk, we hebben het hier over vrij luxe plekken, niet over wijken waarvan je denkt: allemachtig, wat een troep! Die vind je van hier tot de Oeral overal. Als daar mensen wonen met lage inkomens en weinig kansen op verbetering... Die combinatie is desastreus. Zeker als het ontwerp anoniem is, uniform en voor massamensen gemaakt. Als daar de samenhang wegvalt, dan krijg je een vicieuze cirkel."

Meijers: "Waar het geld kan generen wordt wel aandacht besteed aan de openbare ruimte, maar elders niet."

Deben: "Dat begint wel te veranderen, omdat men aanvoelt dat de problemen alleen maar groter worden als men niets doet. De theorie van de *broken windows*: als je een gebroken ruit ergens niet vervangt zijn ze binnen de kortste tijd allemaal stuk. Als je wat beter omkijkt naar dat soort dingen, dan heb je veel minder problemen, hoef je minder de politie naar zo'n wijk te sturen. Je moet mensen het gevoel geven dat ze trots zijn op hun buurt. Dat besef is er wel."

Sociale Samenhang

Ernsting: "Openbare ruimte kan een belangrijke rol spelen in het bevorderen van sociale samenhang. Maar ik zie nogal eens dat het er zo groot en zo anoniem is, dat het juist helemaal niets bijdraagt aan het met elkaar betrekken zijn. Is dat ook een kwestie van ontwerpen?"

Saris: "Niet alleen, de bewoners kun je niet ontwerpen."

Van Dusseldorp: "Nee, maar het groen wel. In de Bijlmermeer was het tot voor kort allemaal zo groot, waren er zoveel hagen en heggen, dat men elkaar niet meer kon controleren."

Saris: "Het Gulden Winkelpantsoen in Bos en Lommer was ook zo'n ruimte die veel te groot was. Aan de overkant was nog niet zoveel gebouwd, de A10 lag eraan. En de bevolking veranderde van samenstelling. Je zag die hele ruimte zienderogen achteruitgaan, in alle opzichten: vervuiling, ruzies op straat, ergernissen. Dat is opgeknaapt. De A10 is overbrugd, dat heeft een enorm effect gehad. De bevolking is niet minder allochtoon, zwart, arm en werkloos dan daarvoor, maar het functioneert daar nu heel anders. Daar heeft het ontwerp wel een grote rol in gespeeld. Maar dat zijn de randvoorwaarden, daarnaast heb je de sociale dimensie. Als er grote tegenstellingen en conflicten zijn, dan redt je het niet met architectuur."

Meijers: "Er wordt wel gezegd

dat de openbare ruimte steeds uniformer wordt, terwijl de bevolking in Nederland steeds diverser wordt. Hoe verhoudt zich dat tot elkaar?"

Deben: "In de Baarsjes hebben ze bij een school van die tentjes neergezet waar gevoetbald wordt. Waarbij jongens op kleine randjes kunnen zitten toekijken, tot uiteindelijk wordt gezegd: doe maar mee. Zo werkt dat, die sterke hiërarchie, weet je wel. Ze hebben daar ook van die hutjes waar de vrouwen zitten te kletsen. Dat is een klein voorbeeld, om aan te geven dat daarop wordt ingespeeld. Het is niet allemaal zaligmakend, maar uit dit soort dingen blijkt toch een gevoeligheid voor de sociale samenstelling."

Saris: "Of de openbare ruimte zelf nou steeds uniformer wordt, dat weet ik eigenlijk niet."

Meijers: "Ik denk dan aan winkelcentra enzo, die er in alle provinciesteden er hetzelfde uitzien. Stations die allemaal hetzelfde zijn vormgegeven."

Van Dusseldorp: "Maar als je kijkt wat er in Groningen gebeurt en in Leidsche Rijn, dan zie je grote verschillen in architectuur, in stedenbouw et cetera. Je kunt daar zeker niet spreken van gelijkvormigheid."

Saris: "Over winkelcentra gesproken, het type grote woonmall zoals in Alexanderpolder, is daar eigenlijk überhaupt wel openbare ruimte? Je wordt daarbinnen zoveel mogelijk door winkels heengeleid. Als je naar de metro wilt, dan moet je wel door de winkel heen. Zo'n woonmall is niet bedoeld om wie dan ook tegen te komen, die is alleen maar ingericht voor de omzet."

Deben: "Station Bijlmermeer daarentegen is prachtig: groot, licht. Je voelt je er prettig."

Saris: "Ja, dat is echt mooi."

Deben: "Maar ruimtes als stations en winkelcentra zijn semi-openbaar. Daar is controle, daar zijn camera's enzo. Er wordt overal een hoop opgevuld, ingevuld. Dat vind ik ook een van de problemen in het centrum van Amsterdam, dat ze elke vierkante meter wil-

len opvullen. Terwijl ik denk: de stad is al zo vol, laat er een beetje lucht in."

Saris: "Al die stadstrandjes die er in de zomer zijn – niet alleen in Amsterdam, ook in Berlijn, Parijs, overal – die zijn heel leuk als ontmoetingsplek gaan functioneren. Dat is geprivatiseerde reestruimte die tijdelijk even in dat kader mag worden gebruikt. Heel aangenam."

Deben: "Het Oosterdok hier in Amsterdam had dat al in 1913, ik heb een foto van zo'n strandje."

Ontwerp

Van Dusseldorp brengt nog een ander punt ter tafel. "Men houdt zich vaak wel heel erg bezig met het technische en het ontwerpaspect, met name in Amsterdam-Noord. Terwijl, je kunt 26 bomen plaatsen, maar één boom heeft soms dezelfde werking, als je het goed en mooi indeelt. Als je ervan uitgaat van dat de openbare ruimte bestaat uit vloer, uit wanden, daken en de inrichting, dus echt het totale beeld. Technische mensen hebben daar helemaal geen weet van. Die kijken alleen maar naar de kabels, naar de leidingen. Kan het water goed wegstromen? Wat belangrijk is, zonder twijfel. Maar Amsterdam-Noord heeft eigenlijk helemaal geen ontwerpende stedenbouwer. De claim van de technische club op de grond is ongelooflijk sterk en wordt nog steeds sterker. De ondergrond zit tegenwoordig helemaal vol met kabels en leidingen, waardoor bomen veel minder kans hebben dan vroeger. Er is een foto uit 1934 van een prachtige laan in Hillegom. Op een andere

foto, uit 1954, is er al geen boom meer over. Door al die kabels en leidingen die de grond zijn ingegaan. Gelukkig zijn er nu technische mogelijkheden waardoor dat allemaal naast bomen kan liggen. Almere is als eerste gemeente in Nederland bezig met een systeem waarbij alle kabels en leidingen bij elkaar worden gelegd. Maar dat is nog niet zo eenvoudig."

Deben: "Amsterdam heeft helemaal geen kaart waarop je kunt zien waar de kabels liggen."

Van Dusseldorp: "Ook dat nog!" Saris: "Er wordt al jaren geprobeerd om een soort betonnen bak daarvoor te maken. Dat moet best kunnen, maar het gebeurt niet."

Deben wijst nog op een ander ontwerpaspect met soms akelige gevolgen voor de openbare ruimte: de maatschappelijke preoccupatie met veiligheid. "Het is zo extreem dat we nu parken hebben zonder struiken, met alleen nog maar gras en bomen. Zodat je met de politieauto van buitenaf in een keer het park kan overzien. Het is helemaal doorgeschoten."

Deelbelangen krijgen onevenredig veel aandacht, omdat een *grand design* door alle versnippering ontbreekt. Met name Deben benadrukt het herhaaldelijk. "Als je ziet hoeveel gemeentelijke diensten bij inrichtingsplannen betrokken zijn: de reinigingsdienst, de plantsoenendienst, elektriciteitsbedrijven, parkeerbeheer, bewonersorganisaties, winkeliersverenigingen, kringen verbonden met monumentenzorg, de belangenvereniging voor minder-validen, allemaal hebben ze hun specifieke inbreng. Een Rotterdamse architect verzuchtte onlangs dat

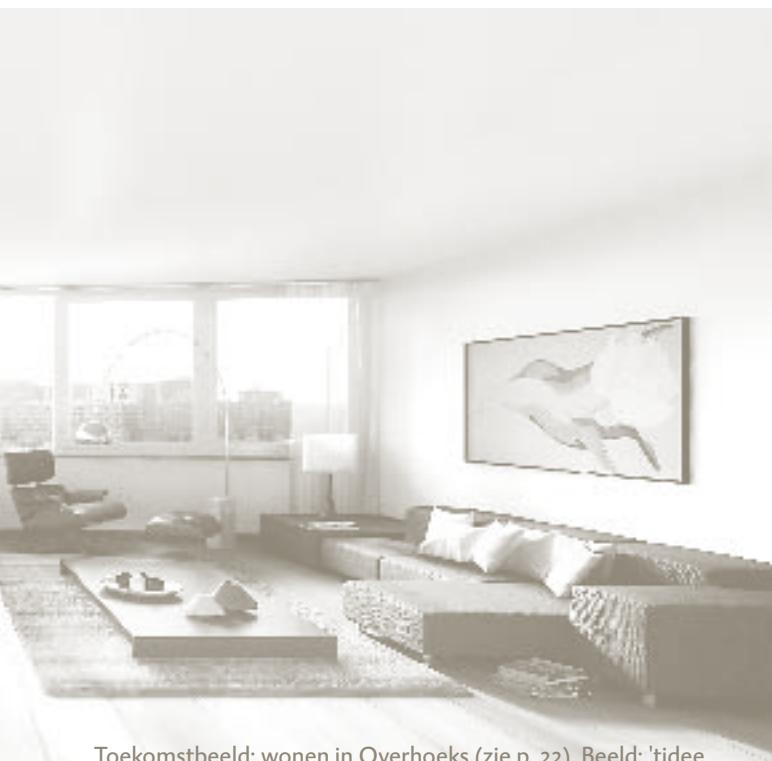
hij meer gespreksleider dan ontwerper was. Voor een project in Amsterdam had hij met minimaal 55 partijen te maken, die allemaal hun eigen inbreng in het geheel wilden hebben. Vind je het gek dat zo'n architect dan zijn eigen afweging maakt?"

Bewonersbelangen

Wanneer ontwerpers hun gang kunnen gaan, blijkt nogal eens dat er een kloof bestaat tussen hun ideeën en de leefwereld van bewoners. Deben: "In Den Haag hebben ze een programma gehad in het kader van de stadsvernieuwing om aandacht te vragen voor de verbetering van de kwaliteit van het openbare gebied. De pleinen in de Schildersbuurt zouden ontmoetingsruimten worden. De verblijfsfunctie werd van groot belang geacht en aan het multiculturele karakter moest uitdrukking worden gegeven. De plannen waren prachtig, maar de praktijk pakte anders uit. De vijver en de speelplaats vervuilden, de vrouwen misten beschutting, de overlast van de voetballende jeugd was groot. De esthetisering, met behulp van avantgardistische ontwerpavonturen, was volledig mislukt. De ontwerpers lieten hun oren teveel hangen naar de vakbladen en niet naar de bewoners."

Het kan ook anders. Van Dusseldorp: "In Amsterdam-Noord zijn Mathieu Derkx en Marlies van Diest bezig met een plan voor Nieuwerdam Oost, met deels nieuwe architectuur waar een heel nieuw openbaar gebied wordt ingevlochten. Dat zijn twee ontwerpers die zeer actief inspe- len op wat hun opdrachtgevers

Toekomstbeeld: wonen in Overhoeks (zie p. 22). Beeld: 'tidee

en de bewonersgroep willen. Het gaat tot nu toe formidabel. Een helder en mooi ontwerp, dat uitstekend wordt uitgezet.”

Deben: “Je moet ontwerpers hebben die hun vak verstaan, maar die ook openstaan voor de bewoners.”

Van Dusseldorp: “En een echte manager, die niet om de drie maanden weg is. Die heel goed naar zowel de bevolking alsook naar de ontwerpers kan luisteren en natuurlijk naar zijn opdrachtgever.”

Deben: “Een supervisor, die het geheel overziet en die te dominante logistieke manager kan terugduwen.”

Ernsting: “Dus supervisie en bewonersinbreng hoeven niet tegenover elkaar te staan, maar kunnen heel goed hand in hand gaan.”

Saris: “Ja, daar ken ik ook wel voorbeelden van. Er is een leuk project in de Eindhovense wijk Woensel, waar jonge architecten op een hele prettige manier varianten aan de bevolking hebben voorgelegd. Hierdoor waren mensen bereid om keuzes te maken, omdat ze mochten meedoen in het keuzeproces. Als je ze alleen maar inbreng laat leveren, dan is er altijd ontevredenheid. Je moet ze serieus blijven nemen tot het einde toe. En dan niet ineens zeggen: de architect heeft uiteindelijk een andere keuze gemaakt. Mensen denken dan dat je ze voor de gek gehouden hebt, door ze het idee te geven dat ze mochten meepraten.”

Saris wijst ook op de niet altijd even constructieve inbreng van

bewonersgroepen. “Dat heb ik bijvoorbeeld in het Bijlmerpark meegemaakt. Dat functioneerde niet, op één hoek na, tegen de villawijk aan. Daar onderhielden de bewoners dat stukje park zelf. Iedereen dacht mee over wat allemaal zou kunnen het park. Moest het een park zoals in Kopenhagen worden, of zoiets als in Wenen? De Pakistanen wilden een cricketveld, Surinamers een voetbalveld... Uiteindelijk zeiden de villawijkmensen: ‘Donderen jullie allemaal op, blijf van ons park af!’ Die clash kon ontstaan omdat de gemeente, in dit geval het stadsdeel, er niet boven stond, maar belanghebbende was, die wilde dat er ook woningen zouden komen. Uiteindelijk is het gesust en hebben ze er een jaar overheen laten gaan. Vervolgens is een plan neergelegd waar niemand meer over mocht praten.”

Meijers: “Dus uiteindelijk toch van bovenaf opgelegd.”

Saris: “Ja de harde hand van de gemeente. Autoritair bewind heb je nodig.”

De politiek

Meijers: “Welke rol moeten politici bij de inrichting van de openbare ruimte op zich nemen?”

Deben: “Zorgen dat het in de structuur- en bestemmingsplannen zit. Doorgaans is het een restpost. Daarnaast uitleggen waarom het belangrijk is. En ten derde een architect die met bewoners in de slag is steunen en een beetje afschermen ook.”

Van Dusseldorp: “Vraag mensen waarom ze naar een stad als Amsterdam gaan, wat ze daar pre-

cies mooi aan vinden. Dat vind ik een taak van de politici, die daar eigenlijk geen bal van afweten.”

Saris: “In Groningen hebben ze begin jaren negentig drie ontwerpen laten maken voor nieuwbouw rondom het stadhuis en de inwoners daaruit laten kiezen. Dat ging prima. De politiek moet er veel meer vertrouwen in hebben dat zo’n discussie ook publiek gevoerd kan worden.”

Van Dusseldorp: “Als je kijkt naar de landelijke politiek: VROM heeft onder minister Peijs vier jaar lang geen enkel woord gezegd over de openbare ruimte. Nu gaat het steeds over de pracht- en de krachtwijken, en gelukkig gebeurt daar wat in – hoewel niet overal – maar toch wordt de openbare ruimte nauwelijks genoemd.”

Deben: “De nieuwe Rijksbouwmeester Van der Pol is er wel gevoelig voor. Verder heeft *de Volkskrant* heeft anderhalf jaar geleden onderzoek gedaan naar de grootste ergernissen in het land. Op 1 stond de openbare ruimte.”

Van Dusseldorp: “En het gekke is, dat is helemaal niet opgepakt.” Deben: “Nee, maar het is ook ingewikkeld. Wij praten er aan deze tafel nu al een hele tijd over en je ziet hoe moeilijk het is grip te krijgen op die openbare ruimte.”

=

Met dank aan Martin Buunk

Kors van Bennekom: 50 jaar Noord

Kors van Bennekom (1933) begon begin jaren vijftig met fotograferen en kwam al snel bij het dagblad *De Waarheid* in dienst als fotojournalist. Hij werd overal op afgestuurd: volksdansen, stakingen, huisuitzettingen, bijeenkomsten van de CPN, boksen in Krasnapolsky en de scheepswerven. Daarnaast fotografeerde hij wat hij op straat tegenkwam – van straatwerkers tot dansende winkelmeisjes. Hij documenteerde de naoorlogse wederopbouwperiode, geëngageerd maar niet zonder humor. Een selectie van zijn foto's voor *De Waarheid* is in 2002 gepubliceerd: 'Amsterdam – van restauratie tot revolte'.

Van Bennekom is geboren en getogen in Amsterdam Noord. Veel van zijn foto's maakte hij in dit stadsdeel, waar hij nog steeds woont. Daarnaast fotografeerde Van Bennekom ook altijd zijn privéleven, vele tientallen jaren lang. Deze foto's overstijgen het louter particuliere door het historische aspect dat zich onvermijdelijk opdringt. In 1990 verscheen 'De Familie Van Bennekom'.

Op de pagina hiervoor (1960) zijn vrouw Ine, de ramen lappend. Kors had haar leren kennen bij *De Waarheid*, waar zij verslaggever was.

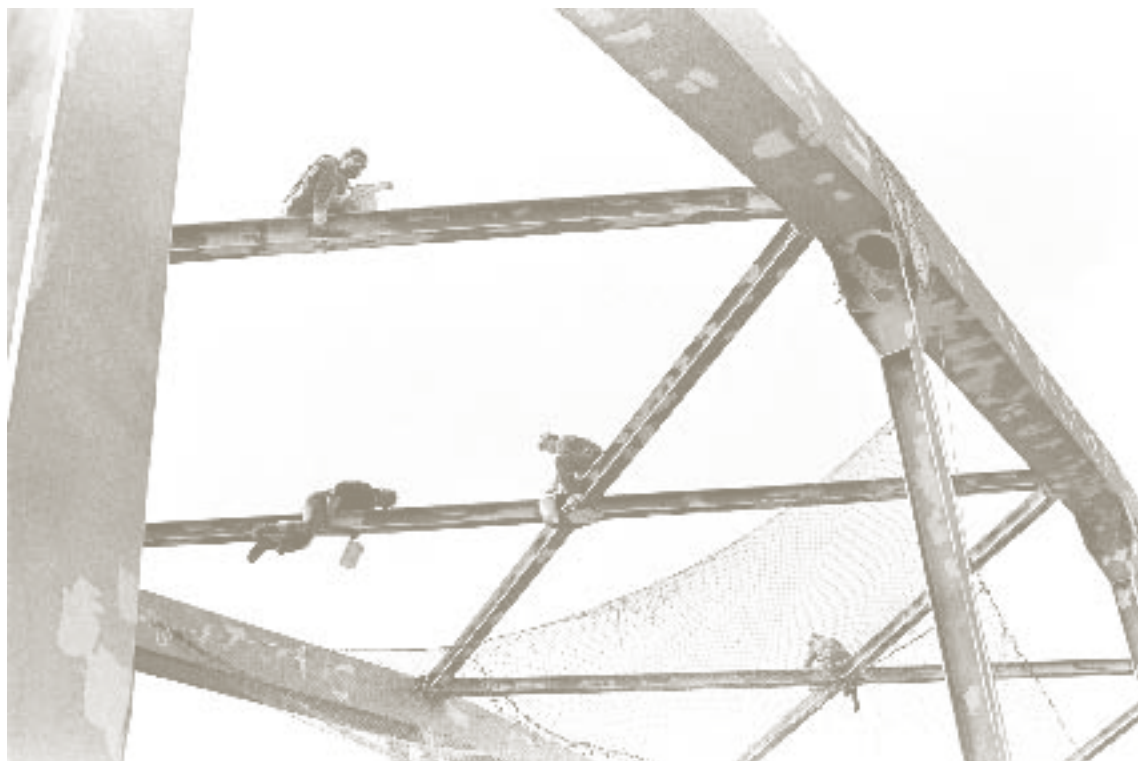
1959 Surinaamse arbeiders voor de poort van de ADM

1962 Twee vrouwen bij het Mosveld

1978 Demonstratie op het Mosveld, voor de werkgelegenheid en tegen de sluiting van de scheepswerf NDSM en het bedrijf Gusto

1983 Schilders schilderen de Schellingwouderbrug

1985 Winter, Landelijk Noord. Schaatsbaan voor de dijk Schellingwoude

1957 Van der Pekstraat: Handtekeningen ophalen tegen de atoombom

1956 Waarheid Zomerfeest: CPN-voorzitter en verzetsheld Gerben Wagenaar

A'dam Noord: spiegel

Amsterdam Noord weerspiegelt de Nederlandse sociale geschiedenis en de ideeën over de openbare ruimte in de afgelopen eeuw. Het is exemplarisch voor de ontwikkeling van het denken over wonen, opvoeding en de verhouding tussen privaat en publiek. Een overzicht in fasen.

1917-1940

Amsterdam Noord als woongebied bestaat eigenlijk nog niet eens honderd jaar. Daarvoor was het woest en ledig. Er werden mensen opgehangen, maar dat kun je geen wonen noemen. De eerste woningbouw kwam in 1917: twee dorpen werden voor vijftien jaar uit de grond gestampt om de enorme woningnood als gevolg van de stilstand van de woningbouw gedurende de Eerste Wereldoorlog op te vangen. De beide dorpen, Disteldorp en Vogeldorp, bestaan, ruim negentig jaar later, nog steeds, opgeknapt en wel. Vanaf 1921, na annexatie van de Waterlandse dorpen Schellingwoude, Nieuwendam en Buiksloot, tot aan de Tweede Wereldoorlog, ging het rap: de tuindorpen Nieuwendam, Oostzaan en Buiksloot werden gebouwd, naar het voorbeeld van de Engelse tuindorpen met veel lucht, licht en groen, alsmede de Van der Pekbuurt, de Vogel- en de Bloemenbuurt.

Deze bouwactiviteiten stonden nadrukkelijk in het teken van de strijd tegen de verpaupering die in de Jordaan en de Haarlemmerbuurt tot onmogelijke woonsituaties hadden geleid. In Noord kon je fatsoenlijk wonen, en wie dat niet kon of wilde moest een handje geholpen worden, desnoods een hard handje.

Er was zelfs een soort rangorde: wie in de verpauperde buurten netjes geleefd had kon direct naar Tuindorp Oostzaan, wie begeleiding nodig had naar een net bestaan kwam in Floradorp terecht waar veel maatschappelijk werkers klaar stonden om je het fatsoenlijke wonen bij te brengen, en wie er in zijn oude woonsituatie een zootje van had gemaakt kwam in Asterdorp, een echte woonschool, met strenge regels en dito toezicht en één toegangspoort die om 22.00 dicht ging. Alles was bedacht, vanuit het verlichtings- en opvoedingsideaal: je kunt mensen vormen tot fatsoenlijke burgers. Als de condities goed waren, en er voldoende ondersteuning was zouden mensen zich vanzelf bekennen tot het goede leven. Maar dat je als je bij een sollicitatie vermeld-

Foto's van Noord, door Kors van Bennekom...

van ruimtelijk denken

de dat je in Asterdorp of Floradorp woonde ongezien werd afgewezen, dat had niemand bedacht. Toch leidde het idee-engoed van opvoeding tot wonen en leven als ordentelijke burgers nog een betrekkelijk lang leven. Asterdorp werd pas in het begin van de zestiger jaren afgebroken, en in Floradorp en Tuindorp Buiksloot (in de volksmond het Blauwe Zand) werden tot ver in de zeventiger jaren mensen geplaatst die eerst asociaal werden genoemd en later in beleidsstukken "mensen met een zware externe problematiek op het gebied van het wonen". Plaatsingsbuurten heetten ze, en behalve in Noord waren er ook in Amsterdam West twee van die buurten. Eén daarvan werd nog niet eens zo lang geleden bekend als de buurt waar de Tokkies vandaan kwamen...

1945-1990

Na de Tweede Wereldoorlog, vooral in de jaren zestig en zeventig, kwamen de grootscheepse uitbreidingen, de tijd van de dorpen was voorbij: het plan van Gool, de Banne, Nieuwendam Noord, de Molenwijk. Ze waren vooral bedoeld voor starters (die overigens niet stonden te dringen om in Noord te wonen, het stond toch een beetje bekend als het Siberië van Amsterdam) en voor de overloop uit de stadsvernieuwingsgebieden.

Eerst portiekflats van vier hoog, later galerijflats van negen tot twaalf hoog, maar vervolgens ook woonerven: ze weerspiegelen opeenvolgende fasen in het denken over de volkswoningbouw. Voor de Molenwijk gold dat wel in het bijzonder: de bouw ervan, begin jaren zestig, was in feite de try-out voor de bouw enkele jaren later van de Bijlmermeer. Grote flats met een speelhal voor de kinderen, veel groen en een scheiding tussen wonen, verkeer en parkeren. In zekere zin had die idee van functiescheiding nog steeds iets opvoedkundigs: het leven vereist ordening, en door functies uit elkaar te halen kunnen mensen zich meer bepalen tot het afzonderlijke belang daarvan.

2000–

In het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw praten we alweer heel anders: over 'inbreiding' met kleine buurtjes op open plekken en hoge bouwdichtheden (want we willen de groene buitenruimte sparen) en over bebouwing van voormalige industrieterreinen: de Bongerd, het Shell-terrein en het NDSM-terrein.

Daarbij wordt weer veel meer gedacht in termen van functiemenging: voormalige bedrijfsgebouwen doen dienst als onderkomen voor de creatieve industrie zoals MTV en IdtV, of als verzamelgebouw van ateliers voor kunstenaars. Het effect is merkbaar: het zijn spannende gebieden, waar het gevoel dat er veel kan en ook veel gebeurt bijna fysiek is.

Het voorbeeld van het nieuwe stedenbouwkundig denken, niet hemelbestormend en niet conceptueel, maar bijna organistisch voortbouwend op wat er al is, is de Buiksloterham, een oud bedrijventerrein waarvoor geen ander overkoepelend stedenbouwkundig plan is dan de mogelijkheid om voor plekken die vrij komen als gevolg van het vertrekken van bedrijven concrete plannen in te dienen. Dat kan van alles zijn: een nieuw bedrijf, een zelf ontworpen woningcomplex, een verzorgingshuis, een skatebaan. Bedrijven die blijven kunnen gewoon doorgaan en men zal in de praktijk een modus moeten vinden om dat diverse leven in goede banen te leiden.

En zo is Noord in zijn ontwikkeling exemplarisch voor de ontwikkeling van het denken over wonen, opvoeding en de verhouding tussen privaat en publiek. Achtereenvolgens (en soms ook tegelijkertijd) idealistisch, ambitieus, probleemoplossend, streng op functies en op de scheiding daarvan. En dan weer alles door elkaar, waarin de mensen zelf de ordening vinden die bij deze tijd past. Zo'n beetje als het leven zelf dus. Mooi is dat, en dat in Noord...

=

HET BLAU

Cultuur speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van de openbare ruimte. In Amsterdam-Noord zorgen initiatieven van kunstenaars, de komst van het Filmmuseum, verschillende festivals en het nieuwe centrum de Tolhuistuin voor een ervaring van allerlei publieke activiteiten, die ook de inrichting van de buurt grondig veranderen. Jan Donkers, auteur van het veelgeprezen boek *Zo dicht bij Amsterdam*, geeft zijn visie op de culturele ontwikkeling van 'Noord'.

Wij woonden aan de Purmerweg in Noord, mijn vader en moeder, mijn oudere zus en ik. Wij waren van de nette armoede, en niet alleen dat: mijn zus en ik moesten hogerop. En dus ging er van de 65 gulden loon die mijn vader zaterdags mee naar huis nam zes gulden in het gleufje 'Pianoles Jan' in de langwerpige bus met gleufjes waarvan verder de uitgaven 'huur', 'huishouden', 'gas en elektra' en nog een paar de rest van het geld opslokten.

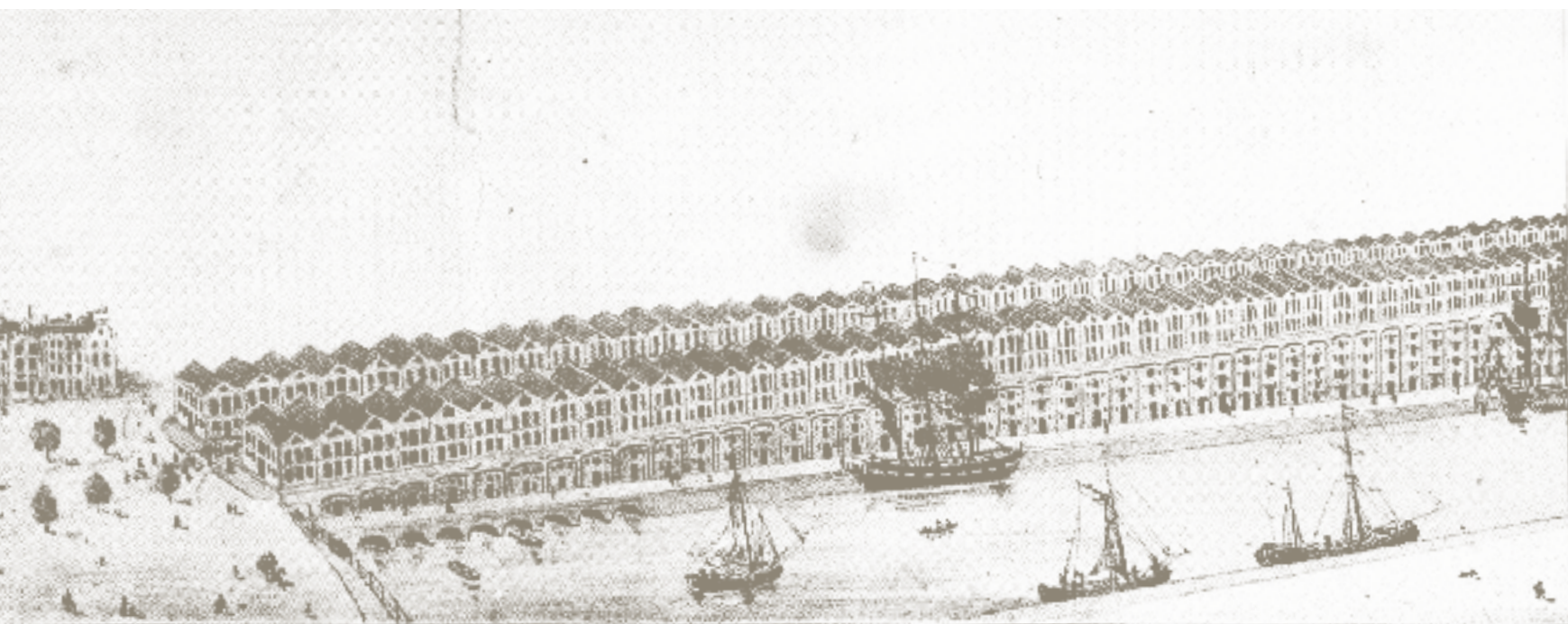
Mijn zusje had ook pianoles gehad. Ze zat nu op ballet. Op zaterdagmiddagen kwam het voor dat ze samen met een buurjongen een quatre mains stuk bij ons thuis aan de piano vertolkten. Ik zie nog de buurman in zijn bretels op de stoel voor me zitten terwijl ze speelden, en de gezichten van mijn ouders. Er hing een vreugdeloze, bijna calvinistische sfeer in onze woonkamer. De muziek (ik herinner me volstrekt niet meer welke) was ernstig, er werd instemmend geknikt, niet geapplaudisseerd, hoogstens een bescheiden complimentje uitgedeeld toen het stuk was afgelopen en mijn moeder opstond om thee te zetten. De boodschap die ik er uit destilleerde, zonder er de woorden voor te kennen, was: dit was cultuur, dit was iets ernstigs, hier moest je serieus bij kijken. Maar ook (en daar kende ik nog minder de woorden voor): dit was iets dat geen economisch nut had, het droeg niets bij aan de huishoudpot, integendeel, het slurpte een buitenproportioneel groot deel ervan op.

Waren wij een uitzondering in Amsterdam Noord? Er bestond welis-

waar een bloeiend verenigingsleven, dat ook het Waterlands Fanfare Korps en een mandolineclub omvatte, en er waren druk bezochte bibliotheken. Maar er was geen boekhandel, geen theater (maar merkwaardigerwijze wel een bioscoop, die er nu niet is). Er was geen ziekenhuis, geen middelbare school, er waren geen noemenswaardige activiteiten, zeker als je niet van voetbal hield. Artsen en zielenherders beschouwden Noord als een zendingsgebied. Wie naar iets meer op zoek was dan dit type activiteiten moest naar 'de Stad', en keerde in vele gevallen uiteindelijk niet meer terug.

Decennia lang zuchtte Noord onder die doem; er was niets te doen, er gebeurde niets behalve dat er hard gewerkt werd, het was hoofdzakelijk een plek waar je je verveeelde.

En hoe kort is dit alles nog maar geleden! Nog maar elf jaar geleden werd door de Dienst Ruimtelijke Ordening in niet mis te verstane termen aangeraden dit Noord ook maar in zijn sop gaar te laten koken. Plannen voor de ontwikkeling van de IJ-oever werden in enkelvoud geformuleerd: dat er een Noordelijke IJ-oever bestond valt nergens uit op te maken. Immers: 'Misschien staren we ons te veel dood op de gedachte dat Noord zich moet emanciperen tot een gewoon stukje Amsterdam.' Hooguit zouden op het NDSM-terrein 'kraamkamer- en broedplaatsactiviteiten' bevorderd moeten worden waar 'jong aanstormend talent zich

WE PLEIN – EN DAARACHTER

in de kweekvijver Noord mag opmaken om de sprong over het IJ te wagen en de stad te veroveren.' Inderdaad, als het echt talent had moest het vooral ook worden aange-moedigd Noord de rug toe te keren! En dit is maar één voorbeeld dat ik wil noemen van het dedain waarmee de Stad Noord behandelde.

Vergelijk dat eens met het Noord van nu. Je hoeft je er geen dag meer te vervelen. De plannen voor het nieuwe centrum getuigen van veel meer realiteitszin dan die van vorige eeuw, en hebben ook meer levensvatbaarheid door het aanhaken van de Noord/Zuidlijn. De filmindustrie heeft een hechte basis gevonden in Noord, er zijn talloze festivals, het Filmmuseum komt eraan. Grachtenfestival en Amsterdam Boekenstad doen bijna vanzelfsprekend ook Noord aan bij hun activiteiten. Er zijn prachtige plannen voor nieuwe bestemmingen van loodsen op het NDSM-terrein. En het ziet er nog steeds naar uit dat het culturele centrum de Tolhuistuin op afzienbare termijn een plek is waar niet alleen Noord, maar ook die lui uit de Stad en de rest van Nederland op af gaan komen.

Alle reden om tevreden te zijn. Of niet? Want wie hebben er weet van, op dit moment, buiten Noord? Wie even niet oplet ziet zijn enthousiasme voor deze ontwikkelingen toch wat getemperd. Het dedain van Amsterdam ten opzichte van zijn grootste stadsdeel mag dan onder een jongere generatie niet of nauwelijks meer bestaan, ik krijg sterk de indruk dat het daar waar de besluiten genomen worden niet helemaal

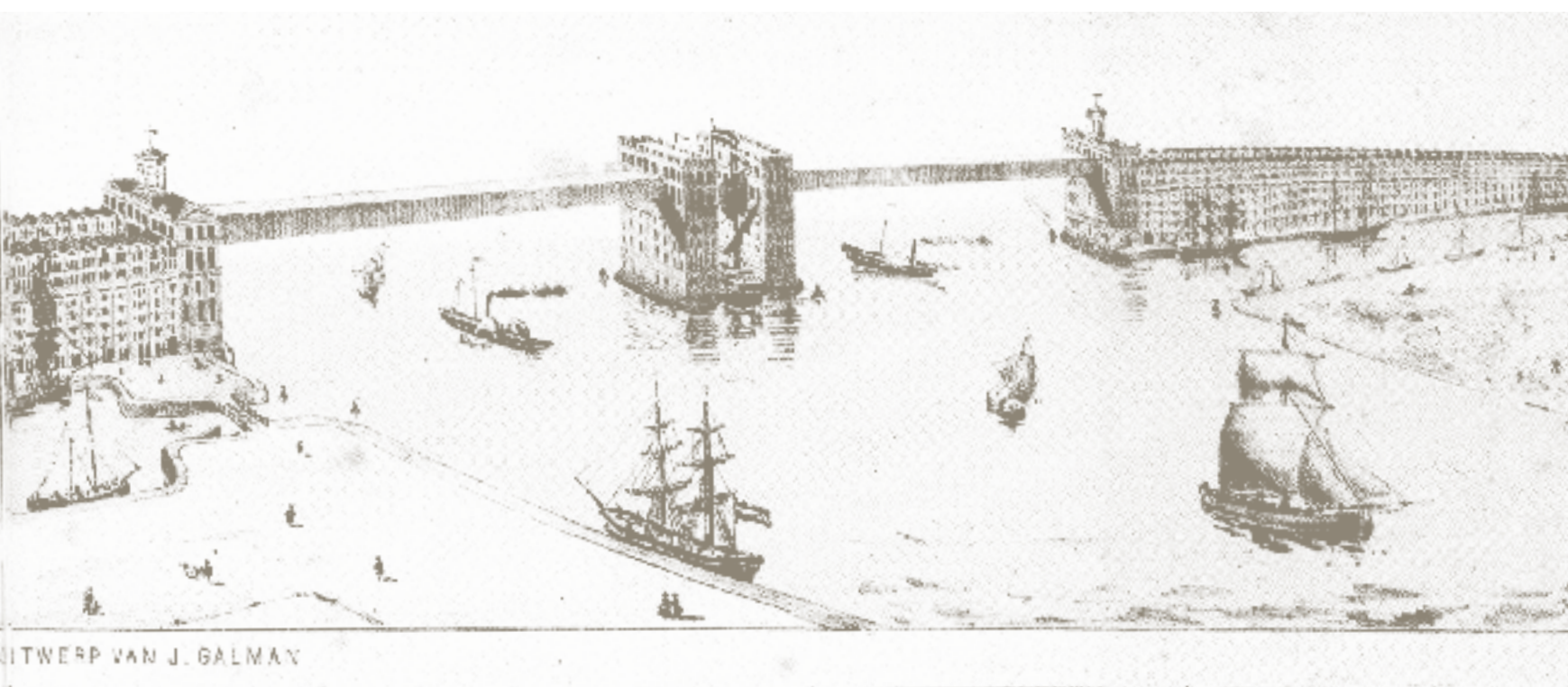
verdwenen is. Als burgemeester Cohen zegt 'ach, Noord zal altijd Noord blijven' krijgt hij nog steeds de lachers op zijn hand. Dit soort dedain en milde spotzucht zijn niet meer zo vilein als vroeger, maar verdwenen zijn ze niet. Op de door het VVV verstrekte gratis stadsplattegrond houdt Amsterdam nog altijd op aan de bovenkant bij het Centraal Station. Op 29 januari lees ik een willekeurig bericht in de Volkskrant over het 'zootje' dat de nieuwe woningeigenaren in Zuidoost van hun huizen zouden maken. In dat bericht de volgende zin: 'Het stadsdeel, voorheen de Bijlmer, doet zijn uiterste best de leefbaarheid te vergroten en heeft inmiddels de meeste van de roemruchte torenflats vervangen door laagbouw. Lastige bewoners werden over andere stadsdelen, vooral Noord, verspreid.' Voor mijn geestesoog rees onmiddellijk de reeks Galgenput, Asterdorp, Ketjen op, alsmede nog enige andere voorbeelden van zaken waar men Noord in het verleden mee had opgescheept. [zie artikel Marius Ernsting, red.] Een traditie waarvan ik had gedacht dat ze tot het verleden behoorde, maar nee dus?

Nog maar enkele jaren geleden deed wethouder Carolien Gehrels de toezegging dat ze zich hard zou maken voor een 'tweede icoon' op of rond de Sixhaven. Daar zou nog een museum, culturele instelling of instituut moeten komen. Immers, Rien Hagens grote vrees dat hij met zijn Filmmuseum in een isolement zou komen te zitten mocht geen werkelijkheid

worden. Ondertussen zijn we jaren verder en die vrees is nog even gegrond als toen. De plannen die er waren zijn niet realistisch gebleken. De halte Sixhaven van de Noordzuidlijn is geschrapt. Als er over een nieuw museum wordt gepraat denkt men toch in eerste instantie weer aan het Museumplein, en over 150 miljoen euro voor een cultuurpaleis aan de Zuidas wordt niet moeilijk gedaan. Terwijl de Tolhuistuin, dat toch de plek gaat worden die meer dan enig andere Overhoeks met de stad maar ook met het Noordse achterland zal verbinden, moet knokken voor elke euro om levensvatbaarheid te krijgen.

Mijn vrees is dat Noord het momentum, dat enkele jaren geleden met zoveel enthousiasme is ingezet, een beetje aan het verliezen is. Het duurt allemaal wel erg lang. Het Filmmuseum zou al dit jaar zijn deuren moeten openen, maar de eerste paal moet nog de grond in. Hier en daar hoor ik de vrees uitgesproken dat Overhoeks, voor er de eerste bewoner zijn gordijnen heeft opgehangen, nu al aan het vertrutten is (de term is niet van mij: wel veel horeca, maar geen culturele instelling, wel dure flats maar geen middelbare school). Zou men wel genoeg leren van de ontwikkelingen die je nu kunt zien op IJburg, de Zuidas, een dooie boel waar van een menging van diverse functies veel te weinig sprake is?

Er zijn diverse argumenten tegen mijn betoog aan te voeren. Binnen Noord zelf wordt ontzettend veel gedaan, het enthousiasme is enorm, zoals op netwerkbijeen-

ITWERP VAN J. GALMAN

komsten en burgeravonden te zien is. Er is heel langzamerhand een demografische verschuiving te signaleren. Noord krijgt, zij het mondjesmaat, een middenklasse die zijn traditionele functie van cultuurdrager serieus neemt. Maar binnen dat Noord bestaat ook argwaan tegen de ontwikkeling van de noordelijke IJ-oever als een 'gouden randje'. Ineens hoor je weer termen als 'elitair' in het rond slingeren, een woord dat ik associeer met een vervelende vorm van populisme. 'Noord moet Noord blijven' hoor je dan vaak zeggen, en daar ben ik het geheel mee eens als het gaat om de dingen die Noord aantrekkelijk maken: het water, het groen, de unieke dorpen-structuur. Wordt Noord 'meer van hetzelfde' als de demografische verandering doorzet? Is de 'yuppificering' van Noord een gevaar voor het stadsdeel?

Ik ben ervan overtuigd dat die vrees onterecht is. Als ik praat over de culturele kaart van Noord, dan heb ik het niet alleen over de Noordelijke IJ-oever en over het verankeren van de filmindustrie binnen het stadsdeel. Aan deze kant van het Blauwe Plein wonen bijna 100.000 mensen, van wie ik lang niet het idee heb dat ze allemaal zitten te wachten op wat Paradiso Noord en het Filmmuseum ze te bieden hebben. Ik ben geen propagandist van het oude sociaal-democratische ideaal om burgers te verheffen, ze als het ware op een ouderwetse VARA-manier met populaire cultuur te verleiden en ze dan op te voeden met cultuur die een stapje 'hogere' zou zijn. Er bestaat binnen het stadsdeel voldoende

realisme, zowel bij de bestuurders als bij de plannenmakers om in te zien dat je wel zou kunnen willen dat de belangen van kunstenaars, nieuwe en oude bewoners zouden mengen, maar dat je dat niet van bovenaf kunt afdwingen. Op de succesvolle Noorderparkfestivals van afgelopen jaren zag je dat goed geïllustreerd: de 'oude' bewoners zaten bij het podium met het levenslied, terwijl de 'nieuwe' bewoners van een fadoconcert genoten. Is dat erg? Ik geloof er niets van. Tijdens de succesvolle eerste editie van IJjazz, vorig jaar, zag je oud en jong, oud-Noord en nieuw-Noord, mensen van hier en uit de stad overigens wel door elkaar. Ook tijdens Expeditie Noord, het jaar ervoor, lukte het wel degelijk oud- en nieuw-Noord te mengen.

Maar ik denk daar ook weer niet al te deterministisch over, je kunt mensen wél stimuleren door ze iets aan te reiken, ze een palet aan te bieden waar ze zelf een keuze uit kunnen maken, en wees niet verrast als die keuze anders uitpakt dan voorspeld. Mijn moeder kwam uit een arbeidersmilieu, maar haar lievelings-auteurs waren Faulkner en Hemingway, terwijl ze ook niet vies was van Camus en Dostoevski. Die boeken haalde ze uit de bibliotheek, die ook toen al tot de drukst bezochte van heel Amsterdam behoorde.

Natuurlijk realiseer ik me dat de bestuurders nog wel wat andere zaken dan cultuur aan hun hoofd hebben. Noord scoort nog steeds laag waar het gaat om inkomen en gezondheid van de bewoners. Ik beseef ook dat het in deze tijd van econo-

mische crisis niet realistisch is te veel te vragen en te verwachten. Ik durf het woord Noord/Zuidlijn nauwelijks uit te spreken en beseef dat ik maar even niet moet fulmineren tegen dat schrappen van de halte Sixhaven. Maar er valt een goede discussie te voeren over de mogelijkheid om door al die tegenslagen die halte juist nu wél te laten doorgaan, zoals er ook een goede discussie te voeren is over de mogelijkheid de economische crisis juist in het voordeel van de creatieve economie om te buigen.

Veel van mijn wrevel is terug te voeren op een uit mijn persoonlijke geschiedenis te verklaren ongeduld. Ik wil graag nog meemaken dat Noord een deel van de stad is en ook zo wordt gezien. Dat het Blauwe Plein niet toch een plein wordt dat slechts aan één zijde aantrekkelijk is om bezocht te worden. Ik realiseer me ook dat 'tussen droom en daad' etc.

Maar Noord zal, niet alleen in optische zin, pas echt een deel van Amsterdam worden zodra het Blauwe Plein, het IJ dus waar dat het smalst is en waar de beide stadsdelen elkaar het dichtst naderen, een realiteit is. Hier zou het ware hart van Amsterdam moeten kloppen. Met een evenwichtige verdeling van voorzieningen, attracties en iconen aan beide zijden. De IJ-oeveren zijn een grootstedelijk project en beide zijden moeten vanuit een grootse, centrale visie geregisseerd worden. De eenheid van het plein zou geaccentueerd moeten worden door projecten die beide oeveren omvatten, door lichtinstallaties, beeldende kunstmanifestaties etc.

Vaak wordt me tegengeworpen dat mijn niet aflatende pleidooi voor een betere aansluiting van de beide stadshelften alleen maar te verklaren valt uit de haat die ik in mijn jeugd ontwikkelde jegens het IJ, dat ik meerdere malen per dag in weer en wind op de (toen nog grotendeels onoverdekte) pont moest oversteken. Daar mag best wat in zitten want inderdaad: ik beschouwde het IJ als mijn vijand, het symbool van alles dat me scheidde van de Stad waar het écht gebeurde. Maar kijk eens naar enkele andere steden die door een rivier worden gescheiden: Parijs, Londen, Rotterdam (om maar eens wat stadjes te noemen). Allemaal steden die zich in zekere mate eveneens ongelijk ontwikkelden maar geen een die zich neerlegde bij een zo rigoureuze tweedeling als Amsterdam en die daarnaast 'de overzijde' met dedain bleef behandelen.

In de cultuur van de stad Amsterdam zit een positieve houding ten aanzien van kleine projecten ingebakken, en dat is goed. Maar met de opdeling in stadsdelen, en het primaat van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties lijkt het met een visie van bovenaf, met aandacht voor grote projecten wel gedaan. Ze hebben plaatsgemaakt voor wat ik seriële deelbesluitvorming zou willen noemen. De tijd van de Haussmanns en de Berlages is voorbij, helaas. Een dergelijke stadsbouwmeester zou allang inzien dat een brug over het IJ een onvermijdelijkheid is, dus waarom er niet nu aan begonnen? Ja, ik ken alle bezwaren, met de aanwezigheid van dat

ellendige Centraal Station als belangrijkste, maar probeer daar nu eens overheen te denken! Een grootse en meeslepende visie kan van Amsterdam écht die stad rondom het water maken waarvan de Projectbureaus Noordwaarts en Zuidelijke IJ-oever ook pleitbezorgers zijn. Maar dan: til dat CS het IJ over, of stop het onder de grond. Trek het Damrak door naar het Tolhuis. Maak van dat Passenger Terminal een partycentrum en bouw een nieuw twee kilometer naar het westen, en dan naar het noordwesten om precies te zijn. Kost een cent allemaal maar dan heb je ook wat.

Ik besef dat ik me met dit betoog schaar in de groep van de 'dromers', die verweten wordt niet met beide benen op de grond te staan, terwijl de mannen van de daad het echte werk moeten opknappen. Maar alle grootse dingen die deze stad heeft voortgebracht zijn ooit als droom begonnen. Zonder dromers, zonder de kracht van de verbeelding komt er nooit iets tot stand.

Terug naar waar ik het in het begin over had. Het ballet van mijn zusje en het piano-spel van mij hadden strikt gesproken geen economisch nut. Onze ouders lieten ons die lessen niet volgen omdat ze hoopten dat wij in die artistieke sectoren een grote carrière tegemoet gingen (en als ze dat wel hoopten scheepden ze ons nooit met die plaatsvervangende ambitie op). Ze deden dat omdat ze (en daar zal ik ze tot in lengte van dagen dankbaar voor blijven) op een voor tijd en plaats unieke manier aanvoelden dat cultuur een verrijking was voor het

bestaan, zij het een moeilijk kwantificeerbare. Ik hoop dat dit besef niet vervliegt in de huidige economische tegenwind, bij de bestuurders, de projectontwikkelaars, de woningbouwcorporaties.

Tot slot dit: de Romeinse staatsman Cato besloot al zijn redevoeringen met de volgende woorden: *ceterum censeo Carthaginem delendam esse*. En overigens ben ik van mening dat Carthago verwoest moet worden. Ik neem me voor elk openbaar optreden voortaan te beëindigen met de woorden: *ceterum censeo pontem trans IJem construendam esse*. U weet allemaal wat dat betekent, maar ik geef de vertaling er toch maar bij omdat dat pontem voor verwarring kan zorgen: en overigens ben ik van mening dat er een brug over het IJ gebouwd moet worden.

=

Dit is een ingekorte en bewerkte versie van de eerste Roel Poppe- lezing, die Jan Donkers hield op 3 april jl. Poppe is de overleden initiatiefnemer van ANGSAW (Amsterdam Noord Stad Aan het Water).

“Renaiss

Marcel van Wees bedacht een plan om in zijn woonbuurt steigers aan te leggen, bedoeld als ontmoetingsplekken op het water. Dit originele burgerinitiatief stuit op de bureaucratie. Wanneer je iets aan het stedelijk interieur wil verbeteren, moet het je hobby zijn.

Achter het Amsterdamse Centraal Station liggen drie pontjes. Het middelste – toegangsprijs 0 euro – vaart tussen de passerende zeeschepen door recht naar de overkant van het IJ, naar restaurant ‘Het Tolhuis’ dat dateert uit 1662. Daar aangekomen wandel je door een landelijk, enigszins verwaarloosd gebied. Aan de rechterzijde ligt het Noordhollandsch Kanaal en een aantal schilderachtige oude dijkhuisjes, waarin ooit de arbeiders hebben gewoond die dat kanaal hebben uitgegraven. Aan de linkerzijde zie je veel groen, maar ook de uitgestrekte voormalige industrieterreinen van Shell die worden omgeven door vervaarlijke, manshoge hekwerken met prikkeldraad. Welkom in Amsterdam-Noord!

Ietsje verderop ligt een op het eerste gezicht keurige wijk met arbeiderswoningen uit de jaren dertig van de twintigste eeuw, vernoemd naar de architect die de woningen ontwierp, de sociaal-bewogen Jan Ernst van der Pek (1865-1919). Iets verderop in een klein, geschakeld huisje aan het Buiksloterkanaal woont en werkt hier de jonge interieurarchitect en vormgever Marcel van Wees.

Hij is wat je noemt een betrokken buurtbewoner. Wanneer je met hem door de wijk loopt is er geen straat of hij weet te vertellen wat daar de afgelopen jaren verbeterd is en vooral ook wat er nog moet veranderen. Dat kan gaan om het type lantaarnpaal, het wegdek, de glans van de dakpannen, de slordig aangelegde steenperkjes rond de bomen, of de nogal rommelige en fantasieloos ingerichte pleinen. Vaak heeft men daar maar wat wipkippen, klimrekken of een voetbalkooi neergezet. Van Wees: “Wat we van nieuwe Nederlanders uit Mediterrane landen zouden kunnen leren, is dat niet alleen kinderen intensief van de openbare ruimte kunnen gebruikmaken, maar ook vol-

portretfoto: Peter Valckx

ance”

zomer 2009

wassenen. Daar moet meer oog voor zijn.”

Steigerplan

De afgelopen jaren heeft Van Wees van zich doen spreken met tal van initiatieven die het sociale weefsel in Amsterdam-Noord zouden kunnen verstevigen. Het meest tot de verbeelding spreekt zijn plan om ontmoetingsplekken op steigers te creëren in het Buiksloterkanaal, aan de rand van de Van der Pekbuurt. Helaas is er tot nu toe nog niets terechtgekomen van dit originele burgerinitiatief. Als verklaring hiervoor steekt Van Wees om te beginnen de hand in eigen boezem: “Het ligt ook wel een beetje aan mijn ambities, ik steek hoog in. Als ik had gezegd: we leggen een vlondertje neer met een picknicktafel erop, dan was je voor vijfduizend euro klaar geweest en had hij er al gelegen. Maar het moet meer worden: een multifunctioneel pleinvlak op het water waar een ontmoetingsplaats kan ontstaan. Als er maar één bankje staat, lopen mensen door als er al iemand zit en wordt het al snel als vissersstek geconfisqueerd.”

Hoewel Amsterdam-Noord tot de ‘krachtwijken’ hoort, bleek het steigerplan niet voor ‘Vogelaargelden’ in aanmerking te komen. “Onder andere omdat het je als initiatiefnemer min of meer wordt verboden om er omzet op te maken. Je wordt dus verplicht er helemaal vrijwillig aan te werken. Die constructie vind ik kwalijk. Ik heb veel enthousiasme en ben bereid om heel veel vrijwillig te doen, geef continu voorzetjes, maar als je iets ontwerpt moet je navraag kunnen plegen, daar veel tijd in steken. Toch is het *not done* dat ik mijn eigen uren factureer. Daarop ben ik stukgelopen.”

Ook brak het hem op dat voor bewonersinitiatieven slechts een beperkt budget beschikbaar is. “Als je iets fatsoenlijk neerzet in de openbare ruimte, dan kost dat wat. Een deel van deze wijk is een paar jaar geleden opnieuw bestraat, dat kost een paar miljoen. Het stadsdeel vroeg me een aanvraag te doen voor het steigerproject. Ik maakte een voorstel en liet een bedrijf een offerte maken. Het ging om een ton. Daar zijn ze van geschrokken bij het stadsdeel. Ze denken daar meer aan een barbecue of een braderietje als het om bewonersinitiatieven gaat.”

Plannen in pannen

Niet alleen het steigerplan heeft hieronder te lijden. Vorig jaar september organiseerden de deelraad van Amsterdam-Noord en woningcorporatie Ymere een gezamenlijk diner voor de bewoners van de Van der

Pekbuurt, onder het motto ‘Plannen in pannen’. Doel was om tijdens de maaltijd met ideeën te komen om de wijk prettiger, beter en mooier te maken. Van Wees: “Dat was een heel mooi evenement, kosten noch moeite waren gespaard om mensen enthousiast te maken: een hele lange eet-tafel, bewoners gingen met elkaar koken, er waren themagesprekken. Daaruit is een enorme waslijst aan initiatieven gekomen. Maar het gros daarvan lijkt inmiddels te stagneren, omdat er nogal wat bureaucratie aan vastzit. Ik begrijp wel dat je niet zo maar voor ieder plan een zak met geld kunt geven, maar zelf probeerde ik twee maanden lang vergeefs een contactpersoon te bereiken, die uiteindelijk niet meer in functie bleek te zijn. Het was een doodlopende tunnel. Dan denk ik: was het een evenement gericht op een eindresultaat of was het alleen maar om de illusie te wekken dat bewoners inspraak hebben?”

Toch wil Van Wees niet al te negatief zijn. “Als je je flink manifesteert, dan krijg je echt wel wat voor elkaar. Maar dat kost je wel de nodige uren. Je moet er echt een hobby van maken. Voor mij is dat niet zo erg, omdat ik bovengemiddeld geïnteresseerd en toegewijd ben met betrekking tot mijn leef-omgeving, maar voor anderen... Zolang die Vogelaargelden in zo’n bureaucratisch harnas blijven zitten zullen veel mensen afhaken ben ik bang. Voor mij is het makkelijker, het is mijn vak. Soms is mijn activisme ook een verkapte manier om mijn ideeën over openbare ruimte überhaupt te kunnen uiten en misschien wat aan acquisitie te doen. Maar ik wil graag dat in de Helling komt te staan dat mensen zich moeten realiseren dat er wel degelijk veel mogelijk is, als je bereid bent je erin vast te bijten.”

Met zijn eenmansbedrijfje ‘Wees Vormgever’ heeft hij tot nu toe vooral als interieurarchitect zijn brood verdiend. Maar ook het stedelijke interieur hoort tot zijn vakgebied. “Ik ben een architectonisch vormgever die zich zowel op een interieur als een buitenruimte kan richten. Tijdens mijn opleiding heb ik nooit willen kiezen, al bleek het in de praktijk moeilijk te combineren. Voor een ZZP’er is het veel makkelijker om als interieurarchitect werk te krijgen. Stedenbouw is een stroperiger vakgebied, waarbij je in een netwerk moet zitten en de juiste mensen moet kennen. Als eenling moet je concurreren met de grote bureaus, dat is vrij pittig en daar zit mijn expertise ook niet. Als interieurarchitect voor de stad verhoud ik me tot stedenbouwkundigen

zoals een interieurarchitect ten opzichte van gewone architecten.”

Toch zit zijn carrière als stedelijk ontwerper de laatste jaren in de lift, niet in de laatste plaats omdat zijn enthousiaste en aanhoudende inzet voor Amsterdam-Noord langzamerhand vruchten begint af te werpen.

Kortzichtigheid

Van Wees woont in een inspirerende omgeving, vindt hij, waarin een lappendeken aan bouwstijlen, te zien is, variërend van zijn eigen wijk uit het begin van de vorige eeuw en de tuindorpen, tot de galerijflats in de Banne die inmiddels alweer gedeeltelijk gesloopt worden en de markante Shelltoren aan het IJ. “Ik vind het een waanzinnig leuk stadsdeel, omdat er een bloemlezing te zien is van diverse stedenbouwkundige inzichten. Zoals het jaren zeventig concept van de gescheiden verkeersstromen, met heel veel fietspaden door parken en fietstunnels. Als ik van hieruit naar Waterland wil fietsen, dan hoef ik bijna nergens langs auto’s te rijden. Het is ook een heel groen stadsdeel.”

Maar lang niet iedereen heeft oog voor die stedenbouwkundige kwaliteiten. ‘Ik verveel me zo in Amsterdam-Noord’ zong Drukwerk eind jaren zeventig – nog altijd een populair liedje, blijkens de vele downloadmogelijkheden op het web. Het stadsdeel aan de overkant van het IJ heeft met zijn arbeiderswijken vanouds een niet al te beste reputatie gehad. Ten onrechte, vindt Van Wees. “Het beeld is vaak dat er in Noord alleen maar achterlijke mensen wonen. Dat klopt niet, de bevolkingssamenstelling is altijd heel divers geweest. Anderzijds, dat bij de renovatie van Zuidoost al het schorriemorrie naar Noord gestuurd is, zou best kunnen kloppen, gezien alle schietincidenten van de laatste jaren. Vooral langs de Ring A-10 zitten er hier en daar nogal wat linkmichels tussen. Af en toe komen ook hier van die gasten langsgelopen die met priemende ogen naar binnen kijken, duidelijk om even te checken wat de inventaris is. Maar toch, dit stadsdeel is met een renaissance bezig. Tien jaar geleden waren de problemen veel groter, zeker hier in de Van der Pekbuurt. Je had hier toen veel junks, het was echt een achterbuurtje. Het schijnt dat hier om de hoek een caravan met een hoertje erin geparkeerd stond.”

De Van der Pekbuurt zal de komende jaren gerenoveerd gaan worden. Op de wijze waarop dat in het verleden is gebeurd is,

heeft Van Wees het nodige aan te merken. “Het is me een doorn in het oog dat ze destijds hebben gekozen voor lelijke betonpannen. Als de originele rode keramische dakpannen waren gebruikt, dan had je een hele andere sfeer gekregen. Het is goed om op macroniveau over stedenbouw te praten, maar je moet er tegelijkertijd voor waken dat niet iemand om wat kosten te besparen een beslissing neemt die zo’n belangrijk effect heeft. Dat kun je makkelijk bagateliseren, maar ik denk dat het belangrijk is. Alleen, hoe definieer je het gevoel dat die rode pannen oproepen? Dat zijn zulke abstracte begrippen.”

Zo heeft hij meer voorbeelden. “Er zou een type lantaarnpalen komen met de oorspronkelijke kappen erop. Uiteindelijk ga ik dan zelf maar met de Nuon bellen, want als het van het stadsdeel moet komen gebeurt er gewoon niks. Gelukkig kwam ik daar in contact met een ambitieuze projectleider, een jonge vent die meteen een afspraak met me maakte om hier op locatie te gaan brainstormen over hoe we het kunnen gaan doen. Dan krijg je ineens het gevoel dat er heel veel mogelijk is. Wat misschien meespeelt bij zo’n deelraad is de voor Noord kenmerkende nuchtere houding: ‘doe maar normaal’. Het hoeft allemaal niet te slijk, we leggen er gewoon betontegels neer. Maar als je daarvoor kiest, voer het dan in ieder geval goed uit.”

Het geeft volgens hem aan waar het vaak aan schort in het stedelijk interieur: de kortzichtigheid en het gebrek aan inzet van bepaalde gemeenteambtenaren. Projectleiders met te weinig ambitie, die te weinig eigen initiatief tonen. De goede niet te na gesproken, zoals de nieuwe buurtmeester in zijn wijk, waarover Van Wees erg te spreken is.

Stenen betalen

Hij heeft geen eenduidig antwoord op de vraag wat er zou moeten veranderen om de toewijding van buurtbewoners aan hun leefomgeving aan te wakkeren. “Toen mijn vader een paar jaar geleden overleed was één van zijn laatste statements: ‘dit land gaat aan communicatie kapot’. Dat is waar. Hij was manager bij ‘Philips Medical Systems’ en zag gebeuren dat de budgetten op waren voordat het echte werk gedaan kon worden. Bij dit stadsdeel ligt dat gevaar ook op de loer. “Je kan heel veel praten en bijeenkomsten beleggen over de openbare ruimte maar je moet er voor waken dat hier niet het grootste deel van je budget aan opgaat zodat je de stenen niet meer kunt

betalen. Buurtbewoners gaan natuurlijk pas meedenken aan hun leefomgeving als ze enkele mooie voorbeelden van een dergelijke samenwerking gezien hebben. Er zou een strategie moeten worden bepaald hoe, buiten de langlopende landschap- en stedenbouwprojecten om, je op een snelle en frisse manier burgerinitiatief en/of jonge ontwerpers de ruimte geeft om experimenteren in de openbare ruimte te genereren. Op die manier zou je daadwerkelijk een duurzame verandering aan je openbare ruimte binnen het Vogeljaarprincipe kunnen bewerkstelligen.”

Van Wees is blij met de aanjaagfunctie van een brainstormclub als Amsterdam-Noord Groene Stad Aan het Water (Angsaw), waarin hij ook zelf participeert. Vertegenwoordigers van Angsaw hebben zitting in diverse begeleidingscommissies en projectgroepen die als klankbord dienen voor het stadsdeel, corporaties en projectontwikkelaars. Daarnaast worden discussiebijeenkomsten georganiseerd. “Wat in Noord een frisse indruk maakt, is dat ze bij het stadsdeel bereid zijn om met zo’n groep als Angsaw in overleg te gaan en daar felle kritiek van te krijgen. Dat ze dat bovendien ook kunnen vertalen naar hun programma. Zelf heb ik vorig jaar, samen met anderen, een workshop georganiseerd over de Van der Pekbuurt en Nieuwendam-Noord. Onze kritiek was dat de inrichting van de publieke ruimte te vaak een sluitpost is, dat Noord daardoor stedelijke kwaliteiten ontbeert. Dan gaat het met name om pleinen, plantsoenen en de groendienst. In het kader van die workshop hebben we hele interessante gesprekken gehad met de verantwoordelijke portefeuillehouder in het bestuur van Noord, Harm-Jan van Schaik. Uiteindelijk hebben we van woningcorporatie Ymere en het stadsdeel wat geld gekregen en zijn we door de wijk getrokken met een groep van ongeveer vijftientig studenten, die we plannen hebben laten maken. Daarover zal in het najaar gepubliceerd worden.”

Slotgracht

Dat is waar Van Wees uiteindelijk het meest fiducia in lijkt te hebben: het lanceren van vernieuwende ideeën. Laat duizend bloemen bloeien. “Je moet in workshops niet teveel mensen hebben uit het gerenommeerde circuit, voor wie dat soort dingen al snel een vingeroefening stedenbouw is. Je hebt frisse conceptuele kunstenaars nodig, die af en toe iets gek roepen. Er is hier bijvoorbeeld een grasveldje, een doodse

akker, waarop een gemeenschapshuisje staat. Dat moet hufterproof zijn, dus heeft het stadsdeel er dikke stalen luiken opgezet. Dat heeft geen lekkere uitstraling. Uit de workshop kwam het idee voort: graaf er een slotgracht omheen en die luiken kunnen weg! Misschien een te kostbare oplossing, maar het is een interessant concept.”

Via allerlei omwegen lijken sommige van die ideeën uiteindelijk toch gerealiseerd te kunnen worden, ondanks alle belemmeringen. Zo zal de entree van Amsterdam-Noord er in de toekomst waarschijnlijk heel wat uitnodigender uitzien dankzij de inspanningen van Van Wees en zijn geestverwanten. “De Tolhuistuin wordt ontwikkeld door de Stichting Cultuur aan het IJ, die mij een opdracht heeft gegeven om de buitenruimte te ontwikkelen voor het nieuwe gebruik van de tuin als actief cultuurpark. Ik heb voor hen een schetsontwerp gemaakt, een heel pragmatisch plan voor de buitenruimte om met minimale middelen maximaal effect te sorteren. Het belangrijkste onderdeel daarvan is om de hekken die nu rond het Shellterrein staan weg te halen. Mijn plan is om dit gebied openbaar te maken, er een pleintje aan het water bij te maken, zodat het mogelijk is om door die tuin meanderend naar het pontje te lopen. Bovendien zitten de culturele initiatieven op het voormalige Shellterrein dan niet meer in zo’n dode hoek. Dat plan is nu goedgekeurd door het stadsdeel. De volgende stap is om er geld voor te krijgen. Dat is de hoogste horde.”

In ieder geval komt er op 18 juli een cultureel festival in het gebied, dat een vrijplaats moet worden voor alle vormen van kunst en cultuur. “Daar komen een heleboel frisse ontwerpers. Met dat soort mensen kun je aan guerrilla-achtige tactieken gaan denken om iets te bereiken. Dat is misschien de oplossing: los van permanente constructies gewoon ideeën gaan vormgeven, die semi-permanent of mobiel zijn en daarmee ook makkelijker realiseerbaar.”

=

ONGEREMD

Menno Hurenkamp vanuit Moskou

de Helling
21
zomer 2009

Ik studeerde een week aan de Nijmeegse universiteit en een docent zei dat de vakgroep planologie bezig was met een onderzoek naar de langste afstand die je in de stad kon fietsen zonder te trappen. Dat beeld maakte diepe indruk. De academie als een in gedachten verzonken man in spijkerbroek die een flauwe heuvel in het land van Maas en Waal afrijdt, met zijn linkerhand aan het stuur en met in zijn rechterhand een pen en aantekenblok. Sociale wetenschap leek me tot dan toe twee varianten te kennen: meningen tellen of geld tellen, verklaren wat mensen vinden of verklaren wat ze hebben. Er bleek ook een derde weg. Ongeremd naar beneden rollen.

Als ik krachtig afzet, tussen de tientallen mensen en auto's die staan te wachten door, en zorg dat ik meteen vaart heb op de hoek van de Bolsjaja Spaskaja Oelitsa en Kalantsjevskaja Oelitsa, dan glij ik eerst Komsomolskaja Plosjad voorbij, een enorm plein waar auto's, bussen en voetgangers aan alle kanten overheen razen, allemaal op weg naar of afkomstig van de treinstations richting Petersburg, Kazan en Jaroslavl, en direct daarna komt en gaat voorbij aan mijn rechterkant het Leningradski hotel, een van de zeven beroemde of beruchte 'Stalin torens' die hoog uitrijzen boven de omringende 19e eeuwse huizenblokken, en als ik dan een beetje geluk heb met de daar min of meer op straat wonende agent en hij niet zwaait dat ik de stoep op moet, rol ik in een keer door de Orlovskij pereulok heen, een straat die wat vals plat heeft en waar dus het belang van mijn eerste krachtige afzet begint te tellen, en met nog wat geluk heb ik groen licht op de oversteek van de Sadovaja, de achtbaansringweg die het centrum van de stad insluit, en dan eindig ik zo'n vijftig meter verder, naast de man die in Oezbeekse klededrucht klanten voor zijn restaurant staat te werven, aan het begin van het straatje waaraan mijn huis ligt, dat onverbiddelijk omhoog loopt, en is dus trappen geboden, na ruim een kilometer inspanningsloos voortbewegen.

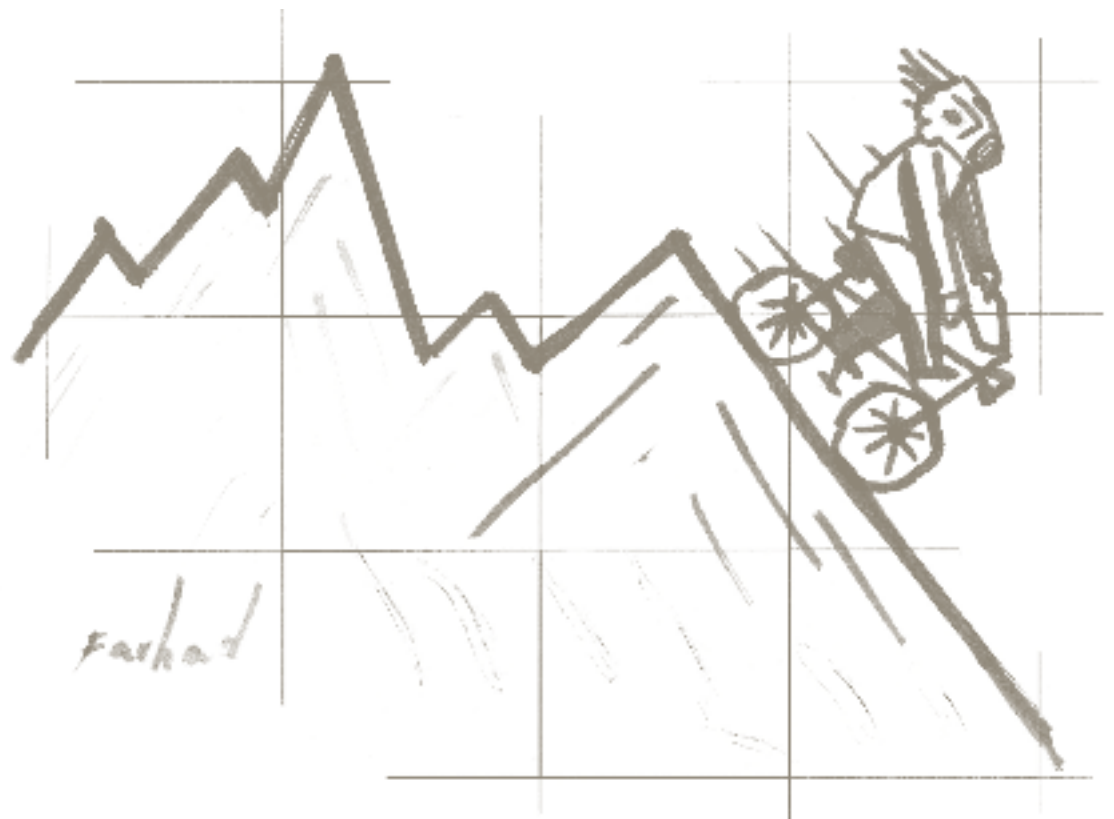
Politiek analyseren is hier gecompliceerd. Tel je geld, dan kun je minstens twee kanten op. De 'krieses' heeft grote gevolgen. Veel mensen verliezen van de ene dag op de andere hun baan. Op het platteland halen mensen water bij de pomp met emmers. Maar het stadsbeeld wordt nog altijd bepaald door een levendige en omvangrijke middenklasse. Die weet zich schijnbaar te redden. 60 procent van het land heeft een mobiele telefoon. En als mensen nostalgisch worden, dan over een tijd waarin iedereen arm was in plaats van slechts een groot deel van de bevolking.

Ga je meningen tellen, dan is de verwarring niet meer te overzien. Om te beginnen zijn er veel meningen. Je mag zeggen dat premier Poetin het helemaal fout doet en dat president Medvedev zijn schoothond is. Je krijgt die boodschap niet op TV. In ettelijke kranten tref je haar echter dagelijks aan. Op internet ook heel wat lomper verwoord. Tegelijkertijd zijn sinds 1991 meer dan 200 journalisten omgebracht, mensen die over de vervaagde grens tussen macht en misdaad schreven. Tot veroordelingen komt het zelden. Tenslotte zijn in opiniepeilingen steun voor de regering en wantrouwen in de overheid beide groot. De onderliggende boodschap zou kunnen zijn dat men andere dingen aan het hoofd heeft dan consistente politieke antwoorden.

Als een laissez-faire politiestaat kan bestaan, dan is Rusland het voorbeeld. Het is niet zo makkelijk om je tot de tegenstrijdigheden te verhouden. Een kant van het verhaal negeren is verleidelijk. Lees zes weken achter elkaar 'The Economist' of 'The New York Times' en je denkt dat iedere Rus zelfmoord op korte termijn overweegt vanwege zijn ondeugdelijke regering. Kijk zes weken Russische TV en je denkt dat geen centimeter onbebouwde grond meer te vinden is vanwege alle door Poetin geopende ziekenhuizen, bruggen, fabrieken, scholen en judozalen.

Gelukkig bestaat behalve geld tellen en meningen tellen dus nog een strategie om de zaken te verklaren. Ik vermoed dat wanneer ik van de Mussenheuvels aan de rand van de stad naar beneden rijd, ik in één keer naar het Kremlin zoef. Meer dan 5 kilometer. Kom daar eens om met je Berg en Dalseweg.

=

Yup naast Pek

de Helling
22
zomer 2009

Studenten onderzoeken Noord voor hun interdisciplinaire minor 'Maakbaarheid in de Grote Stad'.

Aan de overkant van het Centraal Station in Amsterdam ligt een van de moeilijkste stedenbouwkundige vraagstukken van dit moment. Wie recht oversteekt met de veerpont komt aan in Amsterdam Noord, een stadsdeel met een Mokum's dorpsgevoel dat in heel hoog tempo verandert in een 'hip' stukje Amsterdam. De make-over van Noord past in de ambitie van Amsterdam om voorop te lopen in de concurrentiestrijd tussen creatieve wereldsteden. Klapstuk van deze verandering is de bouw van de wijk 'Overhoeks'. Het wordt een gloednieuw gebied met luxe appartementen en kantoren net over het water; centraler kan het bijna niet. Maar wat is de betekenis van deze vernieuwing, verhipping en veryupping voor de bestaande bewoners van Noord? Wat betekenen de grootstedelijke ambities voor de burens van deze nieuwe wijk?

Direct naast Overhoeks ligt de oude 'Van der Pek-buurt'. Het is een Vogelaarwijk met veel rode bakstenen huizen uit de jaren dertig, piepklein en gehorig om in te wonen. Waar Overhoeks zich richt op creatieve 'kenniswerkers', mensen met een relatief hoge opleiding en dito inkomen, heerst er in de Van der Pekbuurt veel armoede en werkeloosheid. Dat er een kloof tussen deze twee wijken zal ontstaan lijkt onvermijdelijk. De bewoners van de Van der Pek buurt kijken nu al argwanend naar de billboards met 'artist impressions' van het nieuwe Overhoeks. Zij herkennen daarin niets van hun eigen Amsterdam Noord. Ze zien vooral tegenstellingen. Het kosmopolitische karakter van Overhoeks tegenover het dorpse karakter van de Van der Pekbuurt. De blik op de toekomst tegen-

over de blik op het hier en nu. Hoogbouw tegenover laagbouw. Weidse groene boulevard aan het IJ tegenover stenen pleinen, huizen en straten verderop. Deze twee werelden worden zelfs fysiek gescheiden door het Buiksloterkanaal, dat ooit het voormalige Shell-terrein afschermd maar nu zal worden gemarkeerd door 'de Strip', een reeks wolkenkrabbers die als een torenhoge facade tegenover de Van der Pekbuurt komt te staan.

In een glinsterend, doorzichtig gebouw-tje vlakbij de halte van de veerpont staat de maquette van Overhoeks opgesteld. Met een muur van flats en een grens-kanaal doet het plan denken aan de trendy 'burcht bouw' die al op verschillende plekken in Nederland is gerealiseerd. Het zijn gloednieuwe wijken met een 'historisch tintje': een pakhuisje met een grachtje of moderne appartementen met 'authentieke ouden naemen'. De burchtwijk voelt fijn en veilig voor de mensen binnen de grenzen van de buurt. Een begrenzing die op sommige plaatsen in Nederland soms letterlijk wordt gesymboliseerd door een ophaalbrug. Ook aan het 'gevoel' van Overhoeks wordt hard gewerkt, de geplande wooncomplexen hebben namen als 'De Halve Maen', 'Prinsendam' en 'De Zeven Provinciën'. De wijk is een schoolvoorbeeld van 'place branding', een marketingstrategie waarbij er een passend 'merk' voor een gebied wordt ontwikkeld om nieuwe bewoners en bedrijven aan te trekken. Niet alleen op de billboards tegenover de Van der Pek buurt, maar ook in glossy folders en reclames wil Overhoeks uitstralen 'levendig', 'eigenzinnig', 'kosmopolitisch' en 'cultureel' te zijn. Met geen woord (of beeld) wordt er in de branding van Overhoeks gerept over de 'achterkant' van de nieuwe wijk. Over de historische context van Amsterdam Noord waar de Van der Pekbuurt onderdeel van uitmaakt. Tussen tientallen sfeerbeelden van culinaire business-lunches, rosé in de zon en een 'kosmopolitisch'

meisje in een Nepalese hoogvlakte is er plaats voor maar één zogenaamd 'toefje' van het oude Amsterdam Noord: een abstracte foto van een verroeste scheepsketting. Dat er een veel minder abstracte, 'levendige', 'eigenzinnige' en zeer multiculturele wijk direct naast Overhoeks ligt lijkt de merk-strategen volledig ontgaan. De marketing van Overhoeks staat symbool voor de toenemende segregatie van verschillende sociale groepen in Amsterdam.

Over die segregatie maken de ontwikkelaars van Amsterdam Noord zich geen zorgen. Door de hippe trek naar het Noorden en de afbouw van het aantal sociale huurwoningen zal ook de Van der Pekbuurt over tien jaar veel meer lijken op de Overhoekse billboard-beelden, zo calculeren de ontwikkelaars. Het werkelijke resultaat is dat tientallen gezinnen uit hun vertrouwde buurt zullen moeten verhuizen. Opnieuw staat Amsterdamse 'vernieuwing' ook voor Amsterdamse 'verdrrijving'.

De bouw van Overhoeks is een logisch gevolg van het maximaal willen benutten van de ruimte rondom het centrum. Ook de oudere en meer achtergestelde buurten zoals de Van der Pek zullen mee gaan in deze vaak wrange 'vaart der volkeren'. De gemeente Amsterdam is nu met klem aan zet om de diversiteit van de Van der Pekbuurt en van Amsterdam Noord als geheel te behouden en ervoor te zorgen dat ook de huidige bewoners profiteren van het toekomstige succes van Overhoeks. Een torenhoge haag van beton en glas is daarin niet het goede signaal. Ontwikkelaars moeten streven naar een 'open' architectuur. Echter, het is nog belangrijker dat de stad Amsterdam begint met het creëren van mogelijke ontmoetingsplaatsen of handelssomstandigheden tussen deze verschillende wijken. Amsterdam moet niet veranderen in een samenraapsel van sociale eilandjes, maar verschillen op een positieve manier inzetten.

=

Boven: concept-ontwerp voor het 'hippe' Overhoeks

Onder: beelden uit een fotodocumentaire van Bernice Siewe over een volksbuurt in Amsterdam Noord

Foto's van Philippe McIntyre vanaf de Shell-toren

de Helling
24
zomer 2009

Panorama

van Noord

de Helling
25
zomer 2009

Klaar van der Lippe en Bart Stuart bij hun werk-
plaats onder helling X van de oude NDSM-werf,
geportretteerd dor Philippe McIntyre.

NDSM: VAN SCHEEPSWERF NAAR VRIJPLAATS

een vrij voorstel van Klaar van der Lippe en Bart Stuart

Begin

De scheepswerf NSM was een van de grootste en modernste van Europa. Hier gleden de casco's voor de olietankers van Shell in het water, na feestelijke doop met fanfare en majorettes. Duizenden mensen werkten hier hun hele leven. De meeste mannen begonnen ongeschoold. Ze werden nageljongen en klommen op, op de ladder. De carrière vond plaats in de verschillende afdelingen op de werf. Het was een wereld op zich. Een gemeenschap. Het maatschappelijk onderscheid tussen mensen kon je aflezen aan het hoofddeksel. De hoeden en de petten. De hoeden werkten op de schone kantoren en tekenkamers. De petten waren het werkvolk op de vloer. De arbeiders die de grote olietankers uit kleine onderdelen in elkaar lasten. In 1984 komt hieraan een einde. In Taiwan is het arbeidsloon veel lager. Producenten kan niet meer. Het wordt stil.

Tweede leven

Na het failliet in 1984 ligt het gebied er vergeten bij. In 1993 komen kunstenaars. Zij stichtten in de ruimtes onder de hellingen ateliers. Ambachtelijke werkplaatsen waar gewerkt wordt met reflectie op productie. Pettenwerk met een hoed. Dit is een spontane ontwikkeling, er ontstaat een nieuwe gemeenschap door zelfbeheer van een groep mensen. Privé personen die een publiek terrein beheren. In 2000 word de ontwikkeling versneld door gemeentelijk beleid: oude gebouwen raken in. Kunstenaarsruimte wordt nu een plek voor Creative Industry: dienstverlening in een industriële omgeving. Hoed op een pettenplek. De grond wordt warmer en de prijs van de vierkante meter stijgt ieder jaar. Een klassiek scenario dat eerder al gebeurde in de Docklands van Londen en New York. In 2009 is de spontane ontwikkeling officieel beëindigd: er is een plan door ontwikkelaars. Er komt ruimte voor winst. Het spontane word steeds meer geformaliseerd door een strategieberesluit. Er gaan nu dingen gebouwd worden die blijven. Iconen in baksteen.

Gemene grond

Voor het beslissen over gebruik van ruimte heb je geen hoed of pet, maar positie nodig. Het bezit en beheer van publieke ruimte is het privilege van de overheid of de ontwikkelaar. Met het terugtrekken van de overheid wordt publieke ruimte steeds schaarser. Maar collectieve ruimte is niet alleen een beheersrisico of een winstkans, het is ook cultureel erfgoed. Het is de verbinding tussen privéruimtes. Het is een plek waar je gezamenlijk bent. Een positie die noch ontwikkelaar noch ambtenaar inneemt. Wij stellen voor ruimte aan betrokken burgers beschikbaar te stellen. Zogenaamde gemene grond: Een groep betrokken burgers krijgt een publiek terrein in zelfbeheer. Geschikte ruimte om dit experiment beginnen is helling X en de ruimte eromheen. Het dak is openbare ruimte. Wat kan daar gebeuren? Speelruimte, maar niet leisure. Gemene grond is een sociaal icoon: een virtueel gebouw van goede wil. Het kan een Monument voor gemeenschap worden.

Speelregels

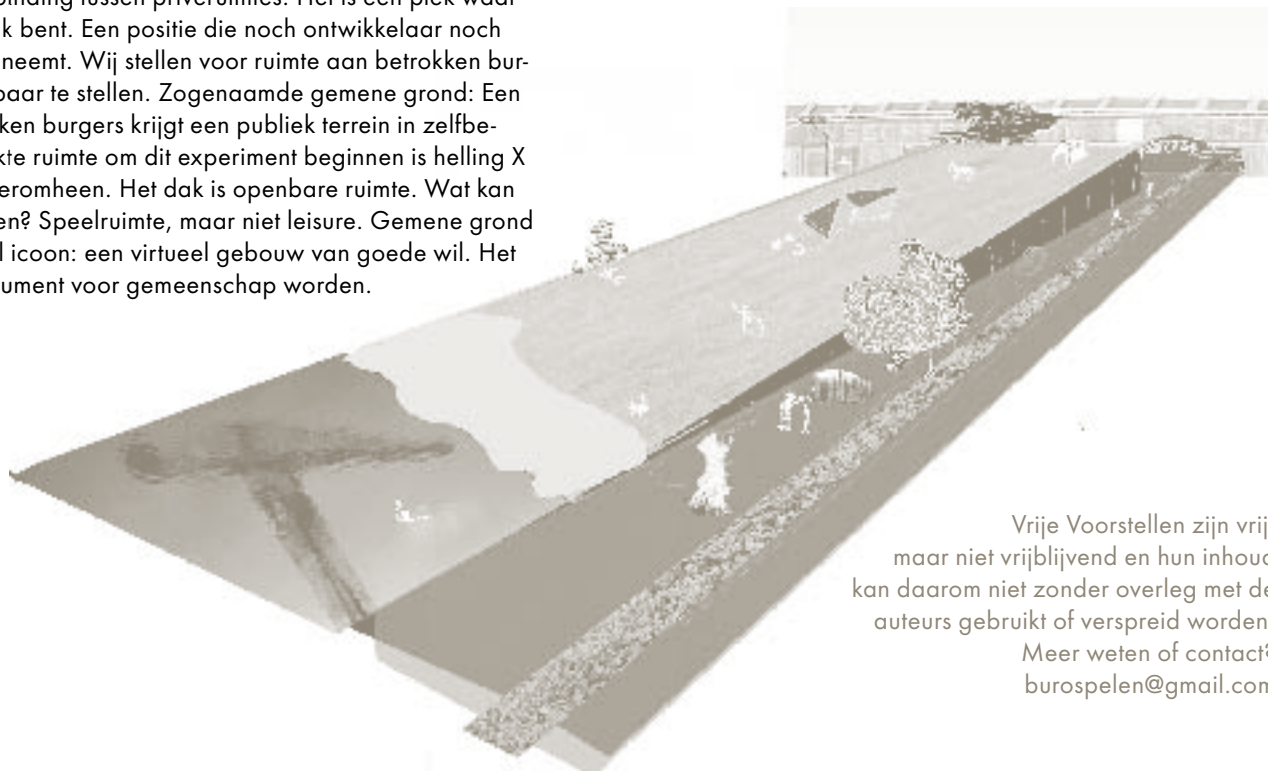
Voorstel voor het maken van een collectieve publieke ruimte. Iedere burger krijgt een voucher voor een oppervlakte grond ter grootte van zijn lichaamsomtrek. Deze vouchers worden gezamenlijk geldig op het moment dat hij/zij met nog minimaal 49 anderen voor dezelfde gemeenschappelijke bestemming vindt. Deze bestemming kan alles behalve wonen of werken zijn. Het beheer en onderhoud van de gezamenlijke plek is voor de indieners. Wanneer dit niet of ernstig onvoldoende gebeurt komen de vouchers weer beschikbaar voor anderen.

de maat van jouw aandeel in de collectieve plek

gemene grond Helling X NDSM

Vrije Voorstellen zijn vrij,
maar niet vrijblijvend en hun inhoud
kan daarom niet zonder overleg met de
auteurs gebruikt of verspreid worden.
Meer weten of contact?
burospelen@gmail.com

de groene

“Amsterdam-Noord is door zijn aard, ligging en historie een onuitputtelijke bron voor het maken van plannen”, aldus de politicus die voorstelde een goed plan te maken voor het vele water en groen in de het stadsdeel, want dat is de reden waarom mensen er graag wonen. De geschiedenis van een succesvolle notie.

Het realiseren van een groene Noordelijke IJ-oever die toegankelijk is voor wandelaars en fietsers. Dat was de voornaamste boodschap van de notitie “De Groene Oever van het IJ” die planoloog Harkolien Meinsma in 2000 schreef samen met architect Marina Roosebeek. Van zo’n groene oever die toen misschien een utopie leek, worden nu de contouren langzaam zichtbaar. In Amsterdam-Noord blikte een opgetogen Meinsma terug: “Toen ik gevraagd werd om deze notitie te schrijven, gaven zowel de gemeente als het stadsdeel nog voorrang aan de ontwikkeling van het centrumgebied in Noord boven de oever”, vertelt ze in het Noord-Amsterdamse café De Pont. “De vraag van De Groenen was: wat moet je daar als algemene lijn tegenover zetten? Voor mij was dat een belangrijke vraag. Ik volgde de ontwikkeling van de IJ-oeveren al jaren en was al lang van mening dat het van belang was om een goed beeld te schetsen van beide oeveren. De noordoever is bovendien de zonzijde van het IJ, met een prachtig zicht op stad. Het water glinstert daar echt. Als je daar geen samenhangende plannen voor ontwikkelt, laat je kansen voorbij gaan. Dus het schrijven van de notitie was voor mij een eervolle en belangwekkende opdracht.”

Fractievoorzitter van De Groenen Bert Tiddens (stadsdeelraad Amsterdam-Noord) gaf Harkolien Meinsma destijds opdracht voor het schrijven van de notitie. De bevlogen politicus is helaas in 2008 overleden, maar in zijn voorwoord is Tiddens duidelijk over zijn motivatie om de notitie te laten maken: “Amsterdam-Noord is door zijn aard, ligging en historie een onuitputtelijke bron voor het maken van plannen. Gelukkig zijn er twee constante factoren die alle inwoners binden: uit onderzoek blijkt telkens weer dat men in Noord woont vanwege zowel het water als het groen. Het is van het grootste belang de synthese tussen het water en het groen veilig te stellen voordat ingrijpende veranderingen dat voorgoed onmogelijk maken.”

Harkolien Meinsma vroeg architect Marina Roosebeek om bij het schrijven van de notitie te helpen. In de boot van een vriendin uit Noord ‘snuffelden’ ze samen de hele oever af en van wat ze aantroffen werden ze niet bepaald vrolijk. “Bij Shell zagen we zelfs een manshoog hek, met daarachter een man die op een stoeltje zat te slapen met zijn gezicht naar het IJ. Een heel symbolisch beeld natuurlijk. Niet alleen was de oever op de meeste plaatsen niet

toegankelijk, maar we zagen op sommige plekken zelfs geparkeerde vrachtwagens en opslag van kabelhaspels. Bovendien hadden veel bedrijven hun terrein uitgebreid, het IJ in. Wanneer je als overheid die ontwikkeling een halt toe wilt roepen, moet je er iets voor leggen: een openbare oever, desnoods in de vorm van een drijvende ‘boardwalk’.”

In de ‘Groene Oever aan het IJ’ doen de auteurs in 2000 diverse suggesties voor invulling van de openbare, groene oever. Aan de oostkant stellen ze onder meer voor om de kade aan het IJplein te herinrichten als fiets-/wandelpad in een groene omgeving en het druk bevaren zijkanaal K te verrijken met een pontje. Ten westen van de Shelltoren moet volgens de notitie een boulevard komen, met lichtpotten in de grond. “Zo ontstaat ’s avonds een fee-erike sfeer die grote aantrekkingskracht heeft op passanten, ook aan de overkant van het IJ.” De auteurs realiseren zich dat de bestaande zijkanalen het doortrekken van de westelijke route bemoeilijken, maar bruggen of veren kunnen dat probleem verhelpen. Hun conclusie: “Talloze voordelen zijn genoemd van het plan om de Noorder IJ-oever openbaar te maken en er een doorgaande langzaamverkeersroute aan te leggen. Het is van levensbelang voor het realiseren van deze route dat in alle plannen die voor de oever in ontwikkeling zijn met het aanleggen ervan rekening wordt gehouden.”

Politieke adoptie

Negen jaar later is duidelijk dat de verantwoordelijke plannenmakers de afgelopen jaren goed naar Meinsma en Roosebeek hebben geluisterd. Aan de westflank van de oever ligt bij het bruisende NDSM-terrein het bescheiden Keerkringpark, een toegang tot het IJ voor de inwoners van Tuindorp Oostzaan. Aan de oostflank komen openbare paden langs de weilanden van Schellingwoude en waarschijnlijk ook langs het Hamerstraatgebied. Meinsma: “Er staat al een stippellijntje ingetekend.” Langs de hele oever hebben de afgelopen jaren maar liefst vijf nieuwe restaurants hun deuren geopend, met grote en druk bezochte terrassen aan het water.

Veel groener is de oever de afgelopen jaren nog niet geworden. Als Harkolien Meinsma in café De Pont uit het raam kijkt, kan ze echter net achter de Shelltoren de voorbereidingen zien voor de voorlopige mijlpaal van de groene oever: het drie hectare grote oeverpark, ontworpen door

oever

stadsarchitect Ton Schaap. Vanaf eind 2009 bereikbaar via een pad dat vanaf het Buiksloterwegveer langs het toekomstige Filmmuseum zal lopen. Harkolien Meinsma gooide zelf hoogstpersoonlijk een van de eerste scheppen zand in het water bij de start van de drooglegging van het parkterrein. "Schaap heeft dankbaar gebruik gemaakt van de ideeën in onze notitie. Ik vind het prachtig dat het park er komt, destijds had ik niet gedacht dat onze ideeën zo snel gerealiseerd zouden worden. Dat komt natuurlijk mede doordat Shell in 2002 een groot deel van zijn terrein aan het IJ verkocht aan de gemeente."

Dat "De Groene Oever van het IJ" negen jaar later al geleid heeft tot concrete plannen, heeft alles te maken met de politieke adoptie van de notitie. Na het verschijnen van de notitie dienden De Groenen en Groenlinks onmiddellijk samen een raadsinitiatief in om "De Groene Oever van het IJ" voortaan te gebruiken als uitgangspunt voor het ontwikkelen van de oever. De stadsdeelraad stemde daar unaniem mee in, vertelt Ruud Repko (De Groenen), toen collega-raadslid en vorig jaar opvolger van Bert Tiddens. "Het was voor het eerst dat een raadsinitiatief van De Groenen werd aangenomen. Veel was daarbij te danken aan de overtuigingskracht van de persoon Bert Tiddens, maar natuurlijk ging het ook om de inhoud van de notitie. Ik moet zeggen dat ik zelf op voorhand enigszins sceptisch was, maar de notitie toonde duidelijk aan dat een openbare, groene oever haalbaar en technisch uitvoerbaar was."

Als vervolg heeft de stadsdeelraad in 2005 het meerjarenprogramma Groene Route langs de Noordelijke IJ-oever vastgesteld. Het meerjarenprogramma omvat de volgende voorstellen: aanleg van een fietsroute naar Overhoeks, aanleg van een schelpenpad bij de Oranjesluizen, het aanpakken van kades IJplein/Motorwal en omvorming van de TT Vasumweg tot de recreatieboulevard. Hoewel vier jaar later nog niet alle projecten zijn uitgevoerd, is het wel duidelijk dat het stadsdeel 'De groene oever van het IJ' serieus neemt.

Poot stijf

Ook Amsterdam-Noord Groene Stad Aan het Water (Angsaw) omarmde de notitie meteen. Deze vereniging maakt zich al sinds 1994 hard voor een groene oever en heeft als missie om de maatschappelijke discussie over een evenwichtige ontwikkeling van Amsterdam-Noord te bevorderen.

Voorzitter Harry van de Berg: "Ruimtelijke ordening is te belangrijk om alleen aan de politiek over te laten. Onze belangrijkste boodschap is dat Amsterdam-Noord weer aan het IJ moet komen te liggen. Met openbare en toegankelijke oevers en een menging van wonen en werken. 'De Groene Oever van het IJ' past daar naadloos in. Het aanleggen van een volledig openbare en groene oever is lastig, maar dat ligt niet aan de politiek of andere plannenmakers. Er zitten aan het IJ nog steeds een aantal grote bedrijven die hun poot stijf houden. Bij het Shellterrein komt straks een soort 'boardwalk' met riet ervoor, maar niet alle bedrijven zijn daar happig op. Met name Albemarle is aan de oostkant een groot obstakel."

Angsaw heeft drie deskundigen, onder wie opnieuw Harkolien Meinsma, de opdracht gegeven om een notitie te schrijven over juist die oostflank. In juni wordt de notitie gepresenteerd aan politici, bewoners en andere belanghebbenden. Van den Berg: "We proberen hiermee de politiek te beïnvloeden om bij het maken van plannen voor de oostflank de groene oever niet uit het oog te verliezen. Bij de uitwerking van het projectbesluit voor het Hamerstraatgebied staat de oever al op de agenda, hoewel we er in de begeleidingscommissie nog een stevige discussie over voeren met de zittende bedrijven. Wij denken overigens dat die grote, industriële bedrijven daar niet voor de eeuwigheid zitten, dus in die zin is er sowieso perspectief."

Harkolien Meinsma roept stadsdeel én gemeente op om de zonzijde van het IJ de komende jaren ook op andere punten goed in de gaten te blijven houden. Ze wijst naar de picknicktafels op het terras van café De Pont. "Eekhoortjesmeubilair. Voor mij is dat typerend voor het gebrek aan allure en flair bij de inrichting van de oever. Laten we hopen dat dat bijvoorbeeld wel gebeurt bij het inrichten van het oeverpark en de kade van het IJplein. Daarnaast is het voor mij onbegrijpelijk dat de Sixhaven in eerste instantie geen metrostation krijgt, met het Filmmuseum en de Tolhuistuin wordt dit een cultuurcentrum! Een typisch voorbeeld van centralistisch denken. De overheid moet de oever nog veel serieuzer gaan nemen."

=

verder Ie

De strijd om de stoep

Het straatbeeld verandert. Politie en beveiligingscamera's bepalen nu voor een belangrijk deel dit beeld. Particuliere partijen krijgen een steeds grotere inbreng in hoe de publieke ruimte eruit komt te zien. Dit doet de vraag rijzen: hoe openbaar is de openbare ruimte nog? Deze documentaire van de VPRO gaat over de invloed van de oprukkende commercialisering en groeiende veiligheidsclaims op de openbare ruimte.

De strijd om de stoep, documentaire-reeks De Nieuwe Wereld, VPRO 1999
Te zien op www.hollanddoc.nl/dossiers/, onder de kop 'Privacy en bewakingscamera's'

MB

Het verdwijnen van de parochiale ruimte

Brunt, L. en Deben, L.,
De ijle zone, Druk BV Zeist, 2001

Deze publicatie is een verslag van onderzoek dat is uitgevoerd binnen het Partnership-programma van het Directoraat-Generaal van de Volkshuisvesting (DGVH) en de Netherlands Graduate School of Housing and Urban Research (NETHUR)

De openbare ruimte van de stad is herontdekt. Aanvankelijk vervulde de binnenstad vooral een arbeidsfunctie. De laatste decennia neemt de populariteit van het stadcentrum als woonplek toe. Bovendien is de gemeente de binnenstad meer en meer gaan zien als 'marketinginstrument'. Horecagelegenheid schieten als paddestoelen uit de grond en vele activiteiten worden georganiseerd. Dit trekt toeristen. Cafés en dancings doen goede zaken.

Veel verschillende groepen willen dus gebruik maken van de beperkte ruimte in de stad. Dit leidt tot spanningen. De bezoekers eisen een steeds groter deel van de ruimte in de stad op. Tegelijk zie je bij de bewoners een groeiende behoefte om hun private omgeving af te schermen door hagen of hekken. Een scherpe tweedeling tussen openbaar en privé ontstaat. Hierdoor verdwijnt het overgangsgebied waar burens elkaar ontmoeten, ook wel de parochiale ruimte genoemd. Dit boek gaat over deze spanning en illustreert hoe het parochiale domein verdwijnt.

MB

Jan Donkers: Zo dichtbij Amsterdam

6e druk, met foto's van Kors van Bennekom, Atlas, A'dam 2008

Voor wie Amsterdam Noord beter wil leren kennen, is dit boek zowel een must als een prachtig vertrekpunt. Zonder het Amsterdamse stadsdeel te romantisieren geeft hij een liefdevol beeld van de ontwikkeling van de buurt waar hij opgroeide en die hij maar al te graag de rug toekeerde om zich in 'de stad' te vestigen. De veelbewogen geschiedenis van de buurt met zijn galgenveld, 'opvoedingsdorp' Asterdorp, een tijdlang legendarische voetbalclub de Volewijckers kom aan de orde, maar ook het heden met de vele sociale problemen in achterstandswijken, de dramatiek van het faillissement van de scheepsbouw en zijn gevolgen voor de werkloze arbeiders en de nieuwe bloei met kunstenaars langs de oevers van het IJ. Wie Noord al kent, kan het bij het lezen van dit boek vast niet droog houden, maar ook wie via dit boek kennis maakt met het stiefkind van Amsterdam, ontkomt niet aan ontroering door de fijnzinnige en rake pen van Jan Donkers.

EM

zen & kijken

Festivals: Over het IJ

Op 2 juli gaat het Over het IJ-festival weer van start. Elf dagen lang is de oude NDSM-werf het podium voor spannende, ontroerende en grappige voorstellingen. Het festival biedt jonge theatermakers een kans om met nieuwe producties te experimenteren en om te improviseren.

2 juli tot 12 juli
NDSM-werf A'dam-Noord
www.overhetij.nl

Grachtenfestival

Van 15 tot met 23 augustus vindt de twaalfde editie van het Grachtenfestival plaats. Tijdens dit jaarlijks terugkerende muziekfestival zal de klassieke muziek opgevoerd worden in diverse bijzondere locaties in de Amsterdamse binnenstad en rond de IJ-Oever.

15 t/m 23 augustus
Muziekpodia in binnenstad en rond de IJ-over, Amsterdam
www.grachtenfestival.nl

Noorderpark Festival

Het Noorderpark Festival is in korte tijd uitgegroeid tot een evenement met landelijke bekendheid. Ook de vierde editie van dit festival zijn vele muziek- en dansvoorstellingen van artiesten over de hele wereld te zien, waarbij lokale talenten ook een kans krijgen.

12 en 13 september 2009
Florapark, Amsterdam Noord

Rapport over openbare ruimte

De Openbare Ruimte is jarenlang geen issue geweest in politiek Den Haag. Zeven jaar lang verscheen er geen rapport over dit onderwerp. Deze lange stilte is nu doorbroken. 'Publieke ruimte: naar een nieuwe balans tussen beeld, belang en beheer', luidt de titel van het rapport dat geschreven is door de VROM-raad. Op 5 juni is het stuk aangeboden aan Jacqueline Cramer, minister van VROM. Volgens de raad was het rapport nodig om de veranderde visie op en beoordeling van de openbare ruimte in kaart te brengen. De openbare ruimte moet weer onderdeel worden van het beleid.

In het rapport van de VROM-raad worden er vier soorten gebieden uitgelicht: de binnensteden, de naoorlogse wijken, de stadrandzones en het landelijk gebied. Gekeken worden naar het beeld, het belang en het beheer van deze ruimtes. De adviezen die door de raad gegeven worden zetten aan tot urgentie, kwaliteit en betrokkenheid.

Publieke ruimte: naar een nieuwe balans tussen beeld, belang en beheer, rapport VROM-raad, 2009

Verder eten en drinken

Zondagmiddag verlaten we onze thuisbasis in Amsterdam-West en gaan op expeditie naar Noord. Ons doel: ontdekken waar je moet zijn voor een hapje en een drankje. We hebben vooraf een route uitgestippeld. Deze gaat langs de tenten aan het IJ, maar ook dieper Noord in. Eerst een kop koffie bij De Klaproos. Dat blijkt een witgeverfd houten schuurtje langs de kant van de weg te zijn. En gesloten. Jammer, want we zijn benieuwd wie hier normaal gesproken komt. Een stukje terug ligt de redelijk drukke IJ-kantine aan het water. Mooi hoog en licht gebouw, lekkere koffie, maar de bediening laat lang op zich wachten. Pluspunt: iedere zondagmiddag live jazz. Het publiek is gemêleerd: van jong tot oud, van gezinnen tot mensen die in hun eentje de krant lezen. Een eindje verderop op het oude NDSM-terrein ligt café Noorderlicht, waar je sinds kort niet meer alleen kunstenaars en alternatievelingen, maar ook zakenmannen in pak van de alternatieve lunch ziet genieten. Dan gaan we op zoek naar André's eetcafé dat verder in Noord ligt. Maar dat eetcafé noch André is ergens te bekennen. Een straat verderop zou Toppi moeten zijn. Ook Toppi blijkt niet meer te bestaan. Een andere optie is het buurtcafé op de hoek. Hier begint echter net een voetbalwedstrijd, wat voor een hoop lawaai zorgt. Niet erg aantrekkelijk als je niet van voetbal houdt. De route gaat verder naar het IJ, dit keer naar café De Pont. Het is mooi gelegen aan het water met een terras, maar de zon laat zich niet zien vandaag, dus er is niemand

te bekennen. Ook binnen is het zo goed als leeg. Zou dat komen door het naar boter smakende kleffe brood, de ongezellige inrichting en de skyradio-muziek? Er is nog een hoop tijd te overbruggen voor het eten, dus toch nog maar even verder kijken. Een passant tipt de Goudfazant. We zijn blij wanneer de vierde voorbijganger eindelijk weet waar we moeten zijn. De verbouwde loods ligt ergens op een soort verlaten woonboulevard/ industrieterrein. Maar wel mooi aan het IJ. Het is een gigantische ruimte met linnen gedekte tafels en goedkoop ogende plastic schoolkantine-stoelen. Het publiek is wat belegen en stijf, wat in contrast staat met de jonge en hippe bediening. De wijn is lekker en we zijn benieuwd naar de kaart, dus we komen zeker nog eens terug. Na dit aperitiefje schuiven we aan tafel bij restaurant Wilhelmina Dok, ook gelegen aan het water. De attente ober wijst ons een tafel met prachtig uitzicht over het water met de torens van hartje centrum in de verte. Het eten is niet goedkoop, maar de antipasti zijn gemaakt van verse ingrediënten, de heek smaakt prima en het lam is mooi rosé gebakken. En bovenal: het bestaat én het is te vinden. Nu begrijpen we waarom niet-Noordelingen vooral naar de tenten langs het IJ gaan.

Marieke Blekemolen
& Noortje Thijssen

zomer 2009

JOOST LAGENDIJK Lid van het Europees Parlement voor GroenLinks van 1998 tot 2009, nu senior adviser bij het Istanbul Policy Center, de denktank van de Sabanci Universiteit in Istanbul.

De Unie

EEN REACTIE OP HET POPULISME

Na bijna elf jaar in het Europees Parlement maakt Joost Lagendijk de balans op. Van de spectaculaire val van de Europese Commissie en de triomf van GroenLinks in 1999 tot de opkomst van populisme en scepsis in het debat over Europa. Hij pleit voor een Europese Unie die nationale verschillen respecteert en tegelijk Europa een helderder stem op het wereldtoneel geeft.

Veel spectaculairder had ik mijn start als volksvertegenwoordiger niet kunnen verzinnen. Drie maanden nadat ik op 1 september 1998 Nel van Dijk was opgevolgd als enige lid van het Europees Parlement (EP) namens GroenLinks barstte de bom in Brussel. Via de Groene fractie in het EP bracht Paul van Buitenen, op dat moment ambtenaar bij de Europese Commissie (EC), dossiers naar buiten die bevestigden wat financieel deskundigen in het EP al lang bevroedden: dat er binnen de EC sprake was van vriendjespolitiek en een schrijnend gebrek aan controle en verantwoordelijkheidbesef. Toen de boodschapper hardhandig tot de orde werd geroepen was de maat vol voor een meerderheid van het EP. Begin 1999 struikelde de EC onder leiding van de Luxemburger Jacques Santer van het ene schandaal naar het volgende onthullende rapport. Het EP liet zien dat het niet dat tandeloze parlement was waar veel Europese media en burgers het voor aanzagen en beet door. Voor het eerst in de geschiedenis van de Europese Unie zag het dagelijks bestuur van de EU zich gedwongen af te treden. Het was ook een eerste persoonlijke kennismaking met de invloed van de media en de kracht van beeldvorming. In het publieke debat bleek ieder lid van de EC schuldig tot men het tegendeel kon bewijzen. Iedere nuance verdween en al snel kwam niet alleen de EC maar ook het EP in een kwaad daglicht te staan door gesjoemel met reis- en

andere onkostenvergoedingen. Brussel werd in de perceptie van velen één pot nat waar iedereen boter op zijn hoofd heeft. Terugkijkend ben ik nog steeds blij dat toen de misstanden in de Europese instellingen aangepakt werden. Maar het idee dat je tijdens die schoonmaak zelf als EP of als aanklagend parlementariër ongeschonden uit de strijd kunt komen was naïef. Ook ik werd tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen van een paar maanden later tijdens debatten aangesproken op mijn vermeende dubieuze declareergedrag en moest me verdedigen tegen de aantijging een zakenvuller te zijn.

Schoon en eerlijk

Een deel van de kiezers maakte gelukkig wel onderscheid. Onze grootste concurrent de PvdA werd geassocieerd met de ondoorzichtige praktijken in Brussel. Dat gold in mindere mate ook voor D66. De SP was haar opmars nog maar net begonnen en speelde in de campagne voor de Europese verkiezingen van juni 1999 geen grote rol. Met de leus Schoon en Eerlijk speelden wij slim in op de rol van GroenLinks bij het aanklagen van de Brusselse misstanden. Paul Rosenmöller was op dat moment de populairste Haagse politicus en Paul van Buitenen de held van veel Nederlanders. Met z'n drieën riepen we op GroenLinks te stemmen en het resultaat was een ongekende 12%. Met dank ook aan een historisch lage opkomst vanwege het slechte imago van EU en EP.

Het was de meest populistische campagne die de GroenLinks ooit gevoerd heeft. Populistisch in de zin van inspelen op het ongenoegen van veel Nederlanders met het 'oude' Europa waar wij als relatieve buitenstaander claimden niet bij te horen. De feiten verdraaien, zoals later in andere campagnes door andere partijen zou gebeuren, deden we niet en we presenteerden ons niet als anti-Europees. Maar ook wij wilden graag gezien worden als de onschuldige Calimero die het opnam tegen de grote boosdoeners. Dat was een succesvolle en verdedigbare electorale strategie. Maar hij speelde wel gedeeltelijk in op de zelfde onlustgevoelens die een paar jaar later door andere partijen met veel succes zouden worden geëxploiteerd om het hele Europese project aan te vallen.

Ouderwetse vrede

In het parlement vroeg de situatie op de Balkan in 1999 alle aandacht. In de lente

van dat jaar viel de NAVO Servië aan om verder bloedvergieten in Kosovo te voorkomen. GroenLinks en andere groene partijen waren tot op het bot verdeeld over de merites van deze interventie. Ik was voorstander van ingrijpen omdat het Bosnië-drama me nog helder voor ogen stond. Honderdduizenden vermoord terwijl Europa verdeeld toekeek. De EU bleek zijn les geleerd te hebben. Na afloop van de oorlog in Kosovo stak Europa miljarden euro's en veel politiek kapitaal in de wederopbouw van de hele Balkan. Vrede en stabiliteit bleken opeens niet alleen volgens velen ouderwetse motieven voor Europese eenwording te zijn. Miljoenen Europeanen snakten er naar en door daadkrachtig optreden van de EU kon die wens beslissend beïnvloed worden. Aan de talloze bezoeken aan de regio bewaar ik nog steeds zeer goede herinneringen. Met collega's uit alle fracties probeerden we mensen weer bij elkaar te krijgen en keken we erop toe dat al dat Europese geld snel en goed besteed werd. De EU sprak eindelijk met één stem, het ging ergens over en scepsis was een luxe artikel waar niemand behoefte aan had.

In diezelfde jaren werd in talloze Brusselse vergaderzalen in alle openbaarheid en tot in detail de toetreding voorbereid van acht landen die na de val van de Muur terecht aanspraak maakten op het lidmaatschap van de EU. Het woord 'historisch' wordt vaak misbruikt, maar de toetreding van landen als Polen, Hongarije en Tsjechië was een historische noodzaak. De vraag voor politici en beleidsmakers was nooit óf, maar wanneer die landen lid zouden worden. De werkelijkheid buiten de vergaderzalen was echter een andere. Toen het op 1 mei 2004 zover was bleek dat de overgrote meerderheid van 'oude' EU-inwoners geen idee had wat hen te wachten stond. Het idee vatte al snel post dat de uitbreiding van de EU richting Midden- en Oost-Europa de West-Europeanen door de strot was geduwd. Veel mensen voelden zich overvallen en zouden een jaar later de eerste de beste gelegenheid aangrijpen hun ongenoegen daarover tot uitdrukking te brengen tijdens het referendum over de Europese Grondwet. Het was ook een typisch voorbeeld van de gapende kloof tussen politici die terecht aangeven dat iedereen alles had kunnen weten als men beter had opgelet en burgers die niet weten hoe men aan al die informatie moet komen of er simpelweg niet in geïnteresseerd waren tot het moment dat de

slaat terug

uitbreiding zich aandiende.

Bijna drie jaar later, begin 2007, zou de toetreding van Bulgarije en Roemenië een fatale klap toebrengen aan het idee dat uitbreiding van de EU de meest succesvolle politiek is geweest om democratie en stabiliteit in Europa te verspreiden. Het probleem is dat de stelling aantoonbaar juist is maar dat de perceptie door veel burgers in de oude EU-landen een geheel andere is. In het geval van Bulgarije en Roemenië is dat eerlijk gezegd ook wel begrijpelijk. Binnen de Groene fractie heb ik me sterk gemaakt voor die uitbreiding en voor het geven van een kans aan bijvoorbeeld de nieuwe Roemeense regering in 2005 die net begonnen was met het aanpakken van corruptie tot op het hoogste niveau. Wat voelde ik me bekocht toen een paar maanden na toetreding van Roemenië in 2007 de mensen die mij hadden overtuigd vóór toetreding te stemmen van het politieke toneel werden verwijderd. Vervangen door vertegenwoordigers van een politieke klasse die blij was dat men in de EU was binnen geraakt en absoluut niet van plan een einde te maken aan oude praktijken. Zo dreigt de toetreding van Turkije en de landen van de Balkan het belangrijkste slachtoffer te worden van de nog steeds onverwerkte uitbreiding uit 2004 en de foute inschattingen uit 2006.

De macht van het populisme

De referendum-campagne voor de Europese Grondwet in 2005 was om meerdere redenen een keerpunt. Onverschilligheid en apathie hadden in de bejegening van de EU plaats gemaakt voor scepsis en soms ronduit afkeer. Aangewakkerd door een agressief populisme dat in de campagne werd gekenmerkt door leugens en verdraaiingen die in de strijd voor Tweede-Kamerzetels snel door goed geïnformeerde media en burgers zouden worden doorgeprikt. Maar als het gaat om Europa fungeren dat soort corrigerende mechanismen niet. Dat hadden ze bij de SP goed gezien. Wat GroenLinks volstrekt verkeerd had ingeschat was de kracht van populistische argumenten als de inzet een ingewikkeld verdrag is van meer dan 300 pagina's dat niemand helemaal leest en waar zelfs de grootste voorstander passages in kan ontdekken waar hij het niet mee eens is. Wat mij betreft is de les uit die campagne dat ingewikkelde teksten over een onbekend onderwerp nooit meer in een referendum worden voorgesteld. Een andere les is dat de tegen-

standers van de Grondwet soms ook heel goede argumenten hadden die moeilijk te weerleggen waren. Meestal hadden die te maken met voorbeelden van Brusselse bemoeienis waarvan ook de voorstanders van de Grondwet moesten toegeven dat die te ver ging. Na uitgebreide exegese van de tekst kon wel worden beargumenteerd dat die bemoeienis zou afnemen als gevolg van aanneming van de Grondwet maar in een debat op TV of in een zaal heb je het dan al verloren. Die irritatie over onzinnig gedetailleerde wetgeving en het onbegrip over onnodige harmonisatie in een EU van (toen nog) 25 totaal verschillende lidstaten verdienen het serieus genomen te worden. In het nieuwe verdrag van Lissabon gebeurt dat deels maar het kan nog veel beter.

Meer en minder Brussel

Om de EU werkbaar te houden en publieke steun terug te winnen zal door alle betrokkenen veel duidelijker dan tot nu toe is gebeurd moeten worden aangegeven waar de EU wel over gaat en waarover vooral niet. Een scherpere taakverdeling tussen de EU en de lidstaten is nodig om tegenwicht te kunnen bieden aan de tegenomen scepsis en vijandigheid jegens het Europese project. Dat vereist een omslag in het denken in Brussel en in de lidstaten. Vijf aanbevelingen:

1 Maak duidelijk dat de bemoeienis van de EU met voor veel burgers belangrijke zaken ook in de toekomst marginaal zal zijn. Het gaat dan om de traditionele prioriteiten van veel kiezers: sociale zekerheid, gezondheidszorg, pensioenen, onderwijs en integratie. Op al die terreinen zullen de belangrijke beslissingen genomen blijven worden door de nationale politiek. Soms zal vanuit de EU aanvullend beleid worden geformuleerd of zal de afstemming tussen lidstaten worden bevorderd. Dat is niet buigen voor populisme maar erkennen dat in een EU van 27 of meer lidstaten de onderlinge verschillen simpelweg te groot zijn om te blijven streven naar verdergaande harmonisering.

2 Maak tegelijk duidelijk dat op een aantal andere terreinen er geen alternatief is voor verdergaande bevoegdheden voor de EU. Weinigen, ook onder de sceptici, zullen ontkennen dat Europa het enige effectieve niveau is om zaken aan te pakken als: klimaatverandering, energievoorziening, eerlijke wereldhandel, migratie, terrorismebestrijding, buitenlandse poli-

tiek en veiligheidsbeleid. Op een aantal van die gebieden spreekt de EU al met één stem. In de toekomst zal dat geleidelijk aan ook op andere moeten gebeuren. Omdat zelfs de grootste lidstaten te klein zijn om tegenspel te kunnen bieden in onderhandelingen met giganten als de VS of China.

3 Als besloten is om zaken op Europees niveau te regelen dient dat ook zo democratisch mogelijk te gebeuren. Dat betekent het afschaffen van veto's van lidstaten en het geven van volledige instemmings-bevoegdheden aan het EP. Wetgeving dient plaats te vinden op hoofdlijnen in de wetenschap dat de uitvoering in Finland net iets anders zal en mag zijn dan in Griekenland.

4 Het echte democratische gat in de Europese besluitvorming zit op dit moment niet in Brussel maar in veel hoofdsteden. Ministers kunnen doen en laten wat ze willen als ze overleggen met hun collega's uit andere landen omdat bijna geen enkele parlementariër weet wat 'zijn' minister daar inbrengt. Zonder een ingrijpende verbetering van de controle in nationale parlementen op de door regeringen ingenomen standpunten zullen veel burgers het idee blijven houden dat ze geen greep hebben op de Europese besluitvorming.

5 Redt de uitbreiding door aan te geven waar de uiteindelijke geografische grenzen van de EU liggen. De komende tien jaar heeft de EU de handen vol aan de onderhandelingen met Turkije en de landen van de Balkan. Potentiële leden als de Oekraïne, Wit-Rusland, Moldavië en de landen in de Zuidelijke Kaukasus zullen geduld moeten hebben en zich intussen zelf met hulp van de EU moeten ontwikkelen tot democratieën die werkelijk een kans maken ooit lid te worden.

Alleen een Europese Unie die helder is over zijn eigen grenzen, fysiek en qua bevoegdheden, zal in staat zijn een overtuigend weerwoord te formuleren tegen de populistische van links en rechts die zullen blijven proberen de angst en de onzekerheid te exploiteren die onvermijdelijk zijn in een globaliserende wereld. Slechts door zichzelf opnieuw te definiëren kan de EU weer een deel van de oplossing worden en ophouden een deel van het probleem te zijn.

=

“Suggereren dat er één Nederlands belang bestaat, is de dood in de democratische pot. Deze degradatie van de Europese politiek gaat uiteindelijk ten koste van ieders belang, hoe dat ook wordt gedefinieerd.”

Ons belang in Europa

Om ‘eurosceptische’ kiezers te verleiden, roepen Nederlandse politici in de verkiezingsstrijd om de zetels in het Europees Parlement dat zij ‘in Europa’ zullen opkomen voor het ‘Nederlands belang’. Maar wat is dat Nederlandse belang en is dat voor alle politieke partijen hetzelfde?

- Aysel Sabahoglu (red.) en Bart Snels stellen in de inleiding dat Europese politiek net als de nationale politiek gebaseerd is op verschillende idealen en belangen. Hét Nederlandse belang bestaat niet, want belangen worden langs ideologische lijnen gedefinieerd.
- SER-kroonlid Marco Wilke pleit voor ‘eenwordingsrust’, maar wijst er tevens op dat het centrale belang van de natiestaat aan het afkalven is in het geglobaliseerde Europa. Politicoloog Ben Crum bepleit ziet de Europese samenwerking als middel om de verworvenheden die binnen de Europese natiestaten zijn gerealiseerd te behouden.
- Rinus van Schendelen wijst op domme en slimme vormen van belangenbehartiging in de Europese Unie.
- De politicologen Ferry Nagel, Wouter van den Berg en Paul Penning laten zien dat in het Europees Parlement langs partijpolitieke lijnen wordt gestemd en niet langs nationale.
- Voormalig NRC-correspondent Ben van der Velden laat zien hoe de euro en de Europese integratie in het voordeel van Nederland werkt.
- Oud-senator voor GroenLinks Diana de Wolff pleit voor meer Europese sociale politiek: Europa als motor van sociale ontwikkeling.

- Hoogleraar Jan Rood, verbonden aan Clingendael, laat zien dat Europa een machtige soft power is: een unie die landen met handelsovereenkomsten en associatieakkoorden en de mogelijkheid van lidmaatschap probeert te verleiden tot het naleven van fundamentele waarden.
- Clingendael-onderzoeker Stephan Slingerland betoogt dat Nederland tot op zekere hoogte gebaat is bij een gezamenlijke aanpak van de energiezekerheid.
- Rens van Tilburg, onderzoeker, en Judith Sargentini, lijsttrekker voor GroenLinks bij de Europese verkiezingen, pleiten voor een Green New Deal.
- Tot slot het nawoord van twee ‘landverraders’: Kathalijne Buitenweg en Joost Lagendijk. Zij zeggen het klip en klaar: met alleen een visie op het nationaal belang kom je niet ver in Europa. Wie effectief wil opereren in het Europees Parlement, moet samen met geestverwanten een visie op het Europees belang ontwikkelen.

Voor informatie over de bundel:

Aysel Sabahoglu,
asabahoglu@groenlinks.nl

Voor bestellingen: via de
webwinkel.groenlinks.nl
5 euro (incl. verzending).

De bundel is ook te downloaden via
<http://wetenschappelijkbureau.groenlinks.nl/ons+belang+in+europa#attachments>

MEDEWERKERS

Bart Snels · DIRECTEUR
Anne de Boer
Katinka Eikelenboom
Erica Meijers
Gerrit Pas
Annie van der Pas
Aysel Sabahoglu
Noortje Thijssen

Raad van Advies:

Chrisje Brants
Lot van Hooijdonk
Henrike Karreman
Tof Thissen
Marco Wilke

Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030-23 999 000

www.groenlinks.nl

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

WB-Berichten

media

* Marijntje Denters

In Amerika heeft ene Robert Galinsky onlangs de New York Reality TV School opgericht. Aan de website te zien is de cursus vaker gecovered door de media dan dat ze succesvolle reality personalities heeft afgeleverd. 'Vooral jezelf zijn,' is het devies van Galinsky, volgens de Internet Movie Database 'acteur' in twee films, en 'zichzelf' in drie. Opmerkelijker dan reality tv is reality tv: de werkelijkheid in beeld. Een documentaire, of gewoon een journaalitem. Of zelfs de werkelijkheid in het echt. Leuker is het om eens te letten op hoe televisie een werkelijkheid laat zien waarvan we denken dat ie zo hoort, en hoe die zichzelf daardoor ook in stand houdt. Best grappig dat zelfs een informele vergadering van een burencommissie terechtkomt in uitspraken als 'een bewoner heeft eigenlijk een nieuwe keuken nodig, maar haar wens is afgewezen deze in de oorspronkelijke kleur groen uit te voeren. Nu heeft zij van de plaatsing afgezien'. Teveel

Nova of Politiek 24? Waar hebben we dat geleerd, die rollen, welke tekst daarbij hoort, en welk gezicht je daarbij op moet zetten? Is reality tv zelf niet ook een reality tv school?

In de documentaire Full Battle Rattle van Tony Gerber en Jesse Moss, volgen de twee regisseurs een bataljon Amerikaanse soldaten en de bewoners van het Iraakse dorpje Medina Wasl. Het dorpje herbergt niet alleen vreedzame burgers, maar ook gewelddadige opstandelingen die een aanslag voorbereiden. De gewone burgers worden gespeeld door Amerikaanse Irakezen, de opstandelingen door militairen. 'Gespeeld,' inderdaad, want we blijken te kijken naar een drie weken durende oefening die de Amerikaanse soldaten moet voorbereiden op hun uitzending naar Irak. Medina Wasl ligt in een militair trainingskamp in de woestijn in Californië. De film bevindt zich natuurlijk al door de opzet op de scheidslijnen van fictie en werkelijkheid: een fly on the

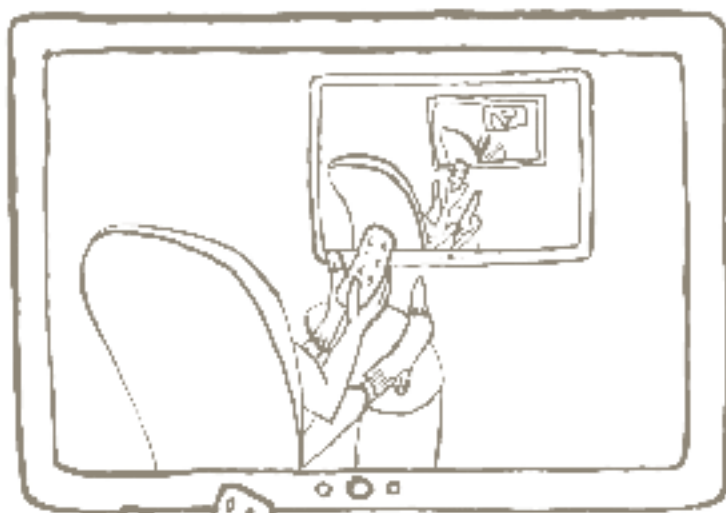
wall-registratie van echte militairen die oefenen in een nepdorpje – de virtual reality van het Pentagon – waar dan wel weer echte Irakezen wonen. Voor hun werk. Wat je te zien krijgt is surreëel en om je rot te lachen, als het niet eindigde met het uiteindelijke vertrek van de militairen naar Irak.

Op een gegeven moment in de training moet een groepje soldaten een huis binnenvallen. Met veel machtsvertoon proberen ze de voordeur in te rammen. Nadat een van de mannen een aantal keer met zijn volle kracht tegen de deur is gesprongen, en als ook een zware ram niet blijkt te werken, schreeuwt een van hen, heftig gebarend naar de deurklink: 'Open it!!' De militair die er even daarvoor nog zo tegenaan stond te rossen doet, verbluft door de ingenieuze ingeving van z'n collega, de deur gewoon open. Suf. Maar zo gebeurt het blijkbaar wel, in het trainingskamp en waarschijnlijk ook in Irak. Wat zou er gebeuren als deze militairen bijvoorbeeld meer Tweede Wereldoorlogfilms voor de geest hadden, vraag je je af? Daarin bellen de nazi's vaak keurig aan voor een gruwelijke razzia.

Deze week zag ik ergens op een lokale of regionale zender, in zo'n Opsporing verzocht-achtig programma, of misschien gewoon op het nieuws, een ooggetuigeverslagje van een meneer die de dader van een overval op een tankstation had zien wegvluchten. Ook deze meneer schoot direct in z'n rol. Hij ging soepeltjes over op een andere taal, een nieuw stijlregister: dat van de politiewoordvoerder. Met het grootst schijnbare gemak sprak hij woorden uit die een mens anders niet over z'n lippen zou krijgen. 'De dader was een negroïde man met opvallend dikke lippen en een normaal postuur. Hij droeg een vuurwapen.' Zoiets. En het is maar wat wie opvalt natuurlijk.

De Irakezen die in Medina Wasl werken hadden van Defensie elk een uitgebreid dossier met achtergrondinformatie gekregen over wie ze zijn, wie ze spelen. De droom van iedere rechtgeaarde method actor, zou je zeggen. Zij kunnen zich optimaal inleven in hun rol, maar lijken in hun virtual reality wereld nog het meest zichzelf te zijn.

=

illustratie: eva hilhorst

De geestelijke

Het gaat niet goed met de geestelijke gezondheidszorg. Biedt het beleid van minister Rouvoet soelaas, zijn de voorstellen van de SP een alternatief, of moet elders worden gezocht? Een analyse van de geestelijke gezondheidszorg en de politieke voorstellen tot verbetering.

De geestelijke gezondheidszorg (ggz) kraakt in haar voegen. Neem de jeugdzorg: kinderen lopen regelmatig te lang zonder hulp rond, ondanks de noodsignalen die zij afgeven; er is sprake van wachtlijsten voor behandeling tot wel 3/4 jaar, hulpverleners lopen elkaar in eenzelfde gezin voor de voeten en werken vervolgens langs elkaar heen. Soms vinden er zelfs incidenten plaats met dodelijke afloop. Neem de ggz voor volwassenen: volop discussie over de Diagnose Behandeling Combinaties (DBC's) die hun intrede hebben gedaan – velen spreken eerder over Diagnose Betaal Combinaties. En ook in deze zorg incidenten met tekortschietende zorg, o.a. bij het separeren van

patiënten in de psychiatrie.

Dit alles roept vragen op: Wat is er aan de hand? Is hier een gemene deler? Is geld er in pompen voldoende? Is het Centrum voor Jeugd en Gezin een goed initiatief in de jeugdhulpverlening? En wat te denken van de huidige minister van Jeugd en Gezin?

Op zoek naar antwoorden stuit ik op het initiatief van de SP: 'De zorg is geen markt'. De site kenmerkt zich door grote woorden die niet meteen herkenning oproepen. Dekken ze de lading wel, zijn de gebezigde begrippen zorgvuldig gekozen of dienen ze mede de algehele politieke strijd van de SP? Is de zorg inderdaad geen markt? Waarom eigenlijk niet?

De jongen op de foto heet Gersom. Hij was in 2000 opgenomen op De Bascule in Duivendrecht in een behandelgroep voor kinderen met autismespectrumstoornissen. Gersom heeft o.a. zijn angst voor bloemkool weten te overwinnen. Inmiddels woont hij weer bij zijn ouders.

Een foto van Erik Christenhusz uit: 'Bang voor Bloemkool', reportages uit de kind- en jeugdpsychiatrie – door Maurice van Lieshout (tekst) en Erik Christenhusz (foto-grafie). Uitgeverij De Tijdstroom, 2008, ISBN 978 90 5898 126 4.

gezondheidszorg

Verder gezocht en terecht gekomen bij een initiatief van drie Apeldoornse psychologen: www.deggzlaatzichhoren.nl. De woorden zijn minder groot, er worden meer ervaringen genoemd naast algemene termen, maar weer is wantrouwen op zijn plaats: klopt het wel wat daar staat? Immers, de ervaring van de professional is een belangrijk onderdeel, maar niet heilig. Ik heb te vaak meegemaakt dat professionals, waaronder ikzelf, gewoon mensen zijn, hun uitglidders maken, voor hun eigen belangen opkomen, meningen verkondigen die welbeschouwd niet in het belang van de cliënt zijn, dan wel maatschappelijk niet te verantwoorden zijn: zeer lange koffiepauzes in de tijd van de baas, inefficiënte tijdsbesteding, veel te lange vergaderingen. Ik tref regelmatig professionals die vinden dat zij als professional met hun autonomie heel goed weten wat hun cliënt nodig heeft, de maatschappij heeft zich daar niet mee te bemoeien. De protesten tegen de zogenaamde DBC's bijvoorbeeld komen mijns inziens deels voort uit die houding. Vergeten wordt dat de gezondheidszorg betaald wordt uit gemeenschapsgeld en dat een sobere, efficiënte én transparante besteding dus een maatschappelijke plicht is. Erkent de professional dat een goed werkende markt, bij alle onduidelijkheid over de voor- en nadelen van marktwerking, in ieder geval als voordeel heeft dat het in principe de nodige macht aan de burger/de cliënt zou kunnen geven. Ziet de professional dat het huidige beleid, gericht op versterking van marktwerking, mede een reactie is op jaren van verkokering en prioriteit van vraagaanbod boven vraag? Conclusie: énkél afgaan op de ervaring van de professional, dat lijkt niet verstandig. Een kader is nodig om de ervaringen betekenis te geven, in perspectief te plaatsen.

Weer verder gezocht. Het zoekarchief van GroenLinks levert opvallend weinig op, ook de Helling heeft de afgelopen drie jaar niets over de gezondheidszorg geproduceerd. Al surfend komt de naam van Evelien Tonkens boven drijven, later Jos van der Lans en anderen.

Structurele problemen

Evelien Tonkens, voormalig Tweede Kamerlid voor GroenLinks, nu hoogleraar Actief Burgerschap te Amsterdam, stelt in een artikel in de Volkskrant op 13 september 2008 (en uitgebreider in een lezing voor de Raad voor Openbaar Bestuur, 2008) dat agenten, leraren, artsen en andere professionals de

slag om de herwaardering nu wel gewonnen hebben, maar dat er nog een aantal structurele problemen spelen die verdere bevrijding van de professional uit zijn benarde positie tegenhoudt. Zij stelt dat er sprake is van vier structurele problemen. Ten eerste wordt de publieke sector steeds duurder, zowel relatief, ten opzichte van andere sectoren, met name de productiesector, als absoluut. Deze kostenstijging leidt tot toenemende eisen én indringender toezicht. Elke minuut moet goed besteed én verantwoord worden. Ten tweede is de democratie in haar puberteit. De grootmondige burger erkent geen gezag meer. Professionals zijn mikpunt van kritiek, weren dit echter af, en open debat vindt onvoldoende plaats. Het derde structurele probleem is dat de maatschappij professionals opzadelt met tegenstrijdige opdrachten over hun normatieve taak. Professionals moeten moraliseren en bemoeien, maar ook de privacy en zelfstandigheid van de ander respecteren. De markt vraagt bovendien klantgerichtheid en vraagsturing. Het vierde probleem is dat publieke dienstverlening veelal kapot wordt georganiseerd. Indicatiestelling is losgemaakt van uitvoering. Uitvoering is verregaand gespecialiseerd en geprotocoliseerd. Instellingen fuseren en defuseren.

De oplossingen die Tonkens voorstelt zijn de volgende:

- > erken de kostenstijging;
- > schaf de marktwerking af, want deze stimuleert maximale in plaats van optimale productie én de grootmondige burger;
- > vraag van burgers mondigheid in plaats van grootmondigheid, en laat professionals kritiek en debat organiseren in plaats van weren;
- > open debat over en steun voor de normatieve taak van de professional;
- > beteugeling van de organisatorische wildgroei;
- > invoering van het huisartsenmodel (geen splitsing indicatiestelling en uitvoering, een brede deskundigheid aan de poort, in de wijk);
- > beperking van protocollen en bureaucratische controle;
- > betaal uitvoerend hulpverleningsuren minstens even goed als managementuren.

Ervaringen

De analyse van Tonkens en de door haar voorgestelde oplossingen riepen bij mij erg veel herkenning op. Het sloot nauw aan op mijn praktijkervaringen als vrijgevestigd

kinderpsycholoog met de hedendaagse organisatorische voorwaarden waaronder ik mijn vak uitoefen. Maar zou dat ook het geval zijn bij collega's? Wat vinden al die professionals eigenlijk? Over de inhoud van hun vak genoeg, maar zoals Jos van der Lans stelt in zijn boek 'Ontregelen' (2008) speelt de professional in de huidige discussie over de organisatie nauwelijks een rol.

Ik heb het artikel van Tonkens voorgelegd aan vijftien collega's in de geestelijke en lichamelijke gezondheidszorg. Dit resulteerde in acht reacties, geen representatieve steekproef, wel een teken aan de wand. Een bloemlezing van hun ervaringen, geordend naar de vier door Tonkens gesignaleerde structurele problemen:

De kostenstijging van de publieke sector en de daarmee samenhangende nadruk op verbetering van de efficiëntie hebben geleid tot indringender toezicht, bureaucratisering en marktwerking:

De toenemende bureaucratie werd door alle werkers genoemd. De medewerkster van Bureau Jeugdzorg (BJZ) spande de kroon: "...80 procent van de tijd zit je achter je bureau rapporten te typen, instellingen en zorgaanbieders te bellen, dit vervolgens in contactjournaals te schrijven."

De scheiding tussen indicatiestelling en uitvoering van de hulp alsmede de opdeling van hulp in specialisaties jaagt de bureaucratie aan en maakt het "moeilijk echt iets op te bouwen met cliënten. Voor de cliënten is het nog moeilijker en demoraliserend. Zij zijn genoodzaakt ieder keer opnieuw hun verhaal te doen en een vertrouwensband op te bouwen." Ze geeft een voorbeeld van een cliënt die in 5 maanden met achtereenvolgens 7 hulpverleners wordt geconfronteerd. De maatschappelijk werkster in het ziekenhuis (ZH) geeft aan dat de "bureaucratische rompslomp de afgelopen jaren vele malen uitgebreider is geworden". Door die bureaucratie en arbeidsdeling zijn er vaak zo veel hulpverleners bij een cliënt betrokken dat samenwerken een probleem wordt.

De bureaucratie wordt mede gevoerd door de toenemende vraag om bewijzen van efficiëntie. De huisarts geeft aan dat "de plicht tot het maken van jaarverslagen voor de inzet van de praktijkondersteuner en voor de praktijk zelf ontzettend veel tijd en inzet kost. Ik heb als arts steeds minder tijd voor mijn patiënten." De BJZ-medewerkster geeft aan dat "de druk erg wordt opgevoerd. Wanneer je dit bespreekt krijg je terug dat "een zesje" voldoende is." Met andere woorden: de kwaliteit van de rapportage staat niet meer voorop, maar de productiviteit

van de rapportage in de indicatiefabriek die BJZ geworden is.

Angst voor rechtszaken jaagt de bureaucratie aan. Sinds “de moord op het meisje Savanna” is volgens de BJZ-medewerkster en de kinderpsycholoog de druk om nauwkeurig te rapporteren groter, teneinde je in te dekken tegen mogelijke klachten. Daarbij zij aangetekend dat het werken volgens de beroepsethiek in de jeugdhulpverlening meer angsts en klemmen kent dan in de hulpverlening voor volwassenen. Maar ook de ZH-maatschappelijk werkster stelt dat in het ziekenhuis “de nadruk er op gelegd wordt dat je de papieren goed in orde hebt, omdat er mogelijk een rechtszaak kan komen.”

Protocollisering van het werk (o.a. via DBC's) en *informatie-overload* zijn een derde bron van bureaucratie. De psychologe in het ziekenhuis spreekt over “de terreur van de informatievoorziening. Je hebt het idee dat je dat tot je moet nemen omdat je anders achter zou lopen.” Zij geeft aan dat er veel protocollen zijn, maar “dat de professionals dit tamelijk gemakkelijk naast zich neer leggen en durven te vertrouwen op hun eigen klinisch oordeel”. De kinderpsycholoog: “het protocol hoeft je lang niet altijd te volgen, maar je moet wel van het bestaan op de hoogte zijn, richtlijnen en allerhande achtergrondinformatie kennen, er gemotiveerd van af kunnen wijken.”

Het hedendaagse kostendenken in plaats van waardendenken, het dictaat van de markt, zoals de ZH-maatschappelijk werkster dat formuleert, werkt vervreemdend. (Dit wordt aangejaagd door de oplopende kosten van de algehele zorg en ook van de geestelijke gezondheidszorg, namelijk een stijging van bijna 100 procent in 10 jaar.) Managers hebben andere doelen, namelijk efficiëntie in plaats van effectiviteit. Meerdere professionals geven aan dat ze ervaren niet dezelfde taal als hun managers te spreken, de druk voelen van bezuinigingen en een naar hun oordeel overmatig streven naar kostenbeheersing. De kinderpsycholoog: Nu heeft het NIVEL, het Nederlands Instituut voor onderzoek van de Gezondheidszorg, een evaluatie-instrument ontwikkeld, genaamd de cq-index, de “Consumer Quality”. De vervreemding komt dan dichtbij, want tegenover me zie ik geen klant, maar een persoon die flink in de penarie zit. Het klantaspect is hooguit een voorwaarde voor het contact, maar niet de kern. (De bestuurskundige Kim Putters (2009) stelt in dit verband: “Er is sprake van een infor-

matieparadox, namelijk via registratie krijg je vooral informatie over dat wat er niet toe doet, wat er wel toe doet, speelt zich af achter gesloten deuren.”) De marktwerking heeft wel tot gevolg dat de kinderpsycholoog beter let op de effectiviteit en de efficiëntie: “ik ben me er des te meer bewust van dat ik kwaliteit moet leveren als ik wil overleven in deze jungle”.

De marktwerking zet de werkbevrediging regelmatig onder druk. De maatschappelijk werker: “Het management bemoeilijkt samenwerking met hulpverleners van andere instanties door zijn visie dat wij deze collega's moeten zien als concurrent in plaats van als partner in de zorg”. Zij geeft aan dat de concurrentiestrijd ook daadwerkelijk plaatsvindt: “veel professionals drukken elkaar de tent uit. Het is een gekte, met name sinds de eerstelijns psychologische zorg in het basispakket zit” (per 1 januari 2008). De kinderpsycholoog: “Door de marktwerking worden collega's in de regio van samenwerkingspartner tot concurrent.” De psychotherapeute/manager bij Psy-Q (een nieuwe aanbieder van GGZ) stelt dat “de professionals meer als producenten worden behandeld. Dat kan botsen met hun beroepseer/kwaliteit.” De kinderpsycholoog: “De cliënt wordt in de marktwerking een consument die een product wil en naar een ander gaat als het product niet aan zijn wensen voldoet. Dat gebeurt regelmatig. Daardoor wordt kwaliteit hetzelfde als klanttevredenheid. Die wijze van denken en handelen past niet in een werkveld waar vertrouwen en contact zo basaal zijn, en binnen dat contact ook soms slecht nieuws (slechte prognose) gebracht moet worden. Dat wringt regelmatig.”

De *puberende democratie van Tonkens* is volop aanwezig:

De huisarts: “De huisartsenposten worden platgelopen door overassertieve, eisen-de patiënten. Uit recent onderzoek blijkt dat 75 procent van de hulpvragen niet spoedeisend is.” De maatschappelijk werkster geeft aan dat zij ervaart dat in de loop der jaren de omgangsvormen van afnemend respect getuigen. Zij koppelt dat aan de marktwerking. De kinderpsycholoog: “Door de marktwerking en de talrijke hulpverleners op de lokale “zorgmarkt” is onze positie kwetsbaarder, waardoor ik fouten eerder zal goedpraten.”

De *moraliteit in verwarring van Tonkens*: De huisarts stelt dat zij in haar dagelijks werk een goede basis voor haar normatieve taak” ervaart. Maar “op de huisartsenpos-

ten tijdens dienst herken ik het probleem van de ‘tegenstrijdige opdrachten over onze normatieve taak’ wel heel erg.” De maatschappelijk werkster geeft aan dat er onder collega's weinig over die normatieve verwarring gepraat wordt. De kinderpsycholoog stelt dat de beroepsethische code voor hem een grote steun is, overigens door schade en schande wijs geworden. Het valt hem op dat hulpverleners, hijzelf inclusief, er veel moeite mee hebben hun nek uit te steken, bijvoorbeeld door voor kinderen schadelijke situaties indringend aan de orde te stellen. (Jos van der Lans (2008) is van mening dat dit ontlopen van verantwoordelijkheid een algemene tendens is onder hulpverleners.)

De *desorganisatie van de publieke sector* is het vierde structurele probleem dat Tonkens noemt:

Breek bij sommigen de bek niet open. De maatschappelijk werkster signaleert een “wildgroei aan (de)fusies”, vaak op de golven van de waan van de dag. De BJZ-werkster geeft aan dat “de veranderingen fors zijn. De laatste vier jaren heb ik in drie verschillende teams gezeten, met vier verschillende teamleiders en vijf verschillende gedragsdeskundigen. Dit kost heel veel tijd en het frustreert de werknemers enorm.” De maatschappelijk werkster baalt in dit verband van het megasalaris van haar directeur, terwijl er moeilijk gedaan wordt over een paar nieuwe stoelen voor haar kamer.

De vrijgevestigden, zoals de huisarts en de kinderpsycholoog, worden onder andere geconfronteerd met veelvuldige veranderingen in de zorgverzekeringen.

Kortom, de analyse van Tonkens wordt breed herkend, alleen de verwarring over de normatieve opdracht is niet algemeen. Gelukkig is het werken met hart en ziel niet verdwenen. De verhalen getuigen van betrokkenheid bij de cliënt/patiënt dan wel van trots op je eigen vak en de missie van je organisatie. De BJZ-werkster: “mijn collega's werken met hart en ziel voor de kinderen en hun gezinnen.” De maatschappelijk werker eerstelijns GGZ: “Ik stel mijn eigen kwaliteits-eisen, ik vind de functie-eisen te laag.”

Het beeld dat oprijst uit de verhalen is zorgelijk. Het is een caleidoscopisch beeld. Het analysekader van Tonkens biedt een eerste ordening, maar vraagt natuurlijk verdere doordenking. Het gaat in ieder geval niet goed met de organisatie van de geestelijke gezondheidszorg. De vraag rijst o.a. of de kosten van de GGZ inderdaad zo fors moesten stijgen. Immers, zo veel organisatorische problemen, dat kost een hoop geld. Maar nu over naar de oplossing.

De oplossing

Dan wordt het een beetje stil. Kritiek alom, maar het schort met name aan goed geformuleerde alternatieven. Iedereen wil de bureaucratie beperken. De BJZ-werkster en de kinderpsycholoog kiezen voor het huisartsenmodel. De meeste professionals repen vooral van ongehoorzaamheid en doen waar je zelf achter staat. De maatschappelijk werkster “kiest zelf waar ik mee bezig wil zijn, stukken die ik negeer, ik kies voor mijn reguliere uitvoerende werk.” Ze is ook het gesprek aangegaan met het management over de bureaucratisering, “maar het blijft gefragmenteerd”.

De ZH-maatschappelijk werkster is actief in het aanzwengelen van discussies met collega's, probeert werkwijze en beleid te beïnvloeden, “... zo hebben we het registratieformulier drastisch kunnen verkleinen en het tijdschrijven is afgeschaft.” Haar baas vindt dat ze te veel uitvoerende uren maakt. “Mijn ‘productiecijfers’ zijn te hoog”, zo smaakt ze alleen al over die term. Ze trekt zich er niets van aan.

De werkbegeleider van groepsleiders in de forensische psychiatrie, nog niet aan het woord geweest, geeft aan dat professionals “de ruimte moeten beschrijven die zij nodig hebben, inderdaad, als professionals.” Hij roept op tot een houding van zelfbewustzijn en zelfkritiek.

Wellicht is dit de voornaamste conclusie van alles.

Jos van der Lans (2008) schetst het beeld van de professional die altijd al afkerig was van publieke verantwoording, de strijd aan de vergadertafel heeft verloren en nu in zijn werkkamer ondergronds in verzet is gegaan. Dat beeld wordt grosso modo bevestigd door de verhalen. Maar stille en individuele ongehoorzaamheid kan toch niet het antwoord van de professional zijn op de voortgaande invulling van het vak door managers en bestuurders, en de ideeën van ambtenaren en politici?

De oplossingen die Tonkens aandraagt klinken me als muziek in de oren, maar ook zij roept de professional onvoldoende op tot veel meer stellingname in de eigen organisatie en in het publieke debat over de invulling van zijn eigen vak. Het wordt immers duidelijk dat de professional uit de kast moet komen, luid en duidelijk.

Uit de kast

Uit de kast, dat klinkt mooi, maar hoe? Uit bovenstaande analyse wordt duidelijk dat de professional zich rekenschap moet geven

van het spanningsveld waarin zijn woorden terecht komen. Hij zal herkenbare taal moeten spreken voor zijn collega's, dus dicht bij zijn ervaringen moeten blijven. Tegelijkertijd helpt het als hij begrijpt dat de in dit artikel geschetste ontwikkelingen een grond hebben. Het door Jos van der Lans geschetste verzet lijkt gepaard te gaan met een soort anti-denken bij professionals, een zich afzetten tegen iedereen die zich met zijn vak bemoeit, of het nu managers zijn, bestuurders, ambtenaren, politici, verzekeraars, of het algemene publiek en in mindere mate cliënten en wetenschappers. Maar zo isoleert de professional zich. Stelling nemen in een stevig en open gesprek met al deze groepen lijkt zinvoller, of we daar nou zin in hebben of niet.

Het zal de professional in dat gesprek helpen als hij de argumenten van deze groepen gaat begrijpen. De bureaucratie is er niet voor niets, procedures en regels beschermen de gelijke rechten van burgers, marktwerking kan alleen de wind uit de zeilen genomen kan worden als professionals efficiëntie, kostenbeheersing en vraaggestuurd werken serieus nemen. Protocollisering en ‘informatie-overload’ wijzen op de waarde van het betrekken van de stand van de wetenschap, rechtszaken wijzen op de rechten van de cliënt op een kwalitatief goede hulpverlening en een respectvolle bejegening. Ook managers zijn er niet voor niets: wie floreert niet in een doelmatige en menswaardige organisatie? De professional die serieus genomen wil worden in het debat over de organisatie van zijn vak, doet er goed aan dit alles te beseffen.

Wetenschappers kunnen professionals helpen in dit gesprek. Hun kaders, hun modellen, die analyses en oplossingen in hun samenhang plaatsen, die zijn broodnodig. Anders wordt elk gesprek een tom-bola van goede bedoelingen en verwarring. Naast Tonkens en Van der Lans komen wetenschappers naar voren als Martin van Kalmthout (2008). Hij beziet de DBC-systematiek als een “geavanceerde vorm van boekhouding” die niet imponeert als wetenschappelijk. Ook Scott Miller, een Amerikaanse onderzoeker van het effect van psychotherapie, levert bruikbare denkbeelden. Gebaseerd op een grote hoeveelheid onderzoek toont hij overtuigend de beperkingen van de veelgeprezen “evidence based practice” aan. En de socioloog Gerard Donkers (2009) merkt op dat de huidige ontwikkelingen een andersoortige professional vragen, dat er een omslag moet

plaatsvinden van een objectivistische werkwijze naar een methodiek die gericht is op versterking van de zelfregulatie. Woorden die Scott Miller uit het hart gegrepen zullen zijn.

Zo zijn we bij de inhoud van het vak beland. Blijkbaar zijn inhoud en organisatie zo verweven dat het enkel bespreken van de organisatie van de ggz niet kan zonder inhoudelijke noties. Dit maakt eens te meer duidelijk dat professionals zich weer veel meer moeten laten gelden in de organisatorische discussie over de ggz, niet alleen in de eigen organisatie maar ook in het publieke debat.

En hoe zit het met Rouvoet? Hij lijkt een illustratie van een problematische ontwikkeling. Wellicht heeft hij goede bedoelingen, maar hij is geen vakminister, vooral ideologisch gedreven, en niet geplaagd door enige kennis van en ervaring met de complexe inhoud van het vak. Managers en politici zoals Rouvoet zijn er helaas veel te veel. De organisatie en de inhoud van het vak zijn zo verweven dat er veel meer managers en politici nodig zijn die in de klei staan of hebben gestaan. Dat mag ook GroenLinks zich aantrekken.

De discussie over het Centrum voor Jeugd en Gezin laat zien waar die losgezongen managementcultuur toe leidt: in zijn huidige opzet lijkt het eerder een bijdrage aan het probleem dan aan de oplossing. Bovenstaande analyse opteert veeleer voor een beduidend zwaardere invulling: hoogopgeleide beroepskrachten met een scala aan uitvoerende taken op wijkniveau en enkel de noodzakelijke gespecialiseerde centrale organisaties in de tweede en derde lijn.

=

Reacties ter voeding van het debat van harte welkom: dehelling@gmail.com of b.vendrik@hetnet.nl

Bronnen

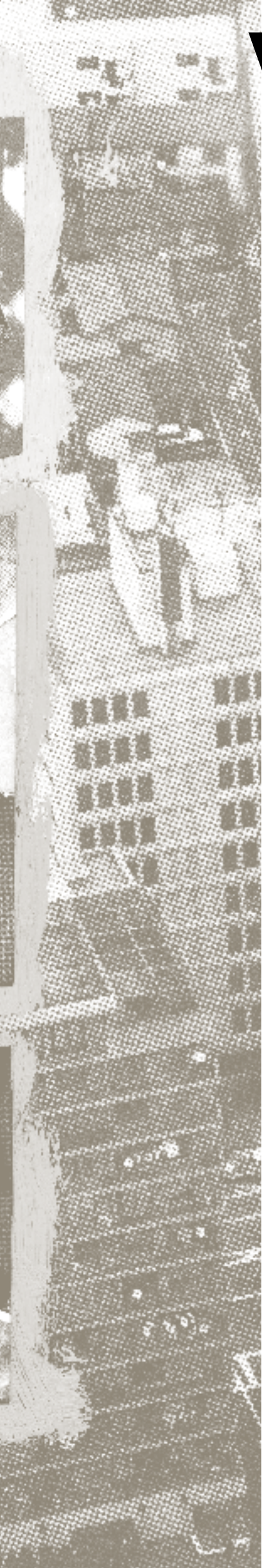
- G. Donkers, www.zelfregie.com
- M. van Kalmthout, ‘Psychotherapie, wetenschap en de DBC-systematiek’, 2008.
- S. Miller, www.scottdmiller.com
- J. van der Lans, ‘Ontregelen’, 2008.
- K. Putters, lezing 1NP-dag 21-03-2009.
- E. Tonkens, ‘Bevrijd vaklui uit de bureaucratie’, de Volkskrant 13-09-2008
- E. Tonkens, ‘Herwaardering voor professionals, maar hoe?’ Lezing ROB 09-09-2009.

WILLEM SCHINKEL

docent theoretische sociologie aan de Erasmus Universiteit

Voorbij

Onlangs verscheen 'Er zijn altijd anderen' van Herman Meijer, over de beweegredenen van linkse chistenen, radicale flikkers en vredesactivisten – en de ogenschijnlijk losse individuen van nu. Bij de boekpresentatie hield Willem Schinkel een scherp betoog over de dwang tot zichtbaarheid.

Inleiding: de biecht

Ik ben blij met het nieuwe boek van Herman Meijer, alleen al omdat het eindelijk eens niet een biecht is. De biecht is tegenwoordig ontzettend populair, in media, politiek en onder intellectuelen. Een intellectueel als Hans Achterhuis kan door de hand in eigen ex-maoïstische boezem te steken met alle winden meewaaien en geprezen worden om zijn flexibele geest. In de politiek is de biecht de favoriete stijlfiguur van de PvdA. De PvdA heeft de hand in eigen boezem gestoken middels de commissie Dijsselbloem waar het ging om de onderwijsvernieuwing – die echt niet alleen door de PvdA is gesteund – en de PvdA is de kampioen van het multicuturealisme – het realisme van het de dingen bij de naam noemen, van het voorbij de 'politieke correctheid' gaan waaraan men zich eerder schuldig maakte. Wat opvalt is dat de biecht dus kennelijk met name aan de linker zijde van het politieke spectrum populair is. Op rechts is geen biecht nodig, want daar bestaat al transparantie en consistentie. Wat rechts was, is het alleen maar meer geworden, zo zeer dat 'rechts' even een betekenisloze categorie dreigde te worden omdat bijna iedereen het was. Het is aan Wilders en Verdonk te danken dat 'rechts' weer betekenis heeft. Het zijn dus linkse mensen die binnenstebuiten gekeerd moeten worden omdat in hen nog foute ideeën en 'politieke correctheid' zitten. Maar, grootmoedig als we zijn in Nederland, mag iedereen terugkeren tot de grootste gemene deler na het ondergaan van een ritueel, een biecht. De biecht is een disciplinerend ritueel, maar het is ook een heel esthetisch ritueel.

Het past bij de dramademocratie die we zijn, bij de therapiecultuur die ons kenmerkt en bij de emo-tv die we onlangs weer aan het werk zagen toen aan de zoon van een in Apeldoorn doodgereden man gevraagd werd 'wat er door hem heen ging bij het zien van de beelden'. We hebben een extreme fascinatie voor beelden, voor zichtbaarheid, voor esthetiek. Als we maar kunnen zien wat er gebeurt, zijn we tevreden. Terrorismedreiging en criminaliteit vergen surveillance, financiële crisis vergt monitoring, de publieke organisatie vergt transparantie... Maar eigenlijk vergt *alles* monitoring, reflectie, evaluatie en: evaluatie van de reflectie op de evaluatie van de transparantie van het procesmanagement van het monitoren. Wij hebben een zekere pornografische hang naar detail, naar zichtbaarheid, naar het binnenste buiten zien. Aan de bestuurder van de auto waarmee in Apeldoorn 8 mensen om het leven zijn gebracht, is nog snel een biecht onttrokken door een agent ter plaatse. En over deze man kon minister Ter Horst dezelfde avond al zeggen: 'het was waarschijnlijk geen terrorisme, want het was geen moslim' – niet alleen zijn terroristen dus kennelijk moslims; je kunt ook aan iemand zien dat hij of zij moslim is.

De politieke figuur van de biecht laat zien dat de dwang tot zichtbaarheid ook een disciplinerend instrument is. De publieke biecht waartoe Wijnand Duyvendak werd gedwongen, maakt dat duidelijk. Herman Meijer doet aan die biecht niet mee, en dat siert hem. Ik vind in zijn boek een energie die de energie weerspiegelt van de idealen van de CPN. In de tijd die Herman uitvoerig beschrijft – de jaren tachtig – kanaliseerde ik mijn eigen energie eerlijk gezegd vooral in voetballen en in bomen klimmen maar ik voel me toch wel verbonden met zo'n meer politieke bundeling van energie.

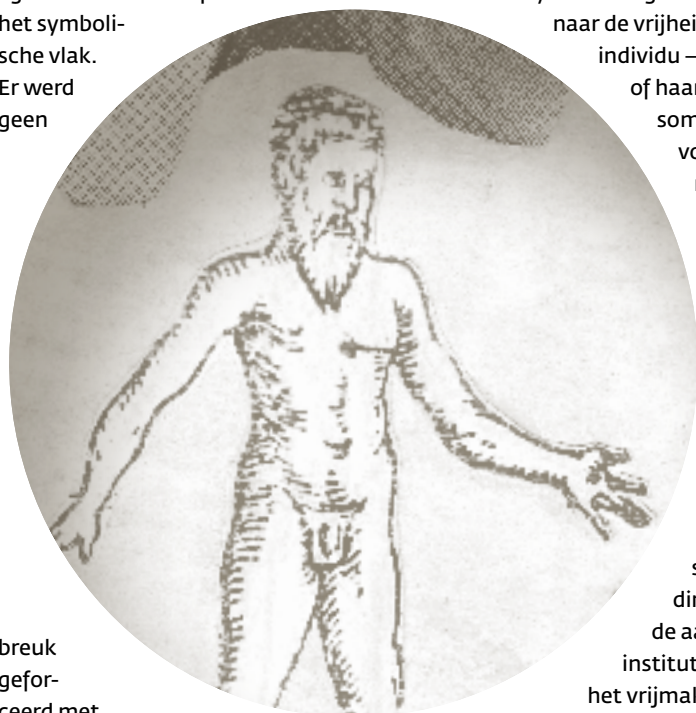
Wat Meijer beschrijft, is een cruciale fase waarin collectieve politieke doelen uiteen spatten in individuele projecten van het 'aan jezelf werken'. Het persoonlijke was politiek geworden, dus kon dat ook omgedraaid worden: aan jezelf werken, tijd voor jezelf nemen, dat was óók politiek. Ik denk dat die analyse zeker grotendeels steek houdt, en ik denk dat de erin beschreven ontwikkeling onderdeel is van een bredere ontwikkeling waarbij ik hier kort wil stil staan.

Economie

Om te beginnen de politieke idealen van de jaren zestig en zeventig. Het uiteen vallen

de linkse

van de politieke bewegingen die de dragers waren van die idealen valt misschien in de jaren tachtig, maar de kiem voor dat uiteen vallen ligt denk ik in het begin ervan. 1968 is voor veel intellectuelen – toegegeven, vooral voor Franse intellectuelen – nog altijd een magisch jaar. Het jaar van wat Michel de Certeau het 'prise de parole' heeft genoemd. De taal werd van de dominantie instituties afgepakt en werd toegeëigend voor egalitaire doeleinden. De 'taal', zult u zeggen? Ja, de taal, het spreken. De uitkomst van 1968 ligt in sterke mate op het symbolische vlak. Er werd geen

breuk geforceerd met het kapitalisme, zoals men het destijds en nu soms nog voorstelde. In tegendeel: 1968 inaugureerde een nieuwe fase in het kapitalisme, een fase waarin de esthetiek, het gevoel en de symbolen centraal staan. Een fase waarin niet de productie, met haar vervelende klassentegenstellingen, maar de consumptie, met haar egalitaire winkelsluitingstijden, centraal kwam te staan. De symboolwerker, de 'reflective practitioner' maakte zijn opmars. De economie kreeg een culturele kleur, want het was de economie die gekoppeld werd aan vrijheids- en ontplooiingsidealën. De moderne mens doet aan identiteitsopbouw middels consumptie en zijn of haar vrijheid en ontplooiing is de vrijheid om ontplooiing te kopen en zo zichtbaar te maken aan anderen, door de vrijheid te dragen op het lichaam – kleding – of door het huis ermee aan te kleden. Vrijheid is een zaak van esthetiek geworden, van zichtbaarheid en van identiteit. Dat is waarom Femke Halsema dat tasje niet kan laten

hangen als ze langs de etalage loopt. En dat biecht ze vervolgens netjes op in een boek met de titel 'Geluk'.

Om terug te komen op de idealen van 1968: 1968 droeg denk ik bij aan een overgang in het kapitalisme die er toch al aan zat te komen. Die overgang had te maken met de gestegen welvaart, met nieuwe productieverhoudingen, met een mondialisering die het meer en meer mogelijk maakte in het buitenland goedkoop te produceren maar hier te lande te consumeren. Een overgang die symbolisch geduid werd als de overgang naar de vrijheid van het authentieke individu – altijd op zoek naar zijn of haar ware zelf, ook al is daar soms een reis naar Australië voor nodig omdat het zo maar zou kunnen dat het ware zelf, net als de ware liefde, zich daar bevindt. Die overgang binnen het kapitalisme werd juist versterkt door 1968 omdat juist het nieuwe kapitalisme baat had bij vrijheid en flexibiliteit en niet bij stugge traditionele structuren en verhoudingen. 1968 heeft dus, in de aanval op de autoritaire instituties, bijgedragen aan het vrijmaken van de weg voor dat nieuwe kapitalisme, het kapitalisme van de consumptie, de flexibiliteit, de beleving, de authenticiteit.

Dat kapitalisme is dus niet langer in de eerste plaats een economie van de productie, maar van de consumptie. Dat betekent een overgang van een verticaal naar een horizontaal model. Van het verticale productiemodel, dat grondstoffen uit de grond naar boven haalt, heeft het kapitalisme zich ontwikkeld tot een consumptiemodel dat door een horizontaal spiegelspel van tekens gekenmerkt wordt. Een oppervlaktemodel, waarbij de vrijheid en de authenticiteit gekoppeld zijn aan een identiteit en een identiteit aan een erkenning als herkenning, gefaciliteerd door consumptieve tekens. In de economie van het teken is iedereen opgenomen – ook wie niet wenst te communiceren, communiceert. Ook wie niet zichtbaar wil zijn, wordt op een eigen manier zichtbaar. In zo'n pornografische hang naar zichtbaarheid is iedereen tegelijk een voyeur en een keizer zonder kleren.

Politiek

Bij zo'n situatie past een politiek die niet langer utopisch is, maar die zich op 'identiteit' richt. Zo'n politiek, die dus wel 'identiteitspolitiek' genoemd is, behelst een strijd om erkenning van maatschappelijke groepen als homo's ('flikkers' noemt Meijer ze, met de opmerking dat dat een verouderd woord lijkt – en mijn initiële 'ooh!'-reactie bevestigt dat vermoeden), maar ook vrouwen, religieuze groepen en etnische groepen. In zekere zin wordt de politiek daarmee een modeshow waarin zichtbaarheid centraal staat. En wie zichtbaarheid claimt, doet afstand van radicale kritiek, van systeemveranderend denken of minstens doen. Zichtbaarheid, dat is namelijk typisch wat de jongeren in de Franse banlieu eisten tijdens de rellen aldaar in 2005. De Franse filosoof Finkelkraut beschuldigde de jongeren van een 'antirepublikeinse' instelling, maar de Sloveense filosoof Žižek antwoordde daarop – mijns inziens terecht – dat de jongeren juist een uiterst republikeinse eis stelden: zichtbaarheid! Erkenning! Wat hen kenmerkte was de afwezigheid van een politiek programma, de afwezigheid van een utopische politiek zoals die ideologisch nog wel aanwezig was in 1968 – ook al bleek dat een systeembestendige utopie te zijn. De jongeren in de Franse voorsteden stelden geen inhoudelijke eisen, maar een vormeis: ze wensten erkend te worden als volwaardige burgers, ze wensten gezien te worden. De tragedie van hedendaagse politiek is dat die eis hen hun '15 minutes of fame' gegeven heeft, en verder vergeten dreigt te worden.

Maar de identiteitspolitiek zoals we die gekend hebben en waarvan Herman in zijn boek de opkomst in Nederland beschrijft, werkt niet meer. Niet omdat zichtbaarheid niet van belang is, maar eerder omdat we in de utopie van de totale zichtbaarheid geloven – de samenleving als Big Brother huis. Ook niet omdat we te geïndividualiseerd zijn, maar eerder omdat iedereen die erkenning wilde hem heeft, zelfs de 'hardwerkende Nederlander'. De oude categorieën van ras, religie en seksualiteit zijn feitelijk radicaal *gedepolitiseerd* en als zodanig in een *politieke* strijd ingezet tegen nieuwe categorieën die voorgesteld worden als extern en wezensvreemd aan al onze erkende categorieën. De retoriek van erkenning is tegenwoordig een politiek middel in een neonationalistische identiteitspolitiek die zich niet langer op de identiteit van gemarginaliseerde groepen richt, maar op de identiteit van een sociaal hypochondrisch

biecht

lichaam: de samenleving als geheel.

Tegenwoordig zien we dus het *misbruik* van de rechten van homo's en vrouwen in het optuigen van een zogenaamde 'strijd der beschavingen' ten opzichte van met name moslims. Keer op keer worden de rechten van vrouwen en homo's van stal gehaald om duidelijk te maken hoe achterlijk die moslims wel niet zijn. Maar zowel de categorie 'vrouw' als de categorie 'homo' zijn daarin radicaal gedepolitiseerd. Want wie zich bijvoorbeeld afvraagt wie of wat die 'vrouw' eigenlijk is, voorbij het clichématige beeld dat het hedendaagse Verlichtings-fundamentalisme ervan schetst, komt als het om betaald werk gaat, uit op de minst geëmancipeerde vrouw van Europa. Maar de emancipatie van de vrouw in het algemeen – afgezien van de platte uitwisseling van krantenstukjes tussen Fleur Jurgens en Helene Mees – staat niet politiek ter discussie. Datzelfde geldt voor onze veronderstelde tolerantie jegens homoseksualiteit. Wie wel eens een 'hardwerkende Nederlander' gesproken heeft, denkt daar ongetwijfeld anders over. Ja, één keer per jaar vieren we die veronderstelde tolerantie door in een al lang gedepolitiseerd spektakel – de Gay Parade – via een freakshow van onze ruimdenkendheid te genieten. De Gay Parade, dat is feitelijk het moment waarop Nederland zich door de homo's van Amsterdam een veer in de reet laat steken. Maar de rest van de tijd vragen we van homo's – waaronder we eigenlijk altijd mannen verstaan; so much voor de mate waarin de vrouw serieus genomen wordt in Nederland – gewoon dat ze zich conformeren aan het hetero-ideaal: het huwelijk. En ook dát vieren we als top-punt van onze tolerantie. Dat homo's *kunnen* trouwen in Nederland acht ik zeker een verdienste, maar dat, zoals Judith Butler heeft gezegd, de 'promiscuous gay male has become the pinnacle of modernity', daar heb ik, net als Butler, mijn bedenkingen bij. Want als homorechten zo strategisch ingezet worden om het verschil tussen 'ons' en 'moslims' te prononceren, hoe serieus nemen we de rechten van homo's dan feitelijk? Bovendien hanteren we een primitief model dat 'hetero' radicaal tegenover 'homo' plaatst. We vergeten dus wat Meijer in zijn boek beschrijft als aanwezig in de jaren zeventig en tachtig: dat zulke categorieën nooit zonder ambiguïteit en arbitrariteit zijn. Het ideaal dat we in Nederland hebben, is dat je of hetero of homo bent, maar je moet verdomme wel kiezen! Want je moet *zichtbaar* zijn. Ook dat heeft te maken met discipline, met controleerbaarheid. Mensen die in de kast zitten,

moeten eruit! Je kunt dus, zoals Komrij opmerkte, niet 'stiekem homo' zijn. Dan ben je niet 'wie je echt bent'. En wie je echt bent, dat moet zichtbaar zijn. Dat antropologen ons kunnen vertellen dat in grote delen van de wereld de oppositie hetero/homo helemaal niet zo bestaat en dat bijvoorbeeld Marokkaanse jongens in de dorpen in het Rif hun eerste seksuele contacten met andere jongetjes hebben – dat wil onze Verlichte middenklasse niet weten – en onze Marokkanen willen het trouwens ook niet weten, maar die *weten* het wel; ze delen alleen niet in onze Hollandse pornografische behoefte het *zichtbaar* te maken en breed uit te meten in een 'coming out' die een *bekennen* tot een gefixeerde categorie – 'homo' – is, een *biecht* dus. Onze Verlichtingsfundamentalistische riedel over de tolerantie jegens homo's heeft dus enerzijds het effect van een *productie* van de gefixeerde tegenstelling 'hetero/homo'. Anderzijds worden de categorieën van die tegenstelling eerst gedepolitiseerd en gevrijwaard van kritiek op hun gefixeerdheid en dan politiek ingezet in het zichtbaar maken van de intolerantie van moslims.

Het persoonlijke is politiek, dat was de slogan van de vrouwenbeweging. Tegenwoordig wordt het persoonlijke gepolitiseerd, maar onze oppervlaktepolitiek is ingesteld op zichtbaarheid. Baas in eigen buik, als het om de binnenkant van het lichaam gaat, dat is dus best, maar de zichtbare kant van het verhaal, daar hebben we problemen mee. Baas in eigen buik, maar die hoofddoek... die zit aan de buitenkant, aan de oppervlakte, waar hij zichtbaar is, een teken dat een loyaliteit communiceert die 'ons' vreemd is, een veronderstelde verstoring van de kritiekloze acceptatie van consumptisme à la Femke Halsema: 'ik ben kritisch, maar als ik *dat* tasje zie...!'

Besluit

Ik wil afsluiten met een korte reflectie op het populisme waar Meijer uitgebreid bij stil staat. Ook het populisme is bevangen door een pornografische preoccupatie, sterker, het is de meest consistente uitdrukking ervan. Het populisme is dus niet alleen iets van de extremen ter rechterzijde; het is iets dat ook de reguliere politiek kenmerkt. En juist het afschilderen van het populisme als 'extreem' maakt het reguliere politici mogelijk hun handen in onschuld te wassen. Maar onderwijl kunnen ze de 'hardwerkende Nederlander' aanhalen, hem – want de hardwerkende Nederlander is een man – allerhande wensen, angsten en verlangens in de mond leggen en over zijn rug een rigide

beeld van Nederland bouwen dat niet de samenleving, maar een gedroomde samenleving als blauwdruk heeft.

Het populisme is feitelijk de crisis van de zichtbaarheid die zowel ons postmoderne kapitalisme als onze postideologische politiek kenmerkt. Het behelst de ultieme wens het 'wij' te *zien*, terwijl het zich alleen maar kan zien *zien*. Het 'wij' ontmaskerd zichzelf in het populisme als narcistische zelfvoyer. Het blijkt dat het een verlangen heeft naar zichzelf, maar dat dat zelf, dat 'wij', niets anders doet dan naar zichzelf kijken. De totale en fatale politieke impasse: een inertie van zichtbaarheid. Het populisme wil daarom voortdurend ontmaskeren, zichtbaar maken: weg met de achterkamers, transparantie! Duidelijkheid! Weg met het masker van de politieke correctheid, het volk moet – net als in het communisme – één zijn met de representatie ervan. Maar als het volk samenvalt met de representatie ervan, wat is het dan anders dan iets dat in de spiegel kijkt en ziet, dat het goed is...

Herman Meijer ziet in ieder geval dat het nog niet goed is, dat het land nog niet 'af' is, dat het hele idee dat het zich zo laat plannen teken van overmoed is en dat het persoonlijke politiek kan zijn *zonder* dat dat tot uiting dient te komen in een persoonlijke biecht. Ik beken me tot die opvatting.

=

Amerikaanse

De economische crisis heeft grote gevolgen voor de kunst- en cultuursector in de Verenigde Staten, die daar vrijwel geheel afhankelijk is van private fondsenwerving.

De economische crisis in de Verenigde Staten is ook een culturele crisis. De beruchte 'Amerikaanse Droom' is ontploft. Amerika was het land van de onbegrensde mogelijkheden en iedereen kon die droom waar maken. Dat sprookje is ruw beëindigd. Vanuit het sociaal en cultureel 'beschermde' Europa, vergeleken met de sociale woestijn in Amerika, is het moeilijk te begrijpen dat die droomsamenleving grotendeels gebaseerd is op het overwegend rechts conservatieve bevolkingsdeel (merendeels Republikeins aangevuld met conservatieve Democraten). Dat deel is uit op een samenleving die zich baseert op particulier initiatief, minimale overheidsbemoeienis en lage belastingen.

De bevolking heeft nog wel werk maar geen contractbescherming, dus je kunt van de ene op de andere dag berooid op straat staan. Werkgeversverplichtingen bestaan alleen waar sterke vakbonden die bescherming konden afdwingen, en in het onderwijs. Pensioenfondsen zijn in USA niet bij wet onafhankelijk, dus als het een bedrijf slecht gaat, worden die pensioenfondsen in de neergang vaak meegesleurd. De werkloosheid is binnen een half jaar verdubbeld.

Wat heeft dit met kunst en cultuur te maken? Alles! kunst en cultuur zijn in Europa dertig eeuwen oud, en onder invloed van sociale en socialistische revoluties ontstonden politieke waarden die onderwijs garandeerden voor alle lagen van de bevolkingen en cultuur en kunst eveneens voor iedereen bereikbaar maakten. Ook de Europese vakbonden hebben zich voor deze vormen van beleid sterk gemaakt. Daaruit zijn subsidiestructuren voor de kunsten ontstaan. Dank zij deze kunnen kunstbedrijven in – meest West-Europese landen, weliswaar met groeiende beperkingen, hun publiek van uitvoerende kunsten voorzien. Kruisbestuivingen hebben plaats gevonden tussen onderwijs en kunsten waardoor vergroeiing van jongere generaties met die kunsten mogelijk was. Wellicht is dat in Europa door veranderingen in het onderwijs binnenkort ook verleden tijd, in Amerika heeft het nooit bestaan.

Zelfs de meest progressief denkende

Amerikaan heeft er moeite mee een structuur van door overheden beschermde kunsten te aanvaarden. Ook zij Amerikanen willen niet zo'n groot overheidsapparaat hebben.

Saaïheid

Er bestaat één instituut dat belichaamt dat de overheid het bestaan van de kunsten van belang vindt. Dat instituut is de 'National Endowment for the Arts' (NEA). Het is een onrealistisch klein overheidsfonds waarmee initiatieven minimaal gefinancierd kunnen worden. Helaas is ook dat fonds onderhevig aan normen van bureaucratie. Bijvoorbeeld ieder operagezelschap – de meest kostenintensieve kunstvorm – , van de Metropolitan Opera tot het kleinste georganiseerde operagroepje, krijgt een paar grijpstuivers uit dat fonds waardoor dat weinige geld eigenlijk niet goed besteed wordt. President Obama heeft in zijn *Stimulus package* vijftig miljoen dollar geserveerd voor de NEA. Het fonds beschikt geenszins over middelen om de kunsten te redden. Ook vijftig miljoen dollar zijn een druppel op een gloeiende plaat. Bovendien is het *Stimulus package* slechts een éénmalige injectie om te helpen de economie in beweging te krijgen.

Ik wil me beperken tot de podiumkunsten. De beeldende kunsten hebben andere structuren dan de podiumkunsten, al zijn de financiële problemen bijna dezelfde.

De podiumkunsten zijn in hun opzet heel lokaal gericht. Een stad van minstens 500.000 inwoners die zichzelf respecteert, heeft een opera gezelschap, symfonie orkest, toneelgezelschap en als het kan, een ballet. Daarnaast bestaan kleinere, meer experimentele gezelschappen en al die initiatieven worden op particuliere basis in stand gehouden. Er zijn – nog steeds – in Amerika veel mensen die over onwaarschijnlijke hoeveelheden geld beschikken en het bedrijfsleven vindt het soms een teken van standing om kunst te steunen. Dit alles zolang de economie wel vaart.

Nemen we een willekeurig opera gezelschap. Er wordt gespeeld in grote theaters van 2000 of meer stoelen en het programma moet er voor zorgen dat het gezelschap

kunst in crisis

zeker 95% van de stoelen verkoopt. Dat betekent een voorkeur voor het overblijvende repertoire. De uitvoeringen moeten aan traditionele clichés voldoen (historische kostuums en decors, vooral geen verwijzingen naar de tegenwoordige tijd en zeker geen uitdagende regie, wel goede zangers).

Amerikanen zijn bereid een behoorlijke prijs voor kaartjes te betalen zodat een gemiddelde prijs van \$50 voor ca \$ 95.000 per avond zorgt. Stel dat zo'n gezelschap vier opera's speelt met vier voorstellingen per opera, dan moet de kaartverkoop ongeveer \$1,5 miljoen opbrengen. Dit is ongeveer 50% van het budget. Het gezelschap moet de resterende 1,5 miljoen vergaren door middel van fondsenwerving. En om verstandig beleid te voeren, moet zo'n gezelschap ook voor de ontwikkeling van een eigen "Endowment" (fonds) zorgen waardoor de dagelijkse gang van zaken minder beducht behoeft te zijn voor stemmingen bij de donors. Zo doen vrijwel alle gezelschappen het. Zo'n gezelschap heeft geen werkplaatsen om decors en kostuums te maken. Er zijn verhuurbedrijven die in deze omstandigheid voorzien. Hun product is gebaseerd op de grootste gemene deler van de doorsnee smaak en de saaiheid waait je tegemoet voordat de voorstelling begonnen is.

Zodra de economie verzwakt, slaat de balans bij de gezelschappen om in paniek. Producties worden op zeer korte termijn afgezegd. De kunstenaars kunnen naar hun honorarium fluiten. Er zijn ook gezelschappen die hun artistieke medewerkers vragen met 50% van hun honorarium genoegen te nemen, er wordt besloten de – toch al korte – repetitietijd te verminderen, anderen besluiten op het laatste moment toch maar geen decors te huren en weer anderen besluiten gewoon faillissement aan te vragen. Binnen een tijdsbestek van vier maanden zijn al deze opties aan mij voorbijgetrokken en werkelijkheid geworden. Bij de symfonie orkesten doen zich soortgelijke verschijnselen voor.

Alleen grote gezelschappen weten door sterke fondsenposities te overleven maar ook daar worden met ijzeren hand bezuini-

gingen doorgevoerd die soms alle perken te buiten gaan. Van enige sociale zekerheid of verzorging is geen sprake. Dat is nu het resultaat van die filosofie van de conservatieve Amerikanen die een leven willen leiden zonder een overheid (behalve voor politie en soldaten).

Financiële basis

President Obama heeft er tijdens zijn campagne op gewezen dat ook op dit punt het roer drastisch om zal moeten, maar hij krijgt er niet veel handen voor op elkaar. Een samenleving die op wettelijke grondslag educatief en cultureel beleid wil voeren, kan dit alleen doen met verhoogde belastingen en daar is, zeker op dit moment, geen meerderheid voor te vinden.

Enig cijfermateriaal over de opera zal de situatie verduidelijken. De Verenigde Staten met een bevolking van ruw berekend 300 miljoen inwoners beschikt over 110 professionele operagezelschappen met een gezamenlijk jaarbudget van \$873 miljoen. Dat is groot en klein door elkaar. De grootste is de MET in New York met een budget van \$254 miljoen! Acht andere gezelschappen hebben ieder een jaarbudget van meer dan \$25 miljoen, samen totaal \$ 256 miljoen. Die acht (MET niet meegerekend) zijn dus ongeveer te vergelijken met onze Nederlandse Opera. Zij moeten spelen in Theaters van 2500 (San Francisco) tot 3800 stoelen (Chicago en MET). De overige honderd gezelschappen moeten leven van een gemiddeld jaarbudget van ca \$3,5 miljoen. Daarvan zijn er tot nu toe negen die het bijltje er bij neergegoid hebben en of failliet zijn of geen voorstellingen meer geven. En dat aantal zal in de komende tijd stijgen. (We praten over jaarbudgetten gebaseerd op de cijfers van 2007. De andere gegevens zijn van nu.) Het zal verbazen dat in dit subsidieeloze land zoveel activiteiten plaats vinden op zuiver particulier initiatief. Ook bij de Amerikaanse orkesten zien we dit verschijnsel. De vooraanstaande Amerikaanse orkesten kunnen hun musici veel meer salaris betalen dan de meeste Europese ensembles. De klachten van het Koninklijk Concertgebouw Orkest zijn absoluut niet uit de lucht gegrepen.

Maar van die vooraanstaande Amerikaanse orkesten zijn er maar ongeveer 15 die hun musici de volle 52 weken van het jaar in dienst hebben.

De subsidiehaters in Nederland die zich alsmaar afvragen of symfonie orkesten en opera gezelschappen nog wel van de huidige tijd zijn, hoeven maar naar Amerika te kijken om vast te stellen dat de bevolking daar deze vormen van kunstbeoefening hard nodig vindt en er voor zorgt dat ze er ook zijn.

In Chicago, New York en San Francisco zijn opera en orkesten zo sterk voorzien van een degelijke financiële basis dat daar niet zo gauw de klad in zal komen. Maar de chaos speelt zich helaas af in delen van de Verenigde Staten waar die supergrote steden niet bestaan, waar operagezelschappen hun bevolking maar drie of vier keer per jaar van een productie kunnen voorzien die dan twee of drie maal gespeeld wordt. Daar is hoegenaamd geen sprake van een solide artistieke en financiële basis en zeker niet in steden als Detroit waar de werkeloosheid het grootst en de welvaart verdwenen is. Musici en zangers die part time aan zulke gezelschappen meewerken, kunnen dat alleen doen doordat ze als muziekleraar aan een College of Universiteit verbonden zijn – waar ondanks de uitspraak van Obama dat het onderwijs hoge prioriteit heeft – leraarsbestanden met de grove hakbijl worden verminderd of salarissen worden verlaagd.

Aan beide kanten van de oceaan wordt erkend dat de kunsten hoogstnoodzakelijk zijn, maar dat alleen aan de Europese kant aan de consequenties wordt gedacht: zonder structurele financiering geen podiumkunsten. En daarbij maakt het niet uit of je links of rechts denkt.

=

Droombegeleider van

'De Groene Jonker' is een project in de gemeente Nieuwkoop, waarbij 107 hectare boerenland tot nieuwe natuur is omgevormd. Kunstenaar Jack van Mildert werd op uitnodiging van Centrum Beeldende Kunst Utrecht aan het projectteam toegevoegd. Tijdens zijn onderzoek stuitte hij bij omwonenden, waaronder boeren en scholieren, zowel op dromen als op nachtmerries over alle voorgenomen veranderingen. Hij wierp zich daarom op als Droombegeleider. In deze rol maakte hij het gebied 'beleefbaar' en 'ervaarbaar' en betrok omwonenden bij de aanleg van het nieuwe natuurgebied.

Van Mildert houdt zich in zijn werk bezig met groeiprocessen in zowel de letterlijke als figuurlijke zin van het woord. Hij treedt op als intermediair tussen bekend en onbekend, als medium om communicatie te bevorderen en mensen bij elkaar te brengen. Vorig jaar ontving hij voor zijn werk de Nationaal Groenfonds Natuurprijs 2008. Voor De Helling levert hij ieder seizoen de foto op de wikkel. Zie ook: www.waarisjackvanmildertmeebezig.nl

HELEMAAL BOVENAAN: kindertekeningen voor autospotborden.

HIERBOVEN: uitkijkpunt 'Het balkon van verlangen' en een hartvormige eiland met de picknickplek 'Het Verborgen Hart'.

HIERNAAST: schoolkinderen pakkend hun reporters-tas en gaan op pad om boeren te interviewen.

RECHTSONDER: het laatste boerenhek wordt weggesjouwd.

LINKSONDER: anders kijken naar je omgeving.

RISSA PHILIP

BERNICE SIEWE

KORS VAN BENNEKOM

KORS VAN BENNEKOM

PHILIPPE MCINTYRE

